تاريخ جو ڪفن

امر جليل

روشني

تاريخ جو ڪفن
امر جليل
روشني

تاريخ جو ڪفن

(ڪهاڻيون)

امر جليل

روشني پبليڪيشن
ڪنڊيارو
1999ع

Roshni Book No. 141

ڪتاب جو نالو: تاريخ جو ڪفن
ليکڪ: امر جليل

ڇاپو پنجون: © 1999ع
ڪمپوزنگ: حبيب قادر قريشي.
روشني ڪمپوزرس، حيدرآباد.
ڇپيندڙ: فائين ڪميونيڪيشن، ربي چيمبر، گاڏي کاتو، حيدرآباد،
ڇپرائيندڙ: روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، سنڌ

TAREEKH JO KAFFAN

(Short Stories)

by: **Amar. Jaleel**

Composed by: Habib Qadir Qureshi.
Roshni Composers, Hyderabad
Printed by: Fine Communication,
Rabi Chamber, Gari Khata Hyderabad, Sindh.
Published by: Roshni Publication, Kandiaro

5th Edition © 1999

فهرست

●●	مهاڳ جي ڳالهہ	5
●	مهاڳ جو ڍهاڳ (پيش لفظ)	12
1.	مٽيءَ جا ماڻهو	15
2.	صدين جو سوداءُ	21
3.	هڪ ديسي عشق جو داستان	25
4.	اسٽار سرڪس جو جوڪر	39
5.	نئين دنيا	63
6.	پڙلاءُ	74
7.	هو، مان ۽ هوءَ	82
8.	دي موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان	90
9.	ٻڙ جو غم	104
10.	تاريخ جو ڪفن	112

مهاڳ جي ڳالهه

مان پنهنجي وجود ۾ ڏاڍو ڏنل آهيان. ڏڄي ويو آهيان. ڏوڙندي ڏوڙندي ٿڪجي پيو آهيان. هڪ هڪ ساهه لاءِ سهڪي رهيو آهيان. مان خواب نه ڏسندو آهيان. خواب مون کي ڏسندا آهن. مون شدت سان محسوس ڪيو آهي ته هر جنم ۾ هڪ خونخوار وحشي جانور منهنجو پيڇو ڪندو رهيو آهي. مون کي چيري ڦاڙي چٽ ڪري ڇڏڻ لاءِ هو منهنجو تعاقب ڪندو رهيو آهي. مان هن کان پري ڀڄندو رهيو آهيان.

هر دور ۾، هر جنم ۾ مون کيس مختلف نوعيت جو جانور ڏٺو آهي. ڪڏهن ڏاناسور، ڪڏهن بدمست هاٿي، ڪڏهن شينهن، ڪڏهن چيتو، ڪڏهن رڇ، ڪڏهن لومڙ، ڪڏهن بگهڙ، ته ڪڏهن سوئر. هر جنم ۾ مون کي ماري مات ڪرڻ کان پوءِ هو جڏهن پنهنجي وجود تي چاڙهيل کل لاهي ڇڏيندو آهي، تڏهن هڪ ماڻهو ظاهر ظهور نڪري نروار ٿيندو آهي، جنهن جي منهن تي مُرڪ هوندي آهي. هو پاڻ کي ڏاهو، ڏاڍو سياڻو، چاتو، رهبر ۽ منهنجو هڏڏوکي ظاهر ڪندو آهي. هو مون کي سنئين وات جو ڏس ڏيندو آهي، جنهن جو ڪو وجود نه هوندو آهي. هو منهنجي ۽ منهنجي مولي جي وچ ۾ پٽ ڀيهاري ڇڏيندو آهي. مان ماڻهوءَ کان ڏنل آهيان.

سوچيو هيم، ڪتاب "تاريخ جو ڪفن" جي نئين ايڊيشن لاءِ مهاڳ لکندس، جيڪو اصل ۾ مهاڳ نه هوندو، ۽ روشني پبليڪيشن جي دوستن کي پهچائي اچڻ لاءِ ڪنڌياري ويندس. مون اڄ تائين ڪنڌيارو نه ڏٺو آهي. مون رتوديرو به نه ڏٺو آهي. الاءِ ڇو، مان ڪنڌياري کي رتوديرو ۽ رتيديري کي ڪنڌيارو سمجهندو آهيان. جيڪي خط مان ڪنڌياري وارن لاءِ لکندو آهيان، سي خط رتيديري موڪلي ڇڏيندو آهيان. ۽ جيڪي خط مان رتيديري وارن لاءِ لکندو آهيان، سي خط ڪنڌياري موڪلي ڇڏيندو آهيان. هڪ خط بنا ايڊريس مون شڪارپور

موڪليو هو. ڪجهه عرصي ڪان پوءِ خط موٽي آيو. لفافي تي پوسٽ آفيس وارن طرفان نوٽ لڳل هو. لکيل هو: تو جنهن جي لاءِ خط لکيو آهي، تنهن شڪارپور جو شهر ڇڏي ڏنو آهي.

مون کي خبر ڪونهي تہ ڪنڌياري جو ميمبر صوبائي اسيمبلي، ۽ ميمبر قومي اسيمبلي ڪير آهي. مان سمجهان ٿو، هو هڪ ئي شخص آهي جيڪو قومي اسيمبليءَ جو ميمبر آهي، ۽ صوبائي اسيمبليءَ جو بہ ميمبر آهي. جيڪڏهن ائين ناهي، ۽ ٻئي ڄڻا بہ مختلف شخص آهن، تہ پوءِ سندن نالو هڪ هئڻ گهرجي. جيڪڏهن بہ نالا آهن، تہ اُهي ٻئي نالا هڪ شخص جا آهن.

مان سمجهان ٿو رتيديري جو ميمبر قومي اسيمبلي، ۽ ميمبر صوبائي اسيمبلي بہ هڪ ئي شخص آهي جنهن جا ٻہ نالا آهن. جيڪڏهن هو بہ شخص آهن، تہ پوءِ سندن نالو لازمي طرح هڪ هئڻ گهرجي. جيڪڏهن سندن نالو هڪ نہ آهي، ۽ هڪ بدران بہ نالا آهن، تہ پوءِ، يقين ڄاڻو هو هڪ ئي شخص آهي جنهن جا بہ نالا آهن.

ڪنڌياري جو اُهو هڪ شخص جيڪو ميمبر صوبائي اسيمبلي آهي، ۽ ميمبر قومي اسيمبلي بہ آهي، سو ساڳيو شخص آهي جيڪو رتيديري مان ميمبر صوبائي اسيمبلي آهي، تہ ميمبر قومي اسيمبلي بہ آهي. مان يقين سان چئي سگهان ٿو، هو ساڳيوئي شخص آهي، جيڪو روهڙيءَ مان ميمبر قومي اسيمبلي ۽ ميمبر صوبائي اسيمبلي آهي. هو ساڳيو هڪ شخص آهي جيڪو ٽنڊي آدم، ٽنڊي باگي، ٽنڊي الهيار، ٽنڊي ٺوڙهي، ۽ ٽنڊو محمد خان مان ميمبر قومي اسيمبلي ۽ ميمبر صوبائي اسيمبلي بہ آهي. هو هڪ ئي شخص آهي، جنهن جا انيڪ نالا آهن. هونءَ بہ نالي ۾ ڇا رکيو آهي! هر شخص جا هڪ کان وڌيڪ نالا ٿيندا آهن. اسلام آباد ۾ هڪ شخص جو نالو آهي رشيد احمد، دوست سڏيندا اٿس شيدا ۽ دشمن ڪيس شيدا ٽلي چوندا آهن.

مان پڪ سان، پوري يقين سان چئي سگهان ٿو تہ پاڪستان جي قومي اسيمبليءَ ۾ بہ سئو پاويهہ ڪرسين تي هڪ ئي شخص ويٺل آهي. هن جا بہ سئو پاويهہ نالا آهن. هن جون بہ سئو پاويهہ شڪليون آهن. پر، اصل ۾ هو هڪ ئي شخص آهي. هو مختلف نالن، ذاتين، ۽

شڪلين سان بہ سئو پاويهہ ڪرسين تي ويهي رهيو آهي. پٿر جي دور کان وٺي موجود دور تائين مون ڪيس قانون ساز اسيمبلين ۾ ويٺل ڏٺو آهي. هو پاڻ پنهنجي ناهيل قانون کان بالاتر هوندو آهي. سندس ناهيل قانون جو اطلاق اسان جهڙن مولائين تي ٿيندو آهي، هن تي نہ ٿيندو آهي.

ملڪ ٽٽندا آهن. ملڪ ٺهندا آهن، ۽ ٺهي وري ٽٽي پوندا آهن، پر هو تاريخ جي اُٿل پٿل کان بي نياز بہ سؤ پاويهہ ڪرسين تي مختلف نالن، شڪلين، ۽ لباس ۾ ويٺل نظر ايندو آهي. هو ڪڏهن بہ تاريخ آڏو بيوس نہ ٿيو آهي. هن هميشه پنهنجي حڪمتِ عمليءَ سان تاريخ کي بيوس ڪيو آهي.

سوچيو هيم، ڪتاب جي نئين ايڊيشن لاءِ مهاڳ ۾ حسين ابن منصور الحلاج جي شهادت جو ذڪر ڪندس. سوچيو هيم مهاڳ ۾ انهن هڪ سؤ ججن، عالمن ۽ فاضلن جو ذڪر ڪندس جن حسين ابن منصور الحلاج کي سنگسار ڪرڻ، ۽ اذيتناڪ عذاب ڏيڻ کان پوءِ سندس سِرُ ڌڙ کان ڌار ڪري ڇڏڻ جو حڪم جاري ڪيو هو. ڪجهہ صفحا لکيم، ۽ لکي اڌ ۾ ڇڏي ڏنم. محسوس ڪيم تاريخ جي ڪجهہ تمام وڏن المناڪ سانحن مان هڪ سانحي جو مهاڳ ۾ سرسري ذڪر مناسب نہ آهي. تاريخ کي هر پڙهندڙ پنهنجي ذهني لاڙن جي حوالي سان پڙهندو آهي، ۽ پرکڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. گذريل ٽن هزار سالن جي انيڪ سانحن مان خاص ڪري ٽن سانحن منهنجي ظاهر، منهنجي باطن تي، منهنجي سوچ تي، منهنجي روين تي الميي جي احساس جي مڪمل ڇاپ ڇڏي آهي.

سقراط جي شهادت، جنهن دوستن ۽ شاگردن طرفان آنڊل يونان جي تيز ترين گهوڙي تي سوار ٿي پڄي وڃڻ تي، زهر جو پيالو پي مرڻ کي ترجيح ڏني هئي. آخري گهڙين ۾ ڪيل سندس گفتگوءَ جو هڪ هڪ لفظ ناقابل ترديد آهي. فرار جي ترغيب کي رد ڪندي سقراط پنهنجن دوستن ۽ شاگردن کان پڇيو هو: مون کي اهڙو ڪو هنڌ، اهڙي ڪا جاءِ ٻڌايو جتي موت زندگيءَ تي حاوي ٿي نہ سگهندو هجي!

هڪ سوال جي جواب ۾ سقراط موت جي تشريح ڪئي هئي. هن

چيو هو: موت اصل ۾ سجاڳي آهي، اُن ننڊ مان جيڪا اسين هِتي ڪنهن عالم ۾ ڪئي آهي، ۽ هيءَ زندگي اُن ننڊ ۾ ڏٺل خواب آهي.

حضرت عيسيٰ جي شهادت، ۽ شهادت کان اڳ گهريل ٻه دعائون. هُن شهادت کان اڳ چيو هو: سڄي جهان جي گنهگارن جي ڏوهن جو بار مان پنهنجن ڪلهن تي کڻان ٿو. تون هنن کي معاف ڪري ڇڏجانءِ.

صليب تي چڙهڻ کان پوءِ يسوع مسيح پنهنجن ڏکوئيندڙن ڏانهن ڏٺو هو، ۽ رب کي مخاطب ٿيندي چيو هو: هنن کي پنهنجي رحمت کان محروم نہ ڪجانءِ. هي بيخبر آهن. هنن کي خبر نہ آهي تہ هي ڇا ڪري رهيا آهن.

حيرت انگيز حد تائين ساڳي دعا، هڪ هزار سال گذري وڃڻ کان پوءِ، بغداد جي باب الطق واري قتل گاهہ ۾ سنگسار ٿيڻ، ۽ عضوو عضوو ڪپجي ڏار ٿي وڃڻ کان پوءِ حسين ابن منصور الحلاج گهري هئي. هن رت آلوده ٻانهون آسمان ڏانهن اُڀيون ڪندي چيو هو: ”هنن کي پنهنجي رحمت ۽ بخشش کان محروم نہ ڪجانءِ. هي مون کي عذاب تنهنجيءَ خوشنوديءَ خاطر ڏيئي رهيا آهن.“

نوانوي ججن، عالمن، ۽ فاضلن حسين ابن منصور الحلاج کي ڪافر قرار ڏنو هو. ڪيس عبرتناڪ موت جي سزا ڏيڻ جو يڪراءِ فيصلو صادر ڪيو هو. حضرت جنيد جو شمار عالمِ اسلام جي وڏن عالمن، ۾ ٿيندو هو، ۽ احترام جي نگاهہ سان ڏٺو ويندو هو. حسين ابن منصور الحلاج خلاف هلندڙ مقدمي ۾ هن ٻهرو نہ ورتو. ڪنڌ جهڪائي، سوچ ۾ غلطان ويٺو رهيو. ججن پڇيس: ”حضرت جنيد، اوهان حسين ابن منصور الحلاج جي باري ۾ ڪهڙو فيصلو ڪيو آهي. هو ڪافر آهي، يا نہ آهي؟“

حضرت جنيد ڪنڌ مٿي ڪري نوانوي ججن ڏانهن ڏٺو، ۽ اُٿي بيٺو. حضرت جنيد جي جسم تي ججن وارو جبو پيل نہ هو. هن چيو: مون کي الله جي معاملن ۾ دخل ڏيڻ جو ڪو اختيار ڪونهي. اهو انسان جي وس ۾ نہ آهي، جو دلين جا پوشيده راز ڄاڻي سگهي. الله کان سواءِ دلين جا راز ڄاڻڻ وارو ٻيو ڪو بہ ڪونهي.

اُن کان پوءِ حضرت جنيد حجره ڏانهن هليو ويو. ڪجهہ دير کان

پوءِ ججن وارو چوغو پائي موٽي آيو. مقدمي ۾ پنهنجو فيصلو صادر ڪندي هن چيو: شاهدن جون شاهديون ۽ سرڪاري وڪيلن جا دليل ٻڌڻ کان پوءِ مان اِن نتيجي تي پهتو آهيان ته حسين ابن منصور الحلاج ڪفر جو مرتڪب آهي، ۽ واجب القتل آهي.

فيصلو صادر ڪرڻ کان پوءِ حضرت جنيد ججن وارو چوغو لاهي ڇڏيو، ۽ زندگيءَ ۾ ٻيهر وري ڪڏهن نه پاتو.

زنجيرن ۾ جڪڙيل حلاج ڪوڪن ۽ ڪنڊن تان هلندو جڏهن هجوم جي وچ مان لنگهيو، تڏهن ڪاري چادر ۾ ويڙهيل هڪ عورت جي وات مان آهه سان گڏ اوچنگار نڪري ويئي. حلاج ڪنڌ ورائي عورت ڏانهن ڏٺو، ۽ چيو: اَج ته منهنجي سرخرو ٿيڻ جو وقت آيو آهي، ۽ تون روئي رهي آهين!

ان کان پوءِ، حسين ابن منصور الحلاج ڏاڍي شان سان هلندو، زنجير ڇڻڪائيندو باب الطق ۾ ناهيل قتل گاهه ڏانهن وڌي ويو.

انيڪ روايتون آهن. سرڪاري جلادن حلاج کي جڏهن رتو رت ڪري ڇڏيو، تڏهن پنهنجي دور جي نامور درويش ابوبڪر شبليءَ روئيندي حلاج کان پڇيو، ”اسان کي تصوف جي باري ۾ ٻڌاءِ، حلاج. تصوف ڇاهي.“

حلاج ورائيو، ”اوهين هن وقت جيڪي ڏسي رهيا آهيو، سا تصوف جي ابتدا آهي.“

ابوبڪر شبليءَ پڇيو، ”اِها جيڪڏهن ابتدا آهي، ته پوءِ انتها ڪهڙي آهي.“

حلاج ورائيو، ”تصوف جي انتها جي خبر ڪنهن کي به ڪونهي.“

جلادن هٿ، پير، نڪ، چپ ۽ ڪن ڪپي ڇڏڻ کان پوءِ سوئن سان حلاج جون اکيون ڪڍي ڇڏيون. لڪن ماڻهن جي انبوهه ۾ پٽڪو، ۽ روح راڙو پئجي ويو. پوءِ، جلادن جڏهن خنجر سان حلاج جي زبان ڪپڻ چاهي، تڏهن هن منهن آسمان ڏانهن ڪيو، ۽ پنهنجن قاتلن جي حق ۾ اُها دعا گهري جيڪا دعا سندس شهادت کان هڪ هزار سال اڳ شهيد ٿيڻ مهل، صليب تي يسوع مسيح پنهنجن قاتلن جي حق ۾ گهري هئي.

سچل سرمست سان عقيدت آهي، يا ٻيو ڪو سبب آهي جو مان ڪڏهن ڪڏهن شدت سان محسوس ڪندو آهيان ته حلاج جي شهادت وقت باب الطق جي قتل گاهه ٻاهران جن مجذوبن ۽ مولائين ماتم ڪيو هو، مان انهن ۾ شامل هوس.

سوچيم، حسين ابن منصور الحلاج جي شهادت جو ذڪر مهاڳ ۾ نه ڪندس، هڪ طويل ڪهاڻي لکندس. تاريخ ۾ بقا ملي حلاج کي، سندس قاتل، ۽ جلاد حڪمران فنا ٿي ويا. هڪ حضرت جنيد کي ڇڏي، باقي نوانوي جج تاريخ ۾ دز ٿي اڏامي ويا. ڪنهن کي سندن نالو به ياد ناهي.

مهاڳ ۾ لکڻ لاءِ مون کي ٻن اهڙن شخصن جو به خيال آيو هو جن مان هڪ ڦيٿو ايجاد ڪيو، ۽ ٻاهه جي قوت جو اندازو لڳائي ورتو ۽ سموري دنيا جي انجنيئرن ۽ سائنسدانن جو ابو سڏجڻ ۾ آيو. هو تاريخ جي هر دور ۾ ايجادون ڪندو رهيو، ۽ چنڊ جي سطح تان مٽيءَ جي مُٺ کڻي موٽي آيو. ٻيو شخص حق، سچ، ۽ پنهنجي خلقڻهار جي تلاش ۾ نڪري پيو، ۽ تاريخ جي هر دور ۾ صعوبتون سهندو رهيو. پيرن، پنڊتن، ۽ پادرين سندس راهه روڪي. فتوائون صادر ڪري ڪيس سنگسار ڪرايو، جيئري ڌرتيءَ ۾ دفن ڪرايو، گهاڻي ۾ پيڙايو، سر قلم ڪرايو، ۽ ڦاهيءَ تي چاڙهايو. تاريخ جي هر دور ۾ هو حق جي راهه ۾ مرندو رهيو آهي. جمهوريت، اظهار جي آزادي ۽ بنيادي حقن جون ڳالهيون ڪرڻ واريءَ جديد دنيا ۾ هن لاءِ تعزيرن جا ڪوٽ قلعا کڙا ڪيا ويا آهن. خلقڻهار جي تلاش هن لاءِ موجوده دور ۾ وڏي ۾ وڏو ڏوهه ٿي پيئي آهي، ۽ هو ان ڏوهه جي سزا اڪيلائيءَ ۾ ڪاٽي رهيو آهي.

سوچيو هيم، مهاڳ ۾ پنهنجي آتم ڪٿا جي هڪ باب جو حوالو ڏيندس جنهن ۾ ٻارهن سال اڳ ملهايل منهنجي گولڊن جوبليءَ جو ذڪر آيو آهي. ٻارهن سال اڳ ڪجهه دوست ضد ٻڌي ويٺا. چيائون پنجاهه سالن جو ٿيو آهين؛ تنهنجي گولڊن جوبلي ملهائينداسين. ڏاڍو سمجهايومان، ايلاز ڪيامان ته ٻَرَ ائين نه ڪريو. مون کي ڏنو نه ڪريو. مون ڪهڙا اَڪ ڪارا ڪيا آهن جو منهنجي گولڊن جوبلي ملهائي رهيا

آهيو. مون قابل ذڪر ڪو ڪارنامو سرانجام نہ ڏنو آهي. مون ڪنهن پدمشيءَ سان پيار نہ ڪيو آهي. مون قرندڙ مڇيءَ جي اک ۾ تير نہ هنيو آهي. مون بهارن بدران خزائن کي ياڪر ۾ پريو آهي. منهنجي گولڊن جوبلي نہ ملهايو. پر، جيڪڏهن بضد آهيو، ۽ ملهائڻ ئي چاهيو ٿا، تہ پوءِ گولڊن جوبليءَ بدران منهنجي پتل جوبلي ملهايو، بلڪہ ٽڪر جوبلي ملهايو- ٽڪر بہ اهڙي پڳل بدني، يعني ڪؤنري جو جنهن کي پائخاني ۾ استعمال ڪبو آهي.

دوست زورآورا! نہ مڙيا. بارهن سال اڳ جي ڳالهہ آهي، منهنجي گولڊن جوبلي ملهائي هئائون. اُن ڏينهن مون گريبان چاڪ ڪري، ڪشڪول ڪٽي دنيا جي پربل بازار ۾ پنيو هو، ۽ پنهنجو منهن اڇو ڪيو هو.

آتم ڪٿا جو باب طويل هو. تنهن ڪري باب کي مهاڳ ۾ شامل ڪرڻ مون مناسب نہ سمجهيو. مان اڃا تائين فيصلو ڪري نہ سگهيو آهيان، تہ تئين ايڊيشن جي مهاڳ ۾ چا لکان! بهتر آهي تہ ڪجهہ نہ لکان!

هڪ فڪر حياتيءَ جو حصو ٿي پيو آهي. سوچيندو آهيان، اڄ تائين مون جنهن جي لاءِ لکيو آهي، تنهن مون کي پڙهڻ ڇڏي تہ نہ ڏنو آهي.

امر جليل
8، ڊسمبر، 1998ع

Amar Jaleel
1311, Gali-12,
I-10/2 Islamabad.

مهاڳ جو ڍهاڳ

پيش لفظ

”لکڻ ڇڏي ڏنو اٿئي ڇا؟“ اڪثر دوستن، ۽ مهربان پڙهندڙن مون کان پڇيو آهي.

ان قسم جي هڪ سوال جو جواب ڏيندي گهڻو اڳ چيو هوم: ”بيمقصد ۽ بي معنيٰ زندگيءَ کي مفهوم ڏيڻ لاءِ مان لکندو آهيان. ان کان سواءِ مون وٽ زندگي گذارڻ جو ٻيو ڪو مناسب سبب نہ آهي.“

زندگيءَ جو نالو، موت جو مسلسل انتظار آهي. ذري گهٽ پوڙهو ٿي ويو آهيان، پر مان، زندگيءَ لاءِ ڪوبہ مقصد، ۽ ڪابہ معنيٰ تلاش ڪري نہ سگهيو آهيان. اهوئي سبب آهي جو مون موت جي پاڇي ۾ ويهڻ ۽ لکڻ قبول ڪيو آهي. لکڻ کان سواءِ مان ڪجهہ بہ ڪري نہ سگهيو آهيان. ’جيڏانهن پورب پند، تيڏانهن آءٌ نہ وڃڻو: هيءُ هُن جو هند، منهنجو هند هنگلاج ۾.‘ جنهن ڏينهن زندگيءَ لاءِ ڪا معنيٰ ۽ ڪو مقصد تلاش ڪري وٺندس، تنهن ڏينهن لکڻ ڇڏي ڏيندس، ۽ خودڪشي ڪندس. اِهو طئہ ٿيل آهي. ان ۾ ڪنهن بہ قسم جو رومانوي وَڏاءُ نہ آهي.

سموري تاريخ انسانذات جي تماشي جو دستاويز آهي. هر نئين سوچ، پراڻي ڪنهن سوچ جي محتاج آهي. هر نئين اڏاوت، پراڻي ڪنهن اڏاوت جي بنيادن تي بيٺل آهي. هر ايجاد انسان جي لاڳيتي تجسس جو نتيجو آهي. پر، موت جي اٽل موجودگيءَ ۾ انسان جو هر عمل مضحڪہ خيز آهي. پنهنجي مضحڪہ خيزيءَ کي انسان مختلف روپ ۽ نالا ڏيئي ڇڏيا آهن.

چنڊ ڏاڍو ڪوجهو، ۽ بي رونق آهي. اِها ڄاڻ دنيا جي هر نيل آرمس اسٽرانگ لاءِ سانحو آهي، پر منهنجي لاءِ. چنڊ منهنجي لاءِ حسين آهي، خوبصورت آهي، من موهيندڙ آهي، ڇو جو مون ڪيپ ڪينيڊيءَ وٽان راڪيٽ ۾ سوار ٿي، چنڊ جي لازوال حسن تي ڪاهہ نہ ڪئي آهي. مون

چنڊ کي جُدائيءَ جي آسمانن تي، پاڻ کان ۽ پنهنجي پهچ کان پري، چمڪندي ڏٺو آهي؛ تنهنڪري چنڊ مون کي هميشه وڻندو آهي. اها ٻي ڳالهه آهي، ته چوڏهينءَ جي رات مان ڏاڍو اُداس، ۽ ويڳاڻو ٿي پوندو آهيان، ۽ سمورو آسمان مونکي ريگستان وانگر پُراسرار نظر ايندو آهي.

ڪئميرا جو لينس آرٽسٽ جي برش ۽ ليکڪ جي قلم جو نعم البدل نہ آهي. ڪئميرا جي لينس پٺيان اپرچر، ۽ شٽر اسپيڊ جا اوزار ڪم ڪندا آهن. آرٽسٽ جو برش ۽ ليکڪ جو قلم حساس ذهن جي تخليقي عمل جي ترجماني ڪندا آهن. اذيتن جي عڪاسي ڪرڻ لاءِ صادقين اهڙي انسان کي ڪينواس تي منتقل ڪيو آهي، جنهن جي جسم مان ٿوهر ڦٽي نڪتو آهي.

ٻہرن پير ڏنا آهن. هينئر اها خبر پراڻي ٿي چڪي آهي. عزتِ نفس جي جاءِ ڊپلوميسيءَ والاري ورتي آهي. پبلڪ رليشننگ جو وچڙندڙ مرض اديبن ۾ ڪاهي پيو آهي. سؤ سالن واري ذلت جي زندگيءَ کان سٺ ڏيهاڙن واري فاقہ ڪشيءَ جي زندگي بهتر آهي. پر، جيئڻ تہ آپگهات اسان لاءِ حرام آهي، تنهنڪري اسان عزت جي موت تي ذلت جي زندگيءَ کي ترجيح ڏني آهي.

هن ڪتاب جي باري ۾ مون کي نہ ڪا خوشفهمي آهي، ۽ نہ ڪا غلطفهمي. هيءُ ڪتاب لکي مون نہ ادب جي خدمت ڪئي آهي، ۽ نہ ڪنهن جو قرض چڪايو آهي. هن ڪتاب ذريعي نہ سنڌي ادب ۾ ڪو اضافو ٿيندو، ۽ نہ ئي سنڌي ادب کي ڪو 'موڙ' ملندو. سڀ ڪجھ پنهنجي روش تي هلندو رهندو؛ ۽ مان پنهنجي ساءِ لکندو رهندس، ۽ خوابن لاءِ تعبير تلاش ڪندو رهندس.

منهنجين ڪهاڻين ۾ اقتصادي ۽ معاشي علم جا اصول ڏنل نہ آهن. تنهنڪري منهنجيون ڪهاڻيون پڙهڻ جي باوجود ماڻهو بنا علاج جي اسپتالن ٻاهران فٽ پاٿن تي مرندا رهندا؛ بارَ بک ۾ پاهہ ٿيندا رهندا؛ ۽ اَجهي لاءِ عورتون بگهڙن جي واعدن تي اعتبار ڪنديون رهنديون.

منهنجين ڪهاڻين ۾ فقط انهن چاهتن جو ذڪر آهي، جن جي نصيب ۾ وصل جو لفظ لکيل نہ آهي. مان بنيادي طرح، ذهني طرح، ۽ جذباتي طرح غير معمولي محبتن جو امين آهيان. ڪُل جڳ ۾ عشق جو اوتار، سچل سرمست منهنجو مرشد آهي.

هن مجموعي ۾ منهنجي پسنديده ۽ نمائنده ڪهاڻي ’ڀڙلاءُ‘ آهي، جيڪا مون اڄ کان پندرهن – سورهن سال اڳ لکي هئي. اسان جو معاشرو ڏاڍيءَ بيدرديءَ ۽ مستقل مزاجيءَ سان ساڳئي محور تي ڀيٽل آهي. گذريل ويهن – ٻاويهن سالن کان، جڏهن کان مان لکي رهيو آهيان، ڪجهه نه بدليو آهي – فقط ٻاٽا جي بوٽن، سئنيما جي ٽڪيٽن، ۽ مانيءَ جي قيمت وڌي ويئي آهي. انسان جي عزت، انسان جي احترام، ۽ انسان جي رت جي قيمت ڪِري پيئي آهي. ساجن، شامو، ۽ اياز جو الميو ساڳيو آهي.

اوهان کي اِهو پڙهي خوشي ٿيندي (يا ڏک) ته هن ڪتاب جي مهورت يا رونمائي وغيره نه ٿيندي. هيءُ ڪتاب اوهان کي دڪانن کان سواءِ ڪٻاڙين وٽان، ۽ فوٽ پاٿ تان به ملي سگهندو. هن ڪتاب جي قيمت ۾ اُن پبلسٽريءَ جي قيمت شامل نه آهي، جيڪا اوهان نه ڪاڏي آهي.

امر جليل
ڦهرين مارچ 1983ع

شعبو، ايجوڪيشنل ٽيڪنالاجي
علامہ اقبال اوپن يونيورسٽي، اسلام آباد.

متيءَ جا ماڻهو

[هڪ دفعي توکي چيو هوم، تہ مان ويراڳ مان موٽي ايندس، ۽ توسان پنهنجي بيپناهہ محبت جي تجديد ڪندس. مان موٽي آيو آهيان.]

جمعي جو ڏينهن هو. صبح جو وقت هو. مان موڳي مغز سان اخبارن جا صفحا ڏسي رهيو هوس. سموري رات مون خواب ۾ پاڻ کي اُڏامندي ڏٺو هو. صبح جو اُٿيس تہ مٿو جائيتو نہ هو. اخبارن جي رنگين صفحن تي ڏنڊن مشٽنڊن پهلوانن، بدمعاشن، چورن، ڦورن، قاتلن، ڌاڙيلن، دانشورن، سٺن سياستدانن ۽ اڻ سٺن سياستدانن جا رنگين فوٽا ڏسي مان الله سائينءَ جي قدرت جو قائل ٿي رهيو هوس. جڏهن کان عورتن جي ناپاڪ فوٽن کان اخبارن کي پاڪ ۽ صاف ڪيو ويو آهي، تڏهن کان نهايت پوائتن ۽ هيبتناڪ مردن جا رنگين فوٽا اخبارن جي سونهن سوبيا ۾ اضافو ڪري رهيا آهن.

مان غور سان هڪ نهايت خوفناڪ ۽ خبيث پوڙهي ٿوڙي جي تصوير ڏسي رهيو هوس، جنهن اسي سالن جي عمر ۾ سورهن سالن جي ڇوڪريءَ سان شادي ڪئي هئي. اخبار جي صفحن تان ڪنوار جي تصوير غائب هئي، ۽ پوڙهي گهوٽ جي تصوير نمايان هئي، جنهن پنهنجي ڏاڙهيءَ جا وار ۽ ڪياڙيءَ تي چڙيل وارن ٻي جهتَ ڪنهن ظالم جي دل وانگر خضاب سان ڪاري ڪري ڇڏي هئي. اُن وقت اوچتو ٻاهريون در کڙڪيو.

مون چيني کي چيو: ”يار چينا، سمجهان ٿو، پاڙي وارا قرض جي وصولي ڪرڻ آيا آهن.“

چينو متيءَ مان ماٺو ناهي رهيو هو. پڇيائين: ”در کوليان ڇا؟“

”هڪ تيليويزن ڊرامي جا پيسا مليا آهن.“ چيم، ”در کولي ڇڏ: اڄ قرض لاهيندا سين، ۽ ڪجهہ يارن کي قرضن ۾ مبتلا ڪندا سين.“

چيني چيو: ”ماڻهوءَ جي منهن تي نڪ فِٽ ڪري هڪ منٽ ۾ در ٿو کوليان.“

چينو منهنجو ننڍو ڀاءُ آهي. ڏهن سالن جو آهي. بيحد ذهين آهي. ڏک سُک ۾ منهنجو پاڻهن ڀيلي آهي. مونکي ملول ٿيڻ نہ ڏيندو آهي. مان ڪنهن ڪنهن وقت چيني لاءِ ڏاڍو اُداس ٿي پوندو آهيان. مونکي خبر آهي تہ چينو هڪ نہ هڪ ڏينهن پنهنجي ذهانت سبب مارجي ويندو. اسان جو معاشرو سطحي سوچ وارن لاءِ نهايت موزون ۽ مناسب معاشرو آهي. اسان جي معاشري ۾ ذهين ذهن لاءِ ملامت ۽ موت کان سواءِ ڪجهہ نہ آهي. ڪجهہ عرصي کان چينو مٽيءَ مان ماڻهو ٺاهڻ لڳو آهي. سندس ٺاهيل ماڻهو مائيڪل اينجيلو ۽ شاڪر عليءَ جي ٺاهيل ماڻهن کان مختلف هوندا آهن.

پيهر در کڙڪيو.

چيني ماڻهوءَ جو منهن نڪ بنا ڇڏي ڏنو. ٻئي هٿ مٽيءَ ۾ پريل هئس. ٻاهرين در ڏانهن ويندي چيائين: ”ٽينا جو پيءُ هوندو. راتوڪي پارٽيءَ مان بچيل ڪيڪ جو ٽڪر ڪٽي آيو هوندو.“

ٽينا ۽ ٽينا جو پيءُ اسان جا پاڙيسري آهن. ٽينا هڪ پرائيويٽ فرم ۾ اسٽينوگرافر آهي. وچولي قد بت واري سانوري سلوٽي ڇوڪري آهي، ۽ ڏاڍي سٺي آواز ۽ انداز سان ڳالهائيندي آهي. سندس پيءُ وڪٽر ڊسوزا رٽائرڊ ريلوي گارڊ آهي. پنهنجي وقت جو مشهور ڪرڪيٽ جو رانديگر آهي. جوانيءَ ۾ ڪراچي ڪرسچين ڪرڪيٽ ٽيم لاءِ کيڏندو هو، ۽ تمام تيز بالنگ ڪندو هو. ڪڏهن ڪڏهن سندس گهر تي پارٽيون ٿينديون آهن، جن ۾ ٽينا جي فرم جا ملازم شامل ٿيندا آهن، ۽ رات جو دير تائين هُل هنگامو ڪندا آهن. صبح جو اڪثر ائين ٿيندو آهي جو ٽينا جو پيءُ وڪٽر ڊسوزا راتوڪي پارٽيءَ مان بچيل ڪيڪ جو ٽڪر ڪٽي اسان وٽ ايندو آهي. هُل هنگامي لاءِ معذرت ڪندو آهي، ۽ صبح جو چانهہ اسان سان پيئندو آهيان. وڪٽر ڊسوزا جي چيني سان پڪي دوستي آهي. هو چيني کي مٽيءَ مان ماڻهو ٺاهڻ لاءِ طرحين طرحين جون صلاحون ۽ مشورا ڏيندو آهي. هو چيني کي چوندو آهي: ”ڪڏهن ڪڏهن اهڙا ماڻهو بہ ٺاهيندو ڪر، جن کي منهن تي ڪنن بدران سوئر جا وَڄ هجن.“

چيني در ڪوليو. در ٻاهران وڪٽر ڊسوزا ٻدران اسان جو ٻيو پاڙيسري سومار چانڊيو بيٺو هو. در مان مونکي اڳڻ ۾ اخبار پڙهندي ڏٺائين ته هڪدم اندر هليو آيو. سهڪي رهيو هو. ان کان اڳ جو ڪانئس حال احوال وٺان، سومار چانڊئي چيو: ”ولوءَ جو وري مغز خراب ٿي پيو آهي. ڪيس ڪٽ سان ٻڌي هيڏانهن آيو آهيان.“

پڇيومانس: ”دورو پيو اٿس ڇا؟“

روئڻهارڪي آواز ۾ چيائين: ”ها.“

سومار چانڊيو هڪ سرڪاري آفيس ۾ پٽيوالو آهي. سندس وڏو پٽ ولو ميٽرڪ جو شاگرد آهي. ڏينهن جو اسڪول ويندو آهي، ۽ راتَ جو هڪ واشنگ واري جي دڪان تي ڪپڙا استري ڪندو آهي. ماڻهن جو خيال آهي ته ولو يا ته اڌ چريو آهي، يا مٿس جن ڀوت جو اثر آهي. پر، ولو اسان کي چريو نه لڳندو آهي. هو اسڪول جو سٺو شاگرد آهي، ۽ اسڪول جي والي بال ٽيم جو ميمبر آهي. بس، ڪنهن ڪنهن وقت دورو پوندو اٿس. سڄو جسم اول ڪنبڻ لڳندو اٿس، ۽ پوءِ پگهر ۾ شم ٿي ويندو اٿس. اهڙي ڪيفيت ۾ هو گهر کان ٻاهر ڀڄڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، ۽ فقط هڪ جملو ورجائي ورجائي وات مان ڪڍندو آهي: ”مان سڀ سمجهان ٿو، مان سڀ سمجهان ٿو. مان چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائيندس.“

مائٽ مٿ ڏاڍو سمجهائيندا اٿس ته بابلا، سچ ڳالهائڻ جو رواج ختم ٿي ويو آهي: ۽ هونءَ به اسان مسڪينن جو پلا سچ سان ڪهڙو واسطو — جو ٿو سچ جو نالو ڪٺي اسان سڀني کي مصيبت ۾ وجهين.

پر، دوري دوران ولوءَ کي ڪجهه سمجهه ۾ نه ايندو آهي. هڪ ئي وائي وات هوندي اٿس، ته مان سڀ سمجهان ٿو، مان سڀ سمجهان ٿو: مان چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائيندس.

سومار چانڊئي کي ڪجهه سياڻن صلاح ڏني هئي، ته پنهنجي پٽ جو علاج ملڪ جي مشهور ڊاڪٽر ۽ سرجن جمعي خان کان ڪراءِ – مغز ۽ ميڄالن جو ماهر ڊاڪٽر آهي، ۽ مٿي مان خلل ڪڍيُ ڇڏيندو آهي. سومار چانڊئي حامي ڀري هئي. پر پوءِ، جڏهن ڊاڪٽر جمعي خان جي في ۽ جناح اسپتال جي ڳاٽي ڀڳي خرچ جي ڪل ٻيس، تڏهن تڏو ساهه ڪٽي چيو

هٿائين: ”اينديڙ هڪ صديءَ ۾ به مان پنهنجي پٽ جو علاج ڪنهن اسپيشلسٽ کان ڪرائي نه سگهندس.“

ولوءَ ۽ پاڙي جي ٻين ٻارن جي مون سان ياري آهي. هو منهنجي ڳالهه سمجهي سگهندا آهن، ۽ مان هنن جي ڳالهه سمجهي سگهندو آهيان. منهنجي جيڪڏهن شادي ڪيل هجي ها، ۽ مون کي پنهنجا ٻار هجن ها، ته هو پاڙي جي ڪيترن ٻارن کان عمر ۾ وڏا هجن ها. تنهن هوندي به ٻارڙا مونکي ”ادا وڏو“ ڪري سڏيندا آهن. ولو منهنجي ڏاڍي عزت ڪندو آهي. منهنجي ڳالهه نه ٽاريندو آهي. چيني سان به ڏاڍو پيار ڪندو آهي. ڪيس جڏهن به دورو پوندو آهي، سندس پيءُ سومار چانڊيو ڊوڙندو ايندو آهي. مان هجان نه مون کي، يا چيني کي پنهنجي گهر وٺي ويندو آهي. اسين ولوءَ کي پرچائي، سمجهائي پاڻ سان پنهنجي گهر وٺي ايندا آهيون. پوءِ، جڏهن سامت ۾ ايندو آهي، تڏهن ڪيس گهر ڇڏي ايندا آهيون.

هيءَ جنهن جمعي جي ڳالهه آهي، تنهن ڏينهن سومار چانڊيو وڏيڪ پريشان نظر آيو. چيائين: ”ڪٽ جي پائي سان مٿو هٽي، مٿو ڦاڙي وڌو اٿائين، رت نينديون ڪري پيو وهيس، پر پٽي ٻڌڻ نٿو ڏئي.“

ڏندن ڏوٽن مشٽندن مردن جي هيبتناڪ تصويرن سان سينگاريل اخبارون ڪٽ تي رکي، مان سومار چانڊيءَ سان گڏ سندس گهر ويس.

ولو ڪٽ سان ٻڌو پيو هو. نرڙ مان رت وهي رهيو هوس. رڙ مٿان رڙ پئي ڪيائين: ”مان سڀ سمجهان ٿو، مان سڀ سمجهان ٿو. مان چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائيندس.“

مون تي نظر پيس ته ماٺ ٿي ويو. مان سندس پاسي کان ويهي رهيس. روئڻهارڪي آواز ۾ چيائين: ”ڏسين ٿو نه ادا وڏا. مون کي ڪٽ سان ٻڌي ڇڏيو اٿائون.“

سندس رسيون کوليندي چيم: ”غلط ڪيو اٿائون، منهنجا پٽ، منهنجا ٻچڙا.“

مون ولوءَ کي رسين کان آزاد ڪيو. هو پنهنجو رت هاڻو منهن منهنجي سيني ۾ لڪائي سڏڪڻ لڳو، ۽ چوڻ لڳو: ”مان چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائيندس.“

سندس نرڙ تان رت اگهندي چيم: ”ان باري ۾ پاڻ چيني سان هلي

صلاح ڪنداسين. جيڪڏهن چينّي صلاح ڏني، تہ پوءِ توکي چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائڻ ۾ ڀرپور مدد ڏبي؛ ۽ پوءِ توکي سچ ڳالهائڻ کان ڪوبہ روڪي نہ سگهندو."

ولوءَ کيٰ مٽي تي ڀِتي پِڏي مان ڪيس پنهنجي گهر وٺي آيسنٰ. چينو ماڻهوءَ جي منهن تي نڪ لڳائڻ ۾ اڃا ڪامياب نہ ٿيو هو. ولوءَ جي مٽي تي ڀِتي ڏسي چيني ولوءَ کان پڇيو: "مٽي مان ميڇالو ڪڍڻ جي ڪوشش پئي ڪيئہ ڇا؟"

ولوءَ جي خشڪ چپن تي مرڪ تري آئي.

مون چيني کي چيو: "هيءُ اسان جو سنگتي، ولو، چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائڻ جي موڊ ۾ آهي. تنهنجي ڪهڙي صلاح آهي."

چينو هڪدم گنڀير ٿي ويو. سوچ ۾ گم ٿي ويو. اسان سيني محسوس ڪيو آهي تہ چينو پنهنجي طبعي عمر کان تمام گهڻو ذهين آهي. سنڌوءَ هڪ دفعي چيو هو: "چيني جي روپ ۾ ڪنهن ذهين يوناني ديوتا ٻيهر جنم ورتو آهي."

چيني ٺهڪ ڏينديٰ چيو هو: "مان وتائي فقير جو وارث آهيان."

سنڌوءَ اُتي ڪيس پيار ڪيو هو. پوءِ هوءَ جڏهن هلي ويئي هئي، تڏهن چيني مون کي چيو هو: "سنڌو تنهنجي لاءِ ميري هيسڪل آهي. هوءَ تنهنجي هڪ هڪ تحرير تي حاوي رهندي.. پر، خليل جبران ۽ ميري هيسڪل وانگر توهان ٻنهي جي بہ پاڻ ۾ شادي ٿي نہ سگهندي."

مونکي لڳندو آهي تہ چينو اڻ لکيل تاريخ جي آئيني ۾ ڏسي سگهندو آهي. هو ايندڙ وقت جو امين آهي. هن هڪ دفعو ولوءَ کي چيو هو: "تون ڇا جي باري ۾ چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائيندين! ڇا جي باري ۾ – ڌرتيءَ جي باري ۾، آسمان جي باري ۾، انسان جي باري ۾، عقيدي جي باري ۾، محبت جي باري ۾، زندگيءَ جي باري ۾، موت جي باري ۾ – تون ڇاجي باري ۾ چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائيندين!"

تڏهن ولو منجهي پيو هو. وائڙو ٿي ويو هو.

گذريل جمعي تي چينو هڪدم گنڀير ٿي ويو. ڪجهہ دير تائين ولوءَ ڏانهن ڏسندو رهيو.

”ڏسينس ڇا ٿو!“ چيم: ”ولو چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائڻ جي موڊ ۾ آهي.“

چينو ڳوٺل متي ۽ آڌ ٺهيل مجسمن ڏانهن هليو ويو.

نڪ ٻنا ماڻهوءَ جو مجسمو ڪٽي آيو. نڪ ٻنا ماڻهو ڏاڍو عجيب پئي لڳو.

”تون، مان ۽ ادا چونڪ تي بيهي سچ ڳالهائي نہ سگهنداسين. اسان لاءِ سچ ڳالهائڻ جو دوَر گذري ويو.“ چيني متيءَ جي ماڻهوءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو: ”هن ماڻهوءَ جي منهن تي جڏهن نڪ لڳي ويندو، تڏهن هيءُ ماڻهو چونڪ تي بيهي اسان سڀني پاران سچ ڳالهائي سگهندو.“

چيني جو آخري جملو ٻڌي مون کي پنهنجي بدن ۾ ڪنبڻي محسوس ٿي. مون ڊڄندي ڊڄندي آئيني ۾ پنهنجي عڪس ڏانهن ڏٺو - پڪ ڪرڻ لاءِ، تہ منهنجي منهن تي نڪ آهي، يا نہ آهي!

صدين جو سوداءُ

تلڪ چاڙهي، ۽ نزرت ڪاليج جي ڪنڊ وٽ روز شام جو هڪ بيحد سهڻي ڇوڪري اچي بيهندي آهي. نئين وڳي ۾ هوءَ روزانو اتي اچي بيهندي آهي – ساڳيءَ جاءِ وٽ، ساڳي هنڌ تي، نه هڪ وک هيڏانهن، نه هڪ وک هوڏانهن. ائين بيهندي، ڄڻ ته ٽيڪسيءَ جو انتظار ڪري رهي آهي.

مان يونيورسل بڪ ڊيپوءَ جي ٻاهران فٽ پاٿ تي ٿهيل ٿلهه کي ٽيڪ ڏيئي ڏانهس لاڳيتو ڏسندو رهندو آهيان. هوءَ مون کي ائين انتظار ڪندي، ڏاڍي وڻندي آهي. هوءَ، منهنجي وجود کان بيخبر، روزانو ساڳئي هنڌ اچي بيهندي آهي. هوءَ ڪلهوڙن جي دوَر ۽ ميرن جي صاحبيءَ کان وٺي اتي بيهندي آهي؛ ۽ مان به ڪلهوڙن جي دوَر ۽ ميرن جي صاحبيءَ واري دوَر کان وٺي پنهنجي جاءِ تان ڏانهس لاڳيتو ڏسندو رهيو آهيان. ڄڻ ته ٽيڪسيءَ جو انتظار ڪري رهي آهي! هوءَ ڪالهه به اتي ئي بيٺي آهي. هوءَ اڄ به اتيئي بيٺي آهي. سڀاڻي به هوءَ اتي ئي بيٺي هوندي. وقت وڌي ويندو آهي. وڇوٽيون قائم رهنديون آهن.

سڀاڻي شام جو هوءَ جڏهن تلڪ چاڙهيءَ ۽ نزرت ڪاليج جي ڪنڊ وٽ اچي بيهندي، تڏهن سوچيان ٿو، مان يونيورسل بڪ ڊيپوءَ جي ٻاهران ٿلهه کي ٽيڪ ڏيئي ڏانهس لاڳيتو نه ڏسندس. مان فٽ پاٿ تي ٿلهه کي ٽيڪ ڏيئي نه بيهندس. منهنجي جاءِ ٻيو ڪو اچي والاريندو. هوءَ پنهنجي جاءِ تي موجود هوندي. منهنجيءَ جاءِ تي ٻيو ڪو، ممڪن آهي توهان منجهان ڪو ٿلهه کي ٽيڪ ڏيئي ڪيس لاڳيتو ڏسندو. اتي مان نه هوندس. مون ڪيفي جارج جي ٻن آنن واري چالو چانهه پيتي آهي.

ڪالهه جڏهن مان ٿلهه کي ٽيڪ ڏيئيْ بيٺو هوس، ۽ لاڳيتو ڏانهس ڏسي رهيو هوس، تڏهن هن هٿ سان مون کي پاڻ ڏانهن اچڻ جو اشارو ڏنو هو. مان خوش ٿيو هوس، ۽ خوش ٿي ڏانهس وڌي ويو هوس. هن جي ۽

منهنجي وچ ۾ ڏامر جو رستو هو، ۽ رستي تي بدحواسيءَ سان ڊوڙندڙ موٽرن، بسن، رڪشائن ۽ ٽيڪسين جو سلسلو هو. وچ رستي هڪ آڙيڪاپ وڏيري جي ُچلڪندڙ شورليٽ موٽر هيٺان مرندي مرندي بچيس. هر اُها موٽر جنهن ۾ وڏيڪ گوڙ ڪندڙ هارن لڳل هوندو آهي، سا موٽر گهڻو ڪري ڪنهن آڙيڪاپ وڏيري جي هوندي آهي. موٽر کي بريڪ هڻي بيهارڻ کان پوءِ، موٽر جي مالڪ مون کي خوفناڪ گار ڏيندي چيو: ”مان هن وقت هوٽل اورئينٽ ۾ ڊنر تي پيو وڃان. واندڪائي هجي ها ته جيڪر ڪلا ٺوڪيانءِ ها. پڄ، بخشيانءِ ٿو.“

سندس پوائيٽيون مڇون ڏسندي، ۽ ٻئي هٿ جوڙيندي، کيس عرض ڪيم: ”يا سخي، سنڌ جا سرتاج تنهنجي مهرباني جو مون صدين جي مسڪين جي جان بخشي اٿئي.“

هو مون کي هلڪڙي گار ڏيئي هليو ويو.

مان رستو لنگهي تلڪ چاڙهي ۽ نزرٿ ڪاليج جي ڪنڌ وٽ پهتس.

هوءَ مون ڏانهن ڏسي رهي هئي. جڏهن ويجهو پهتم، تڏهن پڇيائين: ”موٽر ۾ ڪير هو؟“

”اڙي! تون نہ سڃاڻينس؟“

”نہ.“

”تعجب آهي.“ چيم: ”صدين کان تون ۽ مان، هن رستي جي ڪنارن سان، هڪ ٻئي جي سامهون بيٺا آهيون، ۽ هو صدين کان اسان آڏو لنگهندو رهيو آهي. ڪمال آهي، تڏهن بہ تون کيس نہ ٿي سڃاڻين!“

”نہ.“ چيائين: ”مان کيس نہ ٿي سڃاڻان.“

”اسان جو سائين هو، سائين.“ چيم: ”سنڌ جي عظمت جو زندهہ مثال! اسان جا ڏک سور هر دؤر ۾ حڪومت جي ڪن تائين پهچائيندو آهي. ڪڏهن ايم. پي. اي ٿيندو آهي، ۽ ڪڏهن ايم. اين. اي.“

پڇيائين: ”۽ تون ڪير آهين؟“

چيم: ”مان ماڻهو آهيان.“

”اوهہ! مون سمجهيو هو، شايد پوليس وارو آهين.“ سُکَ جو ساهہ کڻندي پڇيائين: ”ڇا ڪندو آهين؟“

”تلھ ڪي تيڪ ڏيئي، صدين ڪان توڪي ڏسندو رھندو آھيان.“

”ٻيو ڇا ڪندو آھين؟“

”وڏيرن ڪي ووٽ ڏيندو آھيان.“

”ٻيو ڇا ڪندو آھين؟“

”معزز شڪارين لاءِ ٻوڙن مان تتر اُڏاريندو آھيان.“

”ٻيو ڇا ڪندو آھين؟“

”جڏھن ڪو عزتماب ايندو آھي، تڏھن چار آنا وٺي نعرا ھڻندو آھيان.“

”ٻيو ڇا ڪندو آھين؟“

مان منجهي پيس. ھن جي منھن تي مرڪ ڦھلجي ويئي. چيائين: ”ھا ھا، ٻڌاءِ. ٻيو ڇا ڪندو آھين؟“

شرمائيندي وراڻيم: ”ٻيو خيالي پُلاءَ پچائيندو آھيان.“

پڇيائين: پڙھيل آھين؟“

”ايم. اي آھيان، پر عقل کان وانجھيل آھيان.“

”نوڪري ڪندو آھين؟“

”نہ.“

”تہ پوءِ ڇا ڪندو آھين؟“

”مان محبت ڪندو آھيان.“ چيم: ”ڪلھوڙن جي دؤر ۾ ميرن جي صاحبيءَ کان وٺي مان توسان محبت ڪندو آھيان.“

پڇيائين: ”مال ملڪيت اٿئي؟“

”ڪنگال آھيان.“ وراڻيم: ”پر دل جي دنيا جو بادشاھہ آھيان.“

ھن جواب نہ ڏنو، ۽ سوچڻ لڳي. سوچ ۾ گم ٿيڻ کان پوءِ ھوءَ وڌيڪ سھڻي نظر اچڻ لڳي.

چيم: ”سامھون واري مسجد جو مُلو منھنجو دوست آھي، ۽ اتفاق سان نڪاح رجسٽرار بہ آھي.“

ھن پنھنجي پرس مان بہ آنا ڪڍي منھنجي ترڇيءَ تي رکيا. چيائين: ”ڪيفي جارج تي وڃي ھڪ چالو چانھہ پيءُ، ۽ تلھ وٽ ويھڻ ڇڏي ڏي. تون صدين جو سودائي ٿو ڏسجين.“

مون ڏک وچان اول ڏانهس، ۽ پوءِ پڻ آنن ڏانهن ڏٺو. ان وقت ساڳي شورليٽ موٽر موٽي آئي، ۽ اسان ٻنهي وٽ اچي بيٺي. پويون در کليو، ۽ هوءَ موٽر ۾ ويهي رهي.

سياٽي يونيورسل بڪ ڊيپوءَ جي ٻاهران ٽلهه کي ٽيڪ ڏيئي مان نه بيهندس. منهنجي بدران ٻيو ڪو شخص ٽلهه کي ٽيڪ ڏيئي بيهندو، ۽ لاڳيتو ان بيحد حسين ڇوڪريءَ ڏانهن ڏسندو رهندو، جيڪا ٽلڪ چاڙهي، ۽ نزرٽ ڪاليج جي ڪنڌ وٽ روز شام جو اچي بيهندي آهي.

هڪ ديسي عشق جو داستان

مون اڌ رات جو پنهنجي ڪچي گهر جي ڪچيءَ ڇت تي چڙهي، ڪچي مغز سان پڪو فيصلو ڪيو. مون چاهيو ٿي تہ تاريخ ساز تحريڪن جو شاهد آسمان منهنجي فيصلي جو شاهد هجي. مون آسمان هيٺان ٻيهي فيصلو ڪيو تہ تاريخي روش ڇڏي ڏيندس. ماضي بعيد ۽ حال استمراريءَ جي وچ وارو سلسلو ٽوڙي ڇڏيندس ۽ مجنونءَ ۽ فرهاد جي روحن کي هرگز خوش نہ ڪندس. مجنونءَ ۽ فرهاد جو ذڪر ان ڪري ڪيو اٿم جو ٻيئي عشق ۾ برباد ٿي ويا. عشق ۾ برباد تہ هرڪو جٺو ٿيندو آهي، پر مجنونءَ ۽ فرهاد جي عشق ۾ بربادي تمام عبرتناڪ آهي، ۽ انڌن لاءِ اکين جو ۽ اکين وارن لاءِ طورسينا جي سرمي جو ڪم ڏيندي آهي. اٿين بہ نہ هو تہ مان ڪو بربادي لاءِ تيار نہ هوس. منهنجو مسئلو مجنونءَ ۽ فرهاد کان مختلف هو. هو ٻئي فقط عاشق هئا. مان تہ رڳو فهميده سان هڪ طرفو ازلي عشق ڪندو هوس، بلڪ پنهنجيءَ پوڙهيءَ ماءُ ۽ بيمار ڀيڻ لاءِ ڪلارڪي بہ ڪندو هوس.

عشق جي هڪ طرفيءَ باهہ ۾ جلڻ ڪري منهنجو هاضمو بہ خراب ٿي پيو. بک لڳڻ بند ٿي ويئي. راتين جي ننڊ حرام ٿي ويئي. جيڪڏهن ننڊ ڪٿي ايندي بہ هئي تہ ننڊ ۾ ڀوائتا خواب هنياءُ ڏاريندا هئا. مون کان سيڪجهہ وسري ويو. ايشيا جي بدحال معاشي تاريخ جي اٿلڪيل صفحن مان منهنجي پوڙهي ماءُ ۽ بيمار ڀيڻ مون ڏانهن اُميد ڀريل نگاهن سان ڏسنديون هيون. انهن حالتن ۾ مون روايتي انداز ۾ برباد ٿيڻ بدران، مجنونءَ ۽ فرهاد جي روش کان بغاوت ڪئي.

هاضمو درست ڪرڻ لاءِ، راتين جي رٺل ننڊ کي ريجهائڻ لاءِ، مون فيصلو ڪيو تہ فهميده کان ڪجهہ نہ لڪائيندس، ڪيس سيڪجهہ ٻڌائيندس. ڪيس چوندس تہ ’فهميده، مون توسان اهڙي محبت ڪئي آهي، جهڙي دل وارا ڌرتيءَ سان ڪندا آهن. مون توسان اهڙي محبت ڪئي آهي.

جهڙي سنڌي سماجهڙا موج پريل مهراڻ سان ڪندا آهن. مون توسان اهڙي محبت ڪئي آهي، فهميده، جنهن جو مثال موت ۽ زندگيءَ جي ڪشمڪش ۾ تہ ملي سگهي ٿو، پر عاشقن جي تاريخ ۾ هرگز ملي نہ سگهندو.' مون آسمان ڏانهن ڏٺو، ۽ چيو، 'مون اقتصادي طرح پيڙيل قوم لاءِ محبت جو حق موٽائي ورتو آهي. مان مرندس تہ تنهنجي لاءِ، ۽ جيئندس بہ، فهميده، فقط تنهنجي لاءِ.' آسمان هميشه وانگر خاموش رهيو. ڪيس منهنجي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي.

مان صبح جو سوير ننڊ مان جاڳيس. ان وقت منهنجي پوڙهي ماءُ مصلي تي ويٺي هئي، ۽ وڏي واڪ پنهنجي بيمار ڌيءَ، يعني منهنجي ڀيڻ لاءِ دعا گهري رهي هئي، جيڪا اوجها سينيٽوريم ۾ سلهہ جهڙي شاهوڪار مرض ۾ مبتلا هئي. دعا گهرڻ کان پوءِ منهنجيءَ پوڙهيءَ ماءُ مون کان پڇيو: "سويل اٿيو آهين، نماز پڙهندين ڇا؟"

وراڻيم: "نہ."

پڇيائين: "پلا ڪسرت ڪندين ڇا؟"

"تون بہ شهيدن سان چرچا ٿي ڪرين." ڪيس ٻڌايم: "دال مانيءَ تي ڪسرت نہ ٿيندي آهي. اڳ يونيورسٽيءَ جي خرچ تي پلبو هوس، تنهنڪري ڪسرت ڪندو هوس."

"تہ پوءِ ايترو سويل ڇو اٿيو آهين؟"

"اڄ آفيس ڪجهہ سويل پرو پهچڻو آهي."

"وري ڪا امتحان وٺنين ڇا؟"

"امتحان!" مون حيرت مان امڙ ڏانهن ڏٺو. انهن ڏينهن ۾ اسان جي آفيس وارن جي مٿي ۾ امتحانن جو ڏيڏر ويهجي ويو هو. هر ٻئي – ٽئين مهيني امتحان وٺندا هئا، ۽ هڪ – ٻن شهنشاهن کي نوڪريءَ مان ڪڍي ڇڏيندا هئا. (اسين آفيس جا ڪلارڪ هڪٻئي کي شهنشاهہ سڏيندا هئاسين.) مون امڙ کي چيو: "ها. اڄ وري امتحان وٺندا."

امڙ چيو: "اڳ بہ تون اهڙا چار – پنج امتحان ڏيئي ويٺو آهيان. هن دفعي بہ پير پيرل ميرل سائين تنهنجي مدد ڪندو."

مون برش تي پيسٽ ڪڍي ۽ غسلخاني ڏانهن هليو ويس. برش

ڪري، ڪانئس پڇيم: ”تنهنجو پير سائين پيرل ميرل مڙس ماڻهو آهي، يا لاتون.“

”وات نہ هڻ، موئا مرين!“ امڙ پاراتو ڏيندي چيو: ”پير سائينءَ جي شان ۾ گستاخي نہ ڪر.“

”چڱو معاف ڪر.“ غسلخاني مان نڪرندي چيم: ”تنهنجي پير سائينءَ ۾ جيڪڏهن ڪڻ تيل آهي، ۽ قبر مان ڪَنَ ڪڍي تنهنجون دعائون ٻڌندو آهي، تہ پوءِ ڪانئس سفارش ڪرائي مون کي ڪا چڱيرڙي نوڪري تہ ڏيار، جنهن مان بہ ويلا ماني تہ کائي سگهون. مان سئنيما جي گيٽ – ڪيپري ڪندي ٿڪجي پيو آهيان.“ (گيٽ – ڪيپري منهنجو پارٽ ٽائيم ڌنڌو هو.)

”تو جهڙي ڪافر جي پير سائين ڪڏهن بہ مدد نہ ڪندو.“ امڙ ڪاوڙجي ويئي. ميز تي چانهہ جو ڪوپ رکي هلي ويئي، ويندي ويندي چئي ويئي: ”پير سائينءَ جي باري ۾ بدشد نہ ڳالهائين، ڪٿي اها ڪلارڪي بہ وڃائي نہ ويهين!“

”ڪلارڪي نہ، چئہ شهنشاهت.“ مون ٿهڪ ڏنو. پر مون کي پنهنجو ٿهڪ اوپرو ۽ ڪنهن مقبري مان ايندو محسوس ٿيو.

مان چانهہ جي ڪوپ مان سرڪيون ڀرڻ لڳس، ۽ فهميده سان پنهنجي بي پناهہ محبت جي اظهار ڪرڻ جون ترڪيبون سوچڻ لڳس. هرهڪ انسان جي زندگيءَ ۾ هڪ دفعو اهڙو وقت بہ ايندو آهي، جڏهن هو عشق جي اٿانگين راهن ۾ منجهي پوندو آهي. تڏهن، ڪنهن سان الفت جو اظهار ڪرڻ جو خيال مغز کي ڦرڻيءَ وانگر ڦيرائي ڇڏيندو آهي. ان وقت سموري دنيا چوڏيل ۾ چڪر ڪائيندي نظر ايندي آهي. جيئن جيئن ڇوڪري وڌيڪ سهڻي، من موهڻي، تيئن چوڏيل جا چڪر وڏا ۽ تکا. اهڙيءَ حالت ۾ حياتي سوڙهي بوٽ وانگر اٽوڻدڙ ٿي پوندي آهي.

فهميده فقط سهڻي، من مهڻي نہ هئي. هوءَ پري پيڪر هئي. سونهن ۽ سوڀيا ۾ ڪو سندس ثاني نہ هو. هوءَ هر مرد جي ذهن ۾ ديرو ڪيل ڪنهن تصوراتي عورت کان هزارين دفعا وڌيڪ حسين هئي.

فهميده ۽ مان آفيس جي ساڳئي ڪمري ۾ ويهندا هئاسين، جنهن جي

پرسان اسان جي وڏي صاحب جو ڪمرو هو. هوءَ وڏي صاحب جي اسٽينوگرافر هئي، ۽ سندس اهم ۽ مخفي ڪاغذ ٽائيپ ڪندي هئي، وڏي صاحب وڏي چالاڪيءَ سان فهميده کي آفيس جي ڏيڊ سؤ عملي کان جدا ڪري ڇڏيو هو. ڏيڊ سؤ جي عملي مان فقط مون کي فهميده سان گڏ ساڳئي ڪمري ۾ ويهڻ ڏنو هئائين. ان مهربانيءَ لاءِ وڏي صاحب وٽ ٻه سبب هئا. هڪ ته مان وڏي صاحب جو بئڪ - ڊور هوس، يعني چور دروازو هوس. هو اينٽيڪرپشن جي ڇاپي کان بچڻ لاءِ رشوت ۽ رشوت جو مال منهنجي معرفت وٺندو هو. تنهنڪري هو هميشه مون کي پنهنجي ويجهو ويهاريندو هو. ٻيو سبب ته مان بدني بناوت ۾ اهڙو آهيان جو دنيا جي ڪابه ڇوڪري پَل وڃان هڪ دفعو مون ڏانهن ڏسڻ کان پوءِ وري ڪڏهن به مون ڏانهن ڏسڻ پسند نه ڪندي آهي. ماڻهن جو خيال آهي ته جيڪا ڇوڪري سموريءَ دنيا ۾ سڀ کان وڌيڪ بدنصيب هوندي ۽ آپگهات جو ارادو رکندي هوندي، سا فقط مون سان محبت ڪري سگهندي.

”ڪهڙن فڪرن ۾ پئجي ويو آهين؟“ امان چيو: ”پير سائين پيرل ميرل جي مهربانيءَ سان امتحان ۾ ڇڳيرڙو ڪري ايندين.“

مون آهستي چيو: ”جيڪڏهن هوش هٿان نه ويو ته پوءِ پڪ ڇاڻ ته ڇڱو ڪندس.“

زندگيءَ جي سڀ کان وڏي معرڪي لاءِ مون خاص طرح تياري ڪئي. آمريڪن نيوي بلو سرخ جو ڪوٽ، اسٽيل گري رنگ جي چوڪڙين واري پتلون ۽ اڇي قميص پاتم. ڪنڌ تي ميرون رنگ جو مفلر ويڙهيم. لائيٽ - هائوس سئنيما واريءَ گهٽيءَ مان ورتل سيڪنڊ هينڊ آمريڪي ڪپڙا پائي، ٺاٺائي ڪيم. ان وقت مان آمريڪين جي عظمت جو قائل تيس، ۽ سندن احسانمند تيس. آمريڪين کي سدائين ايشيا جي ٻکين ۽ اُگهاڙن لاءِ دل ۾ درد هوندو آهي.

مان هڪ قديم آئيني آڏو وڃي بيٺس. پنهنجي عڪس ۾ مون کي اهڙي ڪابه خوبي نظر نه آئي، جيڪا ڪنهن حسين ڇوڪريءَ جو ڌيان ڇاڻ ڏانهن ڇڪي سگهي. عڪس ۾ مان اڳ کان وڌيڪ طاقتور ۽ ڪسرتي پئي لڳس. پر اڄڪلهه جون جديد ڇوڪريون پاور - هائوس پسند نه ڪنديون

آهن. اڄڪلهہ جون ڇوڪريون سهڻا ۽ نازڪڙا ڇوڪرا پسند ڪنديون آهن، جن جي جنس ڪجهہ عرصي کان پوءِ بدلجي ويندي آهي، ۽ اهي ڇوڪرا انهن ڇوڪرين جون ساهيڙيون ٿي پوندا آهن. (پڙهو جناح اسپتال جي رپورٽ مسٽر خالد حسين جي باري ۾، جيڪو ڪجهہ عرصي کان پوءِ مس خالده ٿي پنهنجيءَ محبوبا جي ساهيڙي ٿي پيو.)

پنهنجي عڪس ڏانهن ڏسندي، مون سوچيو تہ اسان جي لوڪ ڪهاڻين جا سمورا ڪردار جڙتو يا هٺ ٺوڪيا ناهن. اسان جي لوڪ ڪهاڻين ۾ اهڙين عورتن جو بہ ذڪر آهي، جيڪي بيحد سهڻيون هيون، پر محبت جنگجو قسم جي جاڻن جوانن سان ڪيائون. ان وقت مون کي پنهونءَ ۽ ميهار جو خيال آيو. پنهون بلوچستان جو هڪ باغي اينگري ينگ مين جنگجو جوان هو. هو اکروٽ مڪ سان ڀڃندو هو، ڇاڪاڻ تہ هن جي هٿن ۾ جيڪا طاقت هئي اها تلوار سان کپيندو هو، ۽ ڪارڪون تير ۾ ٽنبي ڪائيندو هو. ميهار بہ مانجهي مڙس هو. هو بيحد طاقتور شخص هو. جيئرن سانن جا مٽڪا ڀڃندو هو، ۽ جڏهن ڪاوڙ ايندي هيس، تڏهن هڪ ڏينهن ۾ بہ – ٽي دفعا ڇتي چناب ندي تري پار ڪندو هو. اهڙيءَ ريت، مان بہ پنهنجيءَ جاءِ تي زوراور هوس (۽ آهيان). پر پنهون، ميهار ۽ مون ۾ ڪجهہ بنيادي فرق هئا. هو ٻئي يار ڏوَ تي هئا. ٻنهي مان ڪنهن جي بہ ماءُ گهٽ غذا ڪري جلدي ڪراڙي نہ ٿي هئي. ٻنهي مان ڪنهن جي بہ پيءُ اوجها سينيٽوريم ۾ داخل نہ ٿي هئي. هنن ٻنهي ڄڻن مان ڪوبہ ڪلارڪ نہ هو.

”آئيني ۾ ايڏو نہ ڏس.“ امان جي آواز تي مون آئيني تان نظرون هٽائي ڇڏيون. امان چيو: ”مان ايندڙ رجب ۾ تنهنجي شادي ڪرائينديس.“

”منهنجي شادي!“ مان هڪدم آئيني وٽان هٽي ويس.

”ها، تنهنجي شادي.“

”پر مان–“

”مون تنهنجي لاءِ هڪ سگهڙ ڇوڪري پسند ڪئي آهي.“

”سگهڙ فقط ٻڪري هوندي آهي.“

”وري وات ٿو هڻين!“ امان ڪاوڙجي ويئي.

”وات ڪٿي ٿو هڻان.“ چيم: ”مان تہ مٺو پيو هڻان.“

”تہ بس. مون جيڪا ڇوڪري تنهنجي لاءِ پسند ڪئي آهي، تنهن سان شادي ڪرڻي پوندءِ.“

”پر مان شادي نہ ڪندس.“

”ڇو نہ ڪندين؟“

”بس، نہ ڪندس. هرگز نہ ڪندس.“

امان منهنجي آڏو اچي بيٺي. سندس منهن جا گهنج گهرا ٿي ويا. اکين ۾ ممتا ۽ ڪاوڙ گڏ ترڻ لڳس. پڇيائين: ”ڪٿي ڪا ڇوڪري پسند تہ نہ اچي ويئي اٿئي؟“

مون امڙ کي جواب نہ ڏنو. سندس اچڻ وارن کي مٿي ڏيئي ٻاهر هليو ويس.

ٻاهر، ڪراچيءَ جو ڪوجهو شهر، ڪنوار وانگر سينگاريل نظر آيو. موٽرون بسون پنيورين ۽ پوپٽن وانگر رنگين ۽ هلڪيون ڏسڻ ۾ آيون. موڪا ماڻهو، منجهيل ماڻهو، هيٺا ماڻهو ۽ هيڪلا ماڻهو، مونکي تڙاڪڙا ۽ چست چالاڪ لڳا. ڄڻ ڪائنات جي گنل رڪارڊ جو ڪنهن پاسو ورائي ڇڏيو هو.

مان بس- اسٽاپ وٽ وڃي بيٺس، ۽ بس جو انتظار ڪرڻ لڳس. مون محسوس ڪيو، بس اسٽاپ وٽ بيٺل هرهڪ ماڻهوءَ جي نگاهہ مون تي ڄمي ويئي هئي. شايد هنن پرکي ورتو هو تہ هڪ ديسي عاشق مٽي ۾ عشق جو ٻيٽ ۾ بک جو ٻوٽ ڪٽي محبت جي معرڪي لاءِ وڃي رهيو هو. بسون هميشه وانگر ڀريل پئي آيون. مون سوچيو تہ پنهنجي زندگيءَ جي سڀ کان اهم ڏينهن تي مون کي گهٽ ۾ گهٽ ٽيڪسيءَ ۾ نہ، تہ آٽو رڪشا تي آفيس وڃڻ گهرجي. پر پوءِ خيال آيو تہ جيڪڏهن آٽو رڪشا يا ٽيڪسيءَ ۾ سفر ڪيم تہ پوءِ منجهند جي مانيءَ کان محروم ٿيڻو پوندو. اسان جي آفيس - ڪئنٽين جي ماني پنهنجو مٽ پاڻ هئي - هڪ سنهڙي پاپڙ جهڙي ماني، جنهن مان آرپار ڏسي سگهجي، هڪ پتڪڙي پيالي دال جي، ۽ هڪ لڏ جهڙو شامي ڪباب. اها سموري عياشي پنجاهہ پيسن ۾ ملندي هئي. تنهنڪري مون ٽيڪسيءَ ۾ سفر ڪرڻ جو خيال دل مان ڪڍي ڇڏيو، ۽ هڪ ڀريل بس ۾ ڊوڪي پيس. پوئتان ايندڙ بيصبرن اهڙي جوهہ مان ڌڪو ڏنو جو ٻُل ڪائي اڳتي هليو ويس، ۽ هڪ سنهڙي سيپڪ جو پير چيپاڻي ڇڏيم.

سنهڙي سيپڪ تمام ڳوري آواز ۾ دانهن ڪئي: ”او بدبخت وائڙا!“

مون هڪدم پنهنجو پير سنهڙي سيپڪ جي پير تان ڪٽي ورتو. هن جوهه وجهي مون ڏانهن نهاريو. پرون ڳتجي ويس. چپ پيڪوڙجي ويس. ڪاوڙ ۾ هو ڪتل ڪانوَ جهڙو نظر آيو.

مون ڪانئس معافي ورتي.

هو تڏهن به مون ڏانهن ڏسندو رهيو. پوءِ، سندس منهن جي سيٽيل ڪلَ ڍري ٿي. اکين مان نفرت ختم ٿيس. چپن تي مرڪ آيس. مون ڪي ڪلهي تي آهستي ڌڪ هڻندي چيائين: ”يار، مان پلجان ته نٿو. تون ڪراچي يونيورسٽيءَ جو هيوي – ويٽ باڪسر، جانو آهين نه!“

مون ذري گهٽ چرڪي ڏانهس ڏٺو. هُن سنهڙي، وقت جي منهن تان دز چنڊي ڇڏي. چيائين: ”مان 65-1964ع جي ڳالهه پيو ڪريان، يار. جانو آهين نه؟“

مون آهستي ورائيو: ”ها، مان جانو آهيان.“

هن حيرت مان پڇيو: ”ڇهن – ستن سالن ۾ توکي ڇا ٿي ويو آهي. هيوي – ويٽ مان بدلجي لائيٽ ويٽ ٿي ويو آهين!“

مون ڪيس جواب نه ڏنو. مون ماضيءَ ۾ جيڪي چار ڇگا ڏينهن گذاريا هئا، تن ڪي ياد ڪري، حال ڪي غمگين ڪرڻ نه پئي چاهيو.

هن پڇيو: ”تون پوليٽيڪل سائنس ۾ هئين نه؟“

”ها.“ مون آهستي ورائيو.

”۽ مان مائڪرو بايولاجيءَ ۾ هڪ مَکَ وانگر معمولي شاگرد هوس.“

هن ڪلندي چيو: ”تون يونيورسٽيءَ جو چئمپين هئين.“

مان ماٺ رهيس.

هو ڳالهائيندو رهيو. چيائين: ”ايم. اي ڪيئه؟“

”ها.“

”وڌيڪ پڙهئين؟“

”ايل. ايل. بي.“

”واه واه، پلا اڄڪلهه ڇا پيو ڪرين؟“

”هڪ آفيس ۾ شهنشاهه آهيان.“

”شهنشاهه!“ هن ڪان ٿهڪ نڪري ويو. چيائين: ”مشڪرو ٿي پيو آهين ڇا!“

وراڻيم: ”مان ابتر حالتن جي سرڪس جو بدحال مشڪرو آهيان.“ هن وڏا وڏا ٽهڪ ڏنا.

”مون مائڪرو بايولاجيءَ ۾ ايم. ايس. سي ڪئي آهي، ۽ هينئر انشورنس ايجنٽ آهيان.“ هن مون سان هٿ ملائيندي چيو: ”منهنجو نالو عالمگير آهي. مان اڳئين اسٽاپ تي لهندس.“

مون ماٺ ميٺ ۾ ساڻس هٿ ملايو. جڏهن وڃڻ لڳو، تڏهن چيائين: ”توکي حالتن ناڪ – آئوٽ ڪري ڇڏيو آهي.“

جن انسانن جون خوشيون، منهنجين خُوشين وانگر ماضيءَ ۾ دفن هونديون آهن، سي وقت جي ٽِڪ ٽان دز لهندي ڏسي اُداس ٿي پوندا آهن. مان آفيس تائين اُداس رهيس.

مان آفيس ۾ وقت ڪان ڪجهه اڳيرو پهتس. فهميده نه آئي هئي. مان پنهنجي ڪرسيءَ تي وڃي ويٺس، ۽ اينڊڙ گهڙين جي باري ۾ سوچڻ لڳس. شڪ جو ڪنڊو روح ۾ چڀڻ لڳو. گمان دل ۾ گهر ڪرڻ لڳو. هڪ سوال جا هزارين پڙاڏا وايومنڊل ۾ گونجڻ لڳا – ڇا ڪندين! جيڪڏهن فهميده تنهنجي اٿمي پيار جي اظهار تي ناراض ٿي پيئي – ڇا ڪندين! جيڪڏهن هن تنهنجي بيغرض محبت تي ٺٺولي ڪري وڌي – ڇا ڪندين! جيڪڏهن اندر جو حال اوريندي، فهميده آڏو پوڪ ٻُجي پوين! هزارين پڙاڏن لاءِ مون وٽ فقط هڪ جواب هو ته جيڪڏهن فهميده خفي ٿي، يا ناراض ٿي پيئي، ته پوءِ مان پنهنجي وجود ۾ تاريخ جي ناڪام محبتن جا مقبرا کڻي، المناڪ پڄاڻيءَ لاءِ سچ جو سفر ڪندس. مان پنهنجي هٿن سان پنهنجي شڪست جو قتلگاهه اڏيندس، جتي غمناڪ ويرانين ۾ پنهنجو سر اڏيءَ تي رکندس. مان بي رحم آسمان جون اُهي اکيون ڪڍي وٺندس، جن سان هن ازل کان سچ کي ڪَچ آڏو هيچ ٿيندي ڏٺو آهي. مان بيجل جي روح کي پنهنجو ۽ پنهنجي ابدي ۽ لازوال محبت جو شاهد ڪندس، ۽ سر ڏيندس.

تڏهن اوچتو، فهميده ڪمري ۾ هلي آئي – هميشه وانگر ڪلندي ۽ ماحول کي خوشبوءِ سان معطر ڪندي.

خيالن جو سلسلو ٽٽو تہ ڇڻ اظهار لاءِ گُڏ ڪيل لفظن کي بہ ٻاڻ سان منتشر ڪري ويو. ذهن پولار ۾ ڀٽڪڻ لڳو، ۽ مون ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو.

”مون کان خفي آهين ڇا، جانو؟“ فهميده ڪرسيءَ تي ويهندي پڇيو.

مون بدحواس ٿي ڪنڌ مٿي ڪيو. فقط ايترو چيم: ”نہ، نہ.“

بيحد دلفريب مُرڪ سان چيائين: ”تہ پوءِ، نہ دعا نہ سلام، مون کي ڏسي ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيئہ!“

”او فهميده، مان پوڪ آهيان، مان پوڪ آهيان.“ مون ٻئي هٿ مٿي تي رکي ڇڏيا.

”اڄ خير تہ آهي نہ توسان؟“ هن ڪجهہ حيرت وچان پڇيو.

”خير!“ مون هڪ پَلَ لاءِ فهميده ڏانهن ڏٺو.

”طبيعت تہ ٺيڪ اٿئي نہ؟“ هن مون ڏانهن ڏسندي پڇيو.

مون ڇپر ڇنڀي ڏانهس ڏٺو. اندر ۾ متضاد قوتن جي وچ ۾ جنگ ڇڙي پيئي – ’ڳالهائين ڇو نٿو؟ – ڪٿي دفن ڪيا اٿئي اُهي جملا، جيڪي رات کان اُڻندي ويهندي گهڙيا اٿئي؟ – چوينس ڇو نٿو، پوڪ، بيوقوف، تہ مون توسان اهڙي محبت ڪئي آهي، جهڙي دل وارا ڌرتيءَ سان ڪندا آهن – مون توسان اهڙي محبت ڪئي آهي، فهميده، جنهن جو مثال زندگي ۽ موت جي ڪشمڪش ۾ تہ ملي سگهي ٿو، پر عاشقن جي تاريخ ۾ هرگز ملي نہ سگهندو – ڳالهاءِ، موڳا مٽر، پوڪ، بيوقوف، ڳالهاءِ!‘

”تون مون کان ڪجهہ لڪائڻ جي ڪوشش تہ نہ پيو ڪرين!“ فهميده پڇيو.

اندر ۾ آوازن جو طوفان اُٿي ڪڙو ٿيو – ’’موقعو هٿان نہ وڃاءِ – وقت نہ وڃاءِ – اها هڪ گهڙي تنهنجي ايندڙ زندگيءَ جي ڪاتب آهي – چوينس تہ فهميده، مون توکي ايتريءَ شدت ۽ سچائيءَ سان چاهيو آهي، جو هينئر منهنجي محبت ۽ عبادت ۾ ڪو فرق نہ رهيو آهي. مان ڪافر سهي، ملحد سهي، پر تون منهنجي روح جي عبادتگاهہ جو مرڪز آهين.‘

”چڱو ڀلا، ٿوري دير لاءِ پنهنجا فڪر وساري ڇڏ.“ فهميده چيو: ”اڄ تہ سڀ کان اول هڪ هڪ ڪوپ چانهہ جو پيئون.“

چانهہ بہ آئي، پر دل کي هوش نہ آيو.

”ڪا نئين تازي خبر؟“ فهميده روز صبح جو سڀ کان اڳ اهو اڻوڻندڙ سوال پڇندي هئي، پوءِ ڪيتري دير تائين اسين سياست جي اُپٽار ڪندا هئاسين. پر اُن ڏينهن مون ٽڙيل پکڙيل لفظن کي ميڙي ٽاهي چيو: ”اڄ دنيا جي سڀ کان اهم خبر سنڌ مان نڪتي آهي.“

”ڇاجي خبر. ڪا خاص آهي ڇا؟“

”ها. هڪ پوڪ هڪ بيحد حسين ڇوڪريءَ سان محبت ڪري ويٺو آهي.“

”پوڪن جو پيو وري ڪهڙو ڪم! اها ڪا خاص خبر ناهي.“

”پر هي پوڪ ٻين پوڪن کان بلڪل مختلف آهي.“

”متي تي سڱ اٿس ڇا؟“ هوءَ هڪدم کلي پيئي. مان ڪکو وکو ٿي ويس.

تڏهن هن اوچتو پڇيو: ”ڪٿي تون ته ڪنهن ڇوڪريءَ سان محبت ڪري نه ويٺو آهين، جانو؟“

وقت جي ڪاتب قلم هٿ ۾ ڪنيو، پر لفظن جو ميڙ ڇڙوڇڙ ٿي ويو. مون ڪجهه نه چيو.

فهميده چيو: ”فقط پوڪ محبت ڪندا آهن. تون محبت نه ڪجانءِ، جانو! محبت ۾ انسان کي موت ۾ درد کان سواءِ ڪجهه نه ملندو آهي.“

پڇيومانس: ”سمجهه ڪٿي ته مون ڪنهن سان محبت ڪئي آهي. پوءِ؟“

هن آڱرين ۾ آڱريون جڪڙيندي چيو: ”ته پوءِ تون پاڻ کي برباد ڪري ڇڏيندين.“

”هينئر ڪهڙو آباد آهيان، جو محبت ڪرڻ کان پوءِ برباد ٿي ويندس!“ مون وراڻيو: ”مان زندگيءَ جي ڪشمڪش ۾ روزانو ارڙهن ڪلاڪ ڪم ڪندو آهيان، ۽ پنهنجيءَ پوڙهي، ماءُ ۽ بيمار ڀيڻ لاءِ ٻن وقتن جو ويلو ڪمائيندو آهيان.“

هوءَ دريءَ کان ٻاهر نهارڻ لڳي. ڪجهه دير تائين هوءَ خاموش ويٺي رهي، ۽ پوءِ پنهنجو شارٽ هينڊ نوٽ بڪ کڻي وڏي صاحب جي ڪمري ڏانهن هلي ويئي.

مان ڪمري ۾ بلڪل اڪيلو رهجي ويس. ان وقت مون دنيا جي

معاشي تاريخ مان ڪنهن اهڙي ڪردار کي ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي، جنهن پيٽ بکيو رکيو هجي، ۽ عشق ڪيو هجي.

ٿوريءَ دير کان پوءِ فهميده وڏي صاحب جي ڪمري مان ٻاهر آئي. چپن تي دلفريب مرڪ هيس. چيائين: ”صاحب وڏو مهربان آهي. مون کي پنجاهه رپين واري ساليانيِ انڪريمينٽ ڏني اٿائين.“

”۽ منهنجي پنجن رپين واري ساليانيِ انڪريمينٽ بند ڪئي اٿائين!“

”ڇو؟“

”مون کي الفلاح سئنيما ۾ ڏسي ورتو هئائين.“

”گيٽ ڪيپري ڪندي؟“

”ها.“

فهميده جي چپن تان مرڪ گم ٿي ويئي. چيائين: ”تون پيو ڪو پارٽ ٽائيم ڪم ڇو نٿو ڪرين.“

”پارٽ ٽائيم ڪم سيئي هڪ جهڙا هوندا آهن.“ مون وراڻيو.

هن بي آراميءَ مان ڪرسيءَ تي پاسو ورايو. پوءِ هڪ ڪاغذ ڪڍي ٽائيپ رائيٽر ۾ وڌائين.

مون ڪيس سڏ ڪيو: ”فهميده.“

”جيءُ.“

”اڄ دنيا ۾ هڪ تمام اهم خبر جو چوبول آهي.“

”ڪهڙي خبر؟“

”ته ڪو ڪنهن سان محبت ڪري ويٺو آهي.“

”او جانو! اها پلا ڪا خبر آهي!“ هن ڪلندي چيو.

”ها.“ مون چيو: ”جڏهن ڪو نااهل ڪنهن سان محبت ڪري ويهندو آهي، تڏهن اها دنيا جي سڀ کان وڏي خبر هوندي آهي!“

ڪجهه حيرت وچان پڇيائين: ”محبت ڪرڻ لاءِ ڪهڙي قسم جي قابليت جي ضرورت هوندي آهي؟“

وراڻيم، ”هڪ وڏي چلڪندڙ موٽر، وڏو بئنڪ - بيلنس ۽ وڏي قدبت تي هڪ وڏو پيٽ.“

”ڪٿي تون اهو ته نٿو چوين ته فقط سماج جي درباهي گهوڙن کي

محبت جو شوق آهي.“ فهميده اُداس ٿي ويئي. چيائين: ”هو محبت ماڻ چا ڄاڻن، ڄاڻو. هو محبت نہ ڪندا آهن.“

فهميده جي غمگين لهجي ڪمري جي ماحول کي اوچتو ئي اوچتو اُداس ڪري ڇڏيو. هوا ۾ ڇڻ خزان جي گيتن جي مبهم گونج شامل ٿي ويئي. ڪمري جي خاموشيءَ ۾ بوسٽ جو احساس ٿيڻ لڳو. ٿڌهن پيهر، فهميده کلي پيئي. مون سندس کلڻ پنيان ڏک جو ڏونگر ڏسي ورتو، جنهن جو هن ڪڏهن اعتراف نہ ڪيو هو. هن کلندي چيو: ”مان بہ وڏي ڪا بيوقوف آهيان. هٽي ماحول کي اُداس ڪري ڇڏيم.“

مان ڏانهس ڏسندو رهيس.

هن ٿڌو ساهہ کنيو، ۽ چيو: ”هاڻي ٻڌاءِ تہ اهو ڀوڪ ڪير آهي، جيڪو ويهين صديءَ جي آخر ۾ ڪنهن سان محبت ڪري ويٺو آهي.“

”وساري ڇڏ دنيا جي ڀوڪن کي، جن ڪڏهن محبت ڪئي هئي.“ مون وکريل لفظن جي ميڙ مان ڪجهہ ڪٺا ڪيدي ورتا. چيم: ”تون منهنجي مدد ڪر.“

”ڇا جي مدد؟“ هن حيرت مان پڇيو.

مون جملن کي واڳ وجهندي چيو: ”مون کي ٻڌاءِ، فهميده، جيڪڏهن مون کي ڪنهن ڇوڪريءَ سان محبت ٿي وڃي، تہ پوءِ پنهنجي بيپناهہ محبت جو اظهار ڪرڻ لاءِ مون کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ مون ان ڇوڪريءَ کي روح جي گهرائين مان چاهيو آهي. مون پنهنجي حياتي سندس تصور جي حوالي ڪري ڇڏي آهي. مون کي ٻڌاءِ، فهميده، تہ مان ڪيس پنهنجي چري چاهت ڪيئن سمجهايان - ڪيئن سمجهايان!“

فهميده هڪدم پنهنجي ڪرسيءَ تان اُٿي آئي ۽ منهنجي ميز آڏو اچي بيٺي. پنهنجين سمنڊ جهڙين گهرين اکين سان منهنجين وياڪل اکين ۾ ڏٺائين.

پوءِ آهستي، اهڙي آواز ۾، جنهن تي جوڳ جو گمان ٿئي، فهميده پڇيو: ”اُها ڇوڪري ڪير آهي؟“

جواب ڏيڻ بدران، مون پنهنجو جملو ورجايو: ”مون کي ٻڌاءِ تہ مان ساڻس پنهنجي محبت جو اظهار ڪيئن ڪريان؟ اهڙي محبت، جنهن جو مثال سنڌ کان ٻاهر ملڻ محال آهي، اهڙي محبت، جيڪا فقط ايشيا جي بدحال قومن جا باغي ڪري سگهندا آهن.“

تڏهن اوچتو، فهميده جي ٽيبل تي وڏي صاحب جي انٽرڪام فون جي گهنٽي وڳي. هوءَ پنهنجي ميز ڏانهن موٽي ويئي، ۽ فون جو رسيور ڪٽي صاحب جي ڳالهه ٻڌڻ لڳي. رسيور رکندي چيائين: "صاحب کي مٿي ۾ ڪا اٽڪل آئي آهي. مان ڊڪٽيشن وٺڻ ٿي وڃان."

هن پنهنجو ڊڪٽيشن – نوٽبڪ کنيو، ۽ ويندي ويندي منهنجي ميز آڏو اچي بيٺي. چيائين: "منهنجو هڪڙو ڪم ڪندين، جانو؟"

"چئُه."

"پوري ڏهين لڳي مسٽر شهيد علي نالي هڪ شخص مون کي فون ڪندو. چئجانس، مان ٻڌايل جاءِ تي وقت سر پهچي وينديس."

"ڪٿي؟" مون ڪانئس پڇيو، ۽ پوءِ هڪدم پنهنجيءَ غلطيءَ ۽ بيوقوفيءَ جو احساس ٿيم.

فهميده چيو: "شهيد عليءَ کي سڀ خبر آهي. تون فقط ايترو چئجانس ته مان صاحب جي ڊڪٽيشن پيئي وٺان. پڪ ڏيارجانس ته مان وقت سر پهچي وينديس، فڪر نه ڪري."

هوءَ صاحب جي ڪمري ڏانهن هلي ويئي. منهنجي اندر ۾ محبت جي عبادتگاهه جا ڪنگرا ڪِري پيا. دل درد جي سمنڊ ۾ لڙهي ويئي ۽ روح رڃ ۾ رلي ويو.

پوري ڏهين لڳي فون جي گهنٽي وڳي. دل چاهيو ته ڪاري ڪوجهي فون جو هڪ هڪ پرزو ڪڍي ڇڏيان. پر جيڪي دل چاهيو سو نه ڪيم. فون رسيور ڪٽي ڪن سان لڳايم. ڪجهه نه چيم.

رسيور مان آواز آيو: "مان شهيد علي پيو ڳالهايان."

مون ڪجهه نه چيو.

"هيلو، فهميده!... فهمي!"

مان ٻڌندو رهيس.

"تون ڳالهائين ڇو نٿي، پياري!"

منهنجي رڳ رڳ ۾ نفرت جو زهر پرجي ويو.

"ڳالهاءِ، فهمي!"

صبر ۾ منهنجو ساهه منجهڻ لڳو.

”يلا اِها ٻہ ڪا ڳالھہ آهي جو ڳالهائين نٿي.“

اندر اڌ ٿيڻ لڳو.

”فهمي، پياري، ڳالهاءِ.“

مون کي ڪلهن تي پنهنجي صليب جو بار محسوس ٿيڻ لڳو.

شهيد عليءَ هڪدم ڪاوڙ منجها چيو: ”ڪالهوڪيءَ ڳالھہ تان ڄيڪڏهن اجا تائين ڦوڪيل آهين تہ پوءِ وڃي جهنم ۾ پَئہ. منهنجي لاءِ ڇوڪريون ڪٿيون ناهن!“

هن وڏي آواز سان فون بند ڪيو.

مون رسيور رکي ڇڏيو.

مون سَنڌ سَنڌ ۾ سور محسوس ڪيو. ڇَپرَ ڇپون ٿي پيا. روح کي ٻرندڙ جبل جو لاوو جلائڻ لڳو. اکين وسڻ جا ويس ڪيا. مان ڪرسيءَ تان اُٿي، دريءَ وٽ وڃي بيٺس. ٻاهر اُس هئي، روشني هئي، پر منهنجي وجود تي ڪائنات جي سموري اوندھہ لهندي آئي. مان، منهنجو سرڪش روح، منهنجي مجبور دل، اوندھہ جي تهن هيٺان دفن ٿيندا ويا.

اسٽار سرڪس جو جوڪر

مان ۽ مون جهڙا ڪجهه ٻيا ماڻهو (جيڪي پاڻ بيمار رهندا آهن، جن جا مائٽ بيمار رهندا آهن.) ڳوٺ حاجي ساوڻ ڦلپوٽو مانڌياٽيءَ کان ٻاهر پرتو، والي بال ميدان وٽ، خيراتي گشتي دواخاني واري لاريءَ جو انتظار ڪري رهيا هئاسين.

ڪجهه ماڻهو پاڻ بيمار هئا ۽ پنهنجي لاءِ دوا وٺڻ آيا هئا. ڪجهه ماڻهن جا مائٽ مٽ بيمار هئا ۽ هو پنهنجن مائٽن لاءِ دوا وٺڻ آيا هئا. جيڪي شخص بيمار هئا سي وڻن جي ڇانوَ ۾ گوڏا اُڀا ڪري اوڪڙون ويٺا هئا. ڪجهه شخص ٻئي هٿ مٿي تي رکي ويٺا هئا ۽ جهوٽا کائي رهيا هئا. جيڪي وڌيڪ بيمار هئا، سي واڻ ڇڳل کٽن تي ڪن ڪڍي پيا هئا. ڪجهه مريض، جيڪي مرڻ ڪنڌي تي هئا، تن کي جيئرو رهڻ جي تمنا ٻين کان وڌيڪ هئي، ۽ رکي رکي گشتي دواخاني جي لاريءَ متعق پڇاڳاڇا ڪري بيهوش ٿي پئي ويا.

خيراتي گشتي دواخاني جي لاري هفتي ۾ هڪ دفعو جُمعي ڏينهن، ڪنهن بہ وقت، اسان جي ڳوٺ حاجي ساوڻ ڦلپوٽو مانڌياٽيءَ ۾ ايندي آهي. اسان اَسُر کان وٺي اڌ رات تائين لاريءَ جو انتظار ڪندا آهيون. دير مدار سهي، پر لاري اسان جي ڳوٺ ضرور ايندي آهي ۽ اسان منجهان هرهڪ کي ڪونر دوا جو پڙي ڏيئي ويندي آهي.

گشتي دواخاني ۾ بہ ماڻهو ايندا آهن. هڪ ميرو، گدلو، ٻچڙو ۽ پوتن جهڙو ڊرائيور، جيڪو بس بيهارڻ کان پوءِ ڪمپائونڊر ٿي پوندو آهي، ۽ ٻيو ڊاڪٽر صاحب هوندو آهي. ڊاڪٽر صاحب سنهڙو، سُڪل ۽ هيڊ جهڙو هوندو آهي. هو ڏسڻ ۾ هوبهو چچي، يعني ڪِرڙيءَ جهڙو آهي ۽ سڄو ڏينهن پان چٻاڙيندو رهندو آهي. سندس وات بہ چچيءَ جهڙو وڏو، ويڪرو ۽ چٻن بنا آهي. هو مريضن کي دوا نہ ڏيندو آهي، پر شمع ۽ رومان معمہ حل ڪندو

آهي. اسان کي دوا گشتي دواخاني جو ڊرائيور ڏيندو آهي، جيڪو لاري بيهارڻ کان پوءِ ڪمپائونڊر تي پوندو آهي.

انهن ڏينهن ۾ منهنجي ماءُ کي هڪ عجيب بيماري تي پيئي هئي. هوءَ آسمان ڏانهن هٿ کڻي واڪا ڪندي هئي، سڏڙا ڪندي هئي ۽ احتجاج ڪندي هئي. (اها بيماري ڪيس اڃا به آهي. علاج هلندڙ اٿس.) هوءَ ڪنهن ڪنهن وقت رڙيون ڪري روئيندي به هئي. سندس عجيب بيماريءَ کان وڌيڪ جنهن ڳالهه سڀني کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو هو، سا اها هئي، تہ منهنجيءَ ماءُ اخبارون، رسالا ۽ ڪتاب پڙهڻ شروع ڪيا هئا. هوءَ ٽپ ڇتي هوندي هئي. الف کي لڪڻ سمجهندي هئي. اهڙيءَ عورت جڏهن ڪتاب ۽ اخبارون پڙهڻ شروع ڪيون، تڏهن سڄي ڳوٺ جا طاق لڳي ويا. جهٽ پٽ فتويٰ ڏني ويئي تہ امان منجهہ ڪو پڙهيل ڳڙهيل جن، (جيڪو گريجوئيٽ کان گهٽ نہ هوندو)، داخل تي ويو آهي ۽ وينو ڪيس پڙهائي ۽ پڇرائي.

امان جو جن ڪڍڻ لاءِ وڏن وڏن جادوگرن، پوين ۽ توٽا ڦيٽا ڪندڙن کي گهرايو ويو. سڀني ساڳي صلاح ڏني، تہ جيستائين امان کي ماري اڌ مئو نہ ڪبو، تيستائين جن منجهانئس ديرو نہ کڻندو ۽ هوءَ واڪا ڪري دنيا جو سک آرام ڦٽائيندي رهندي.

پوين جي چوڻ تي اسان جي ماٽن امان کي ڏينهن رات ڪٽڻ شروع ڪيو. ماري ماري، هڏ گڏ چٽي چور ڪري ڇڏيائونس، پر هن واڪا ڪرڻ ۽ روئڻ ۽ پڙهڻ نہ ڇڏيو. انهن ئي ڏينهن ۾ مان حيدرآباد مان پنهنجي ڳوٺ حاجي ساوڻ ڦلپوٽو مانڊيائيءَ موٽيو هوس. جڏهن امان کي دهل وانگر ڪٽجندي ڏٺم، تڏهن پوين کي چيو هوم: ”يار ترسو. منهنجي ماءُ جو خانو خراب نہ ڪريو. مان اڄهو هينئر شهر مان تلوار هٿي، يعني گريجوئيٽ تي موٽيو آهيان. منهنجي ماءُ ۾ جن پن ڪونهي. ويهين صديءَ ۾ ويچارا جن هتان ڪوچ ڪري ويا آهن: مان پنهنجي ماءُ جو علاج پاڻ ئي ڪرائيندس.

پوين مونکي ڪافر سمجهي، منهنجي ماءُ جو علاج (مار ۽ موچڙو) بند ڪري ڇڏيو. تڏهن کان مون امان جو علاج گشتي خيراتي شفاخاني مان ڪرائڻ شروع ڪيو، جيڪو اڃا تائين هلندڙ آهي.

شروعات ۾ ڊرائيور، جيڪو ڪمپائونڊر ٿي پوندو آهي، تنهن منهنجي ماءُ کي تپاسيو. اڍائي سيڪنڊ کن جاچڻ کان پوءِ، مونکي چيو ھٿائين تنهنجي ماءُ کي جڀ تي ڪينسر ٿي پيو آهي، تنهنڪري سندس زبان تارونءَ وٽان ڪپٽي پوندي.

سندس فيصلو ٻڌي مان ڏڪي ويو هوس. عرض ڪيو هوم: "ڪمپائونڊر شهنشاهه، خدا جي واسطي ٻيو ڪو علاج ٻڌاءِ، ٻيلي، منهنجي ماءُ جي زبان نه ڪپ."

پوءِ ڪجهه دير تائين ڊرائيور/ ڪمپائونڊر جي اسرار ۾ منهنجي عرض جي وچ ۾ ڇڪتاڻ هلندي رهي. ڇڇيءَ جهڙو ڊاڪٽر اسان جو آواز ٻڌي ٻاهر نڪري آيو. مان سندس پيرن تي ڪِري پيس، جن مان خوفناڪ ڌپ پئي نڪتي. ڊاڪٽر جا پير ڇڇيءَ جي پيرن وانگر ونگا، سنهڙا ۽ هيڊا هئا. هُن ويچاري منهنجو عرض اگهايو ۽ ڊرائيور/ ڪمپائونڊر کي حڪم جاري ڪيو ته هن مجهول جي ماءُ جو علاج واڳٽائي مڪسچر سان ڪيو وڃي.

تڏهن کان، هر دفعي، جڏهن به خيراتي گشتي دواخاني جي لاري اسان جي ڳوٺ ايندي آهي، مونکي واڳٽائي مڪسچر جو ڪوڻ پري ڏيئي ويندي آهي.

ان ڏينهن جمعو هو. مان ۽ مون جهڙا ڪجهه ٻيا ڳوٺاڻا (جيڪي پاڻ بيمار رهندا آهن، جن جا مائٽ بيمار رهندا آهن.) خيراتي گشتي شفاخاني جو انتظار ڪري رهيا هئاسين.

مان جڏهن به انتظار ڪندو آهيان، تڏهن گانو ڳائيندو آهيان. گشتي دواخاني جي لاريءَ جو انتظار ڪندي ڪندي ماسٽر چندر جو گانو ڳائڻ لڳس. ان وقت والي بال ميدان ۾ ڪتل ڪاٺيءَ جي پول کي ٽيڪ ڏيئي ويٺو هوس ۽ ڳائي رهيو هوس: " تنهنجي مُلڪ ۾ آيس قسمت سان پر سهٽا ڪين رهايو تو، مون سان پورل ڪين رهايو تو."

اڃا گانو شروع مس ڪيو هوم، جو حاجي ساوڻ جو پٽ خانڻ، جنهن کي ڪامڻ آهي، منهنجي سامهون اچي بيٺو. ڏانهس ڌيان نه ڏنم ۽ ڳائيندو رهيس: "پورل ڪين رهايو تو، مون سان دلبر ڪين رهايو."

حاجي ساوڻ جو پٽ خانڻ پاڻ کي آڙي ڪاپ سمجهندو آهي. سچو

ڏينهن ڳائيندو رهندو آهي ۽ قطب نما جهڙي چنهبائي مچ مروڙيندو رهندو آهي.

هن چيو: ”مجهول، تنهنجي ماءُ سڄي دنيا جو ڪٽي آرام ڦٽايو آهي.“

گانو اڏ ۾ ڇڏي ڪانئس پڇيم: ”سڄيءَ دنيا جو؟“

”ها.“

”مار! چئبو تہ سڄي دنيا جي خبر چار رکندو پيو اچين.“

”گهٽ سمجهيو اٿئي ڇا!“

”تون جانسن جو ايلچي تہ ناهين.“

خانڻ چيو: ”تون جڏهن کان شهر مان پڙهي آيو آهين، تڏهن کان وڏو سوئر ٿي پيو آهين.“

”مهرباني.“

”تنهنجي ماءُ جي رڙين سچ پچ بيزار ڪيو آهي.“

”مون کي ان لاءِ افسوس آهي.“

”تنهنجي افسوس مان ڪجهہ نہ ورندو.“

”پوءِ جيئن حڪم ڪرين.“

”تنهنجي ماءُ جو علاج واڳٽائي مڪسچر سان هرگز ٿي نہ سگهندو.“

خانڻ چيو: ”سهڻي صلاح وٺين تہ ماءُ جي زبان ڪٽائي ڇڏ.“

چيومانس: ”مونکي چندر جو گانو ڳائڻ ڏي.“

حاجي ساوڻ جي پٽ خانڻ کي ڪاوڙ لڳي. چيائين: ”جيڪڏهن پنهنجي ماءُ جي زبان ڪپائڻ نٿو چاهين تہ پوءِ توکي پيو ڪو علاج ٻڌايون.“

”تون بہ پوپو ٿي پيو آهين ڇا؟“

”وڏو ڪو بدمعاش آهين.“

”مهرباني.“

”شوڊو بہ آهين.“

”مهرباني.“

خانڻ چيو: ”جيستائين تون راڳ ڳائي نہ وٺندين، منهنجي ڳالهہ هرگز نہ ٻڌندين. اول راڳ ڳائي وٺ.“

مون ٽن چئن منٽن ۾ چندر جو گانو ڳائي ورتو.

خانڻ خوش ٿيندي چيو: ”مون تنهنجي ماءُ لاءِ سولو علاج ڳولي ورتو آهي.“

”سچ؟“

”ها. ان علاج کان پوءِ تنهنجي ماءُ واڪا نه ڪندي. روئيندي به نه. رڙندي به نه.“

”پوءِ جلدي ٻڌاءِ، خانڻ.“

خانڻ اڳتي وڌي آيو. گنڀير ٿي ويو. پوءِ هيڏانهن هوڏانهن ڏٺائين. ڄڻ ائٽم بم ناهڻ جو راز پئي ٻڌايائين. چيائين: ”پنهنجي ماءُ کي اخبارون، رسالا ۽ ڪتاب پڙهڻ نه ڏي. اهو سچو وڳوڙ تڏهن کان ٿيو آهي، جڏهن کان مائهين پڙهڻ شروع ڪيو آهي. علم ماڻهوءَ جا ڏاٿا ڪڍيَ ڇڏيندو آهيٰ.“

خانڻ کي جواب ڏنم: ”تون راوڻ جو ياءُ ببيچڻ آهين. هليو وڃ. مان هينئر سي. ايچ آتما جو هڪ گانو ڳائڻ شروع ٿو ڪريان.“

خانڻ مونکي، منهنجي ماءُ کي ۽ علم کيّ بدشد ڳالهائيندو هليو ويو ۽ وجي ٻپر جي هيٺان بيٺو، جتي به – چار بيمار سگهڙ هڪٻئي کي ڳجهارتون ڏيئي رهيا هئا.

مان سي. ايچ آتما جو هڪ سهگل ڇاپ گانو ڳائي رهيو هوس، ۽ سوچي رهيو هوس، ته علم انسان جو سک چين ڦٽائيندو رهيو آهيٰ – علم انسانٰ جو دشمن آهي، جيڪو ڪيس چاڻ جا ٻاڻ هڻندو رهندو آهي.

اوچتو ڳوڻاٽا ڳاٽ اوچا ڪري ان گس ڏانهن ڏسڻ لڳا، جتان گشتي شفاخاني جي لاري ايندي هئي (اجا به ايندي آهي.)

گس ڏانهن نهاريم.

پريان دز ۽ مٽيءَ جا ميرانجهڙا ڪڪر نظر اچي رهيا هئا. اسان جا ڪن لاريءَ جي آواز تي تهيل هئا. آواز لاريءَ جو نه هو. مٽيءَ جا ڪڪر وڌندا آيا. ذوڪيندا آيا. آواز ويجها پوندا ويا.

۽ پوءِ، به لاريون ظاهر ٿيون. ٻنهي مان هڪ به لاري شفاخاني وارزي لاري نه هئي.

ٻنهي لارين تي ستن رنگن جا پٽا ڏنل هئا. طرحين طرحين جون جهنڊيون لارين مان لٽڪيٰ رهيون هيون. قسمين قسمين گلن جون ڪنڊيون لارين جي لامن سانٰ ٻڌل هيون.

لاريون والي بال ميدان وٽ اچي بيٺيون. اسان سڀئي حيرت ۽ اچرج مان لارين ڏانهن ڏسي رهيا هئاسين. اهڙيون رنگارنگي ۽ سينگاريل لاريون مون فقط خوابن ۾ ڏٺيون هيون.

لارين مان ڪجهه ماڻهو لهي آيا. انهن ڪلي به رنگارنگي ڪپڙا پاتل هئا. مٿي تي ڦندڻ واريون ڏگهيون، ڪدوءَ جهڙيون ٽوپيون هئن. ڪين هٿن ۾ ويڙهيل چٽيون هيون، جيڪي اُس ۾ مينهن ڪان بچاءُ ڪنديون آهن.

منجهائن هڪڙي جٽيءَ ڪي ٽوپيءَ ۾ وڏو ڦندڻ لڳل هو. هو وڏي اچي ڳوناٽن جي سامهون بيٺو. هن جي منهن تي اهڙي مُرڪ هئي، جڻ ڪلَ ۾ ڦاٽي پوندو. ڪيس نڪ جي ڇهنب تي ڳاڙهو رنگ لڳل هو. هن اول سڀني کي ڪيڪاريو ۽ پوءِ چيو: ”پيارا ٻارو، اسان اسٽار سرڪس جا مشڪرا آهيون. مان اسٽار سرڪس جو وڏو مشڪرو آهيان.“

اسان سڀني تاڙيون وڄائي سندس آجيان ڪئي. وڏي مشڪري چيو: ”اڄ اسٽار سرڪس جو عظيم جوڪر حيدرآباد شهر ۾ پهچي رهيو آهي. مان توهان سڀني کي عرض ٿو ڪريان، ته هلي، عظيم جوڪر جو استقبال ڪريو.“

خانڻ چيو: ”اسان استقبال رڳو وڏن ماڻهن جو ڪندا آهيون. جڏهن به ڪو وڏو ماڻهو شهر ۾ ايندو آهي، اسانکي ٽرڪن ۾ چاڙهي شهر نيو ويندو آهي.“

وڏي مشڪري وراڻيو: ”عظيم جوڪر دنيا جو سڀ کان وڏو جوڪر آهي. سندس استقبال توهان تي فرض آهي.“

خانڻ جواب ڏنو: ”اسان خيراتي گشتي دواخاني جو انتظار ڪري رهيا آهيون.“

”اڄ شفاخاني جي لاري هيڏانهن نه ايندي.“ وڏي مشڪري وراڻيو.

”ڇو نه ايندي؟“

”ڇو جو اسٽار سرڪس جي جانورن اُن لاريءَ تي قبضو ڪري ورتو آهي.“

وڏي مشڪري جو جواب ٻڌي اسان سڀني کي مايوسي ٿي.

مون وڏي مشڪري کي چيو: ”اسان هڪ جوڪر جو استقبال ڪرڻ لاءِ شهر جا ڏڪا نه کائينداسين.“

”پيارا پائرو.“ وڏي مشڪري چيو: ”منهنجو ۽ پنهنجو وقت نه وڃايو. لارين ۾ چڙهو.“

”اسان نه هلنداسين.“

”توهان کي هلڻو پوندو.“

”زور آهي ڇا؟“

”ها. توهان کي هلڻو پوندو.“

”اسان نه هلنداسين.“ خانڻ چيو: ”اسان ڏسي رهنداسين ته تون ڪيئن ٿو اسان کي وٺي وڃين.“

”ڇا ڪندؤ؟ بغاوت!“

”ڪجهه به.“ خانڻ چيو: ”اسان قانوني ڪارروائي ڪنداسين.“

وڏي مشڪري ٽهڪ ڏنو. چيائين: ”تو ڪڏهن نظام سقه جو نالو ٻڌو آهي.“

”نه.“

”نظام سقه پکالي هو ۽ هن هڪ دفعي شهنشاهه همايون کي درياهه ۾ ٻڏي مرڻ کان بچائي ورتو هو. شهنشاهه همايون خوش ٿي کيس هڪ ڏينهن لاءِ هندستان جي تخت تي ويهاريو هو.“ وڏي مشڪري پنهنجو بيان هن ريت جاري رکيو ته: ”هڪ دفعي شهنشاهه همايون سخت غمگين پئي ڏٺو. رکي رکي ٿڌا ساهه پئي کنيائين. اهڙي المناڪ گهڙيءَ ۾ استار سرڪس جي جوڪر، شهنشاهه همايون کي کلائي وڌو ۽ همايون کلي کلي کيرو ٿي پيو. پوءِ شهنشاهه همايون خوش ٿي استار سرڪس جي عظيم جوڪر کي هڪ ڏينهن لاءِ هندستان جي حڪومت جون واڳون سنڀالڻ جي آڇ ڪئي. پر افسوس، عظيم جوڪر، نظام سقه وانگر تخت تي ويهڻ کان اڳ الوپ ٿي ويو. ان ڳالهه جو همايون کي سخت صدمو رسيو. همايون کي پڪ هئي ته عظيم جوڪر ٻيهر جنم وٺندو. تنهنڪري هن پروانو صادر ڪري ڇڏيو ته، جنهن به صديءَ ۾ ۽ جنهن به دؤر ۾، استار سرڪس جو عظيم جوڪر ٻيهر جنم وٺي، کيس هڪ ڏينهن لاءِ حڪومت جون واڳون سنڀالڻ لاءِ ڏنيون وڃن. اهو ڏينهن اڄ آيو آهي. ڌرتيءَ جي هن حصي تي، يعني پاڪستان تي، اڄ، هڪ ڏينهن لاءِ استار سرڪس جي عظيم جوڪر جي حڪومت آهي.

توهان سڀني کي دنيا جي سڀ کان وڏي جوڪر جو استقبال ڪرڻ لاءِ هلڻو پوندو."

"اسان تڏهن بہ نہ هلنداسين." خانڻ چيو: "اسان هڪ جوڪر جو استقبال نہ ڪنداسين."

وڏي مشڪري جي منهن تان مُرڪ غائب ٿي ويئي. هن منهن ورائي ٻين مشڪرن کي اشارو ڏنو. ڏهہ - ٻارهن مشڪرا اڳتي وڌي آيا. وڏي مشڪري پنهنجي ڇتي اسان ڏانهن سڌي ڪندي، ڇتيءَ جي هئنڊل کي زور ڏنو. ڇتيءَ مان اسٽين گن نڪري آئي. ٻين مشڪرن بہ ائين ڪيو. ڏهہ - ٻارهن مشڪرا اسان تي اسٽين گن (خودڪار بندوقون) تاڻي بيهي رهيا.

وڏي مشڪري کهري آواز ۾ چيو: "هلو - جلدي ڪريو. لارين ۾ چڙهو."

هرڪو ڳوٺاڻو ايلاز ڪرڻ لڳو، تہ سائين وڏا مشڪرا، اسان بيمار آهيون. اسان جا ٻار ٻچا بيمار آهن. اسان جا مائٽ مٽ بيمار آهن. اسان تي رحم ڪر.

وڏي مشڪري ورائيو، "توهان جون تڇ زندگيون عظيم جوڪر جي استقبال کان وڌيڪ اهم ناهن. هلو، جلدي ڪريو."

ڳوٺاڻن ۾ چرپر ٿي.

وڏي مشڪري چيو: "جيڪو سُستي ڪندو، ٻين کي پڙڪائيندو، تنهن کي گوليءَ سان اڏايو ويندو."

اسان ڪنبي وياسين. اسان گوليءَ سان مرڻ لاءِ تيار آهيون، پر گوليءَ سان اڏامڻ لاءِ نہ.

بيمار، ڏٻرا، نبل ۽ ڪمزور ڳوٺاڻا لارين ۾ چڙهڻ لڳا.

مون خانڻ کي چيو: "ڪنهن جوڪر جي آجيان ڪرڻ کان بهتر آهي تہ ماڻهو ٻُڏي مري."

وڏي مشڪري اسٽين گن جي نالي مُنهنجي سيني تي رکندي پڇيو: "تون هنن ڳوٺاڻن جو ليڊر آهين؟"

"نہ." ورائيم: "مان ليڊر نہ آهيان پَٽ فيڊر آهيان، ۽ پَٽ فيڊر وانگر بيڪار آهيان."

وڏي مشڪري چيو: "بڪواس نہ ڪر. لاريءَ ۾ چڙهہ."

مان تپ ڏيئيَ لاريءَ ۾ چڙهي ويٺس. مونکان پوءِ خانڻ، لالو ۽ چيهو چڙهي آيا.

جڏهن سيئي ﮔوناٽا لارين ۾ چڙهي ويٺا، تڏهن وڏي مشڪري پنهنجن تابعدار مشڪرن کي ڪجهه چيو. تابعدار مشڪرا استين گن چٽين ۾ لڪائي پنهي لارين ۾ چڙهي آيا. وڏي مشڪري به پنهنجي استين گن چٽيءَ ۾ لڪائي ڇڏي. هو پهرين لاريءَ ۾ ڊرائيور جي پرسان وڃي ويٺو. اِن وقت سندس منهن تي مُرڪ هئي.

لاريون حيدرآباد شهر ڏانهن ڊوڙڻ لڳيون.

جيستائين هوش نڪاڻي اچي، تيستائين اسان منجهان ڪنهن نه ڳالهايو. هرڪو اُٺ وانگر چپ لتڪائي ويٺو هو. لاريون ڪچي گس تان ڊوڙنديون رهيون. مٽيءَ جا ميرانجهڙا ڪڪر اُڏامندا رهيا. ڪراڙا ۽ بيمار سرگهڙ هڪ ٻئي کي ڳجهارتون ڏيندا رهيا.

ڪجهه دير کان پوءِ چيهي چيو، ”يار، منهنجو ننڍڙو تپ ۾ ورتو پيو آهي. الاءِ ڪيئن ٿيندو.“

ڪيس دلداري ڏنم، ”وٺ ڪنجڪ ڪريم جي، جڳ جو والي جو.“

”تون ته آهين بيپرواهه بادشاهه.“

”مان حڪم جو غلام آهيان.“

”مونکي پنهنجي پٽ جو فڪر آهي.“

هڪ مشڪري خوفناڪ رڙ ڪندي پڇيو: ”او! ڪهڙي ڦس ڦس لڳائي آٿو؟“

ڪيس ٻڌايم: ”چيهي کي پنهنجي بيمار پٽ جو فڪر کايو ٿو وڃي.“

مشڪري چٽيءَ مان استين گن جي نالي ٻاهر ڪڍندي چيو: ”تنهنجو پٽ عظيم جوڪر کان اهم ڪونهي.“

”نيڪ ٿو فرمائي تابعدار مشڪرو.“ چيهي کي سمجهائيندي چيم: ”تنهنجو پٽ ڪنهن به صورت ۾ عظيم جوڪر کان اهم ڪونهي.“

چيهي ﮔوڏن ۾ منهن وجهي ڇڏيو.

لاريون وِر وڪڙ کائينديون، ڊوڙنديون، ڪڏهن سڪل ۽ ڪڏهن ساين ٻنين وٽان لنگهنديون، اڳتي ڏوڪينديون ويون.

حاجي ساوڻ جي پٽ خانڻ، جنهن کي ڪامڻ هو، پڇيو: ”يَرَ مجهول، مان دوا کان سواءِ مري تہ نہ ويندس!“

”مرڻو تہ توکي بهرحال آهي ئي. پاڻ نہ مرندين تہ ماريو ويندين.“ ڪيس دلداري ڏنم. ”پر ڳشتي شفاخاني جي دوا کان سواءِ ڪجهہ ڏينهن دير سان مرندين.“

لالوءَ مونکي ۽ خانڻ کي چيو: ”هڪ مُشڪرو توهان ٻنهي کي تاڙي رهيو آهي.“

خانڻ ۽ مان ماٺ ڪري ويهي رهياسين. لاريون هلنديون رهيون. اسان ڏٺرا ۽ بيمار، جوان، ٻيا ۽ ٻار، لارين ۾ جهوٽا کائيندا، صبر جا ڍڪ پريندا، مالڪ جا لک لک شڪرانا بجا آڻي رهيا هئاسين.

ٻنهي لارين ۾ پٽاپٽي ڪپڙن وارا مشڪرا پنهنجيون پنهنجيون چٽيون ٽاٽي، دوڏا ڦوٽاري، چپن تي مرڪ آڻي وينا هئا. سندن عقابي نگاهون اسان تي ڪتل هيون: جنهن بہ ڳوٺاڻي چُرپر ڪئي ٿي، تنهن کي نظر ۾ پئي رکيائون.

منهنجي پاسي ۾ هڪ جاٺو مشڪرو ويٺو هو. ڪيس چيم: ”تون آمريڪي مشڪري جيري لوئس جهڙو آهين.“

واڇون ٽڙي پيس. پڇيائين: ”ڀلا ٻيو ڪنهن جهڙو آهيان؟“

”ڪجهہ ڪجهہ نارمن وزدم سان بہ ملين ٿو. پر تون نارمن کان قد ۾ ڪجهہ سرس آهين.“

”ڪنهن پاڪستاني مشڪري جهڙو نہ آهيان؟“

”ٿورو ٿورو سڌير ۽ درپن سان بہ ملين ٿو.“ وراڻيم ۽ سندس منهن ۾ نهارڻ لڳس. هو ڏاڍو سرهو ٿي ڏٺو.

کائنس پڇيم: ”شهر ۾ اسان کان ڪهڙو ڪم وٺندا.“

جاٺي مشڪري وراڻيو: ”توهان کي سڙڪن جي پاسن کان ٻيهاريو ويندو. جڏهن عظيم جوڪر توهان وٽان لنگهندو، تڏهن توهان منجهان ڪجهہ ماڻهو جهنڊيون لوڏيندا ۽ ڪجهہ تاڙيون وڄائيندا.“

”ٺيڪ. بلڪل ٺيڪ آهي.“ کائنس پڇيم: ”اسان وٽ هڪ دمڙي بہ ڪونهي. موٽنداسين ڪيئن.“

مشڪري وڏو ٺهڪ ڏنو. چيائين: ”پرواهه نه ڪر. توهان کي اسٽار سرڪس جي پاران ماني کارائي ويندي ۽ موٽ ڀاڙو ڏنو ويندو.“

اها خوشخبري اک ڇنڀ ۾ سڄي لاريءَ ۾، سڀني ڳوٺاڻن تائين پهچي ويئي.

اوچتو، اسان جي اڳيان هلندڙ لاريءَ ۾ ڌمچر مچي ويو. اُها لاري بيهي رهي. اسان واري لاري به بيهي رهي. اسان واري لاريءَ جا مشڪرا ڇٽين مان اسٽين گن ڪڍي، ڌمچر واري لاريءَ ۾ چڙهي ويا.

ڌمچر واريءَ لاريءَ جي مشڪرن ڪندن کي هوا ۾ لٽڪائي ڇڏيو هو. ڪندن هوا ۾ ڇڙيون هڻي رهيو هو ۽ رڙيون ڪري چئي رهيو هو: ”اڙي مون کي ڇڏيو. منهنجي ڌيءَ کي جلندر آهي، هوءَ دوا کان سواءِ مري ويندي. اڙي مونکي ڇڏيو. مون کي وڃڻ ڏيو.“

ڪندن رڙيون به ڪري رهيو هو ۽ پاڻ کي لاريءَ مان اُجلائڻ جي ڪوشش به ڪري رهيو هو. وڏي مشڪري جي حڪم تي هڪ تابعدار مشڪري ڪندن کي لونڊڙيءَ تي رائيفل جو ڪنداڪ وهائي ڪڍيو. ڪندن جي ڪن ۽ لونڊڙيءَ مان رت ٽينڊيون ڪري وهڻ لڳو. سندس رڙيون ۽ ڇڙيون ڍريون ٿي ويون ۽ پوءِ بند ٿي ويون. ڪنڌ ڪلهي تي لڙي آيس ۽ اکيون بند ٿي ويس.

اسان سڀني کي ماٺ ڳڙڪائي ويئي.

مون دل جهلي وڏي مشڪري کي چيو: ”سائين وڏا مشڪرا، منهنجي ماءُ بيمار آهي. مونکي موٽڻ ڏي.“

وڏي مشڪري خار مان مون ڏانهن نهاريو ۽ پوءِ چيو: ”تنهنجي بلڊي ماءُ عظيم جوڪر جي جتيءَ جهڙي به ناهي.“

مان ڪجهه چوڻ تي هوس جو جاڻي مشڪري (جنهن سان دوستي ڳنڍي هئم)، مونکي ٻانهن ۾ چهنڊڙي وڌي. ڏانهس ڏٺم. هن خاموش رهڻ جو اشارو ڪيو. مان خاموش رهيس.

وڏو مشڪرو پنهنجي جاءِ تي وڃي ويٺو. هرڪو پنهنجي پنهنجي لاريءَ ۾ چڙهي ويو. لاريون حيدرآباد شهر ڏانهن ڊوڙڻ لڳيون.

مونکي ماٺ ۾ ڏسي جاڻي مشڪري پڇيو: ”ماءُ جي لاءِ فڪرمند آهين.“

”ها.“

”فڪر نہ ڪر. هڪ ڏينهن ۾ نہ مرندي.“

”منهنجي ماءُ قيامت تائين زندهہ رهندي. ان جي مونکي پڪ آهي.“

وراڻيم: ”پر ڊپ اٿم تہ ڪٿي گشتي شفاخاني جو چچيءَ جهڙو ڊاڪٽر سندس زبان نہ ڪپي ڇڏي.“

”ائين وري ڪيئن ٿيندو؟“ هن حيرت مان پڇيو.

وراڻيم: ”ائين ٿيو آهي ۽ ٿيندو رهندو.“

جاڻني مشڪري پڇيو: ”مان جيڪڏهن فلمن ۾ ڪم ڪريان تہ ڪيئن لڳندس.“

”واهہ جو ماڻهن کي رئاريندين.“

”رئاريندس!“

”ها.“ کيس ٻڌايم: ”پاڪستاني مشڪرن کي ڏسي ماڻهو روئيندا آهن ۽ گول مٿول هيرن کي ڏسي ماڻهو کلي کلي چريا ٿي پوندا آهن.“

جاڻنو مشڪرو ڪاوڙجي ويو. منهن ڦيري ويهي رهيو.

مون بہ سائس شهر تائين نہ ڳالهايو. شهر تائين ڪنهن نہ ڳالهايو.

مشڪرا اسان کي حيدرآباد شهر جي مختلف رستن تان گهمائيندا ڦيرائيندا، اُن وڏي رستي تي وٺي آيا، جتان دنيا جي عظيم جوڪر کي لنگهڻو هو. رستو چمڪندڙ ڏامر جو هو، جنهن جي پاسن کان اليڪٽرڪ پول هڪ جيتري وڇوٽي تي بيٺا هئا. فٽ پاٿ سان سنوت ۾ لڳو لڳ لاتعداد بانس جا لڪڙا کتل هئا، جن ۾ رنگارنگي جهنڊين جون ڪنڊيون ٽنگيل هيون. جهنڊين سان گڏوگڏ هزارين ماڻهو ڳاهٽ ٿيل هئا.

هر طرف هل هنگامو هو. ڄڻ عيد جو ميلو هو. چوڏيل چڪر هٽي رهيا هئا. پينگهون لڏي رهيون هيون، جن ۾ رنگارنگي ڪپڙن وارا مشڪرا ۽ باندر اُبتا لٽڪيل هئا. گول گپن، آلو چولن، ڏهي وڙن ۽ قلفي فالودي جا ڳاڏا گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ گهمي رهيا هئا. پٽاپٽي جهنڊيون ۽ جهنڊا بلڊنگن جي بولڪونين ۽ ڇتين تي لهرائي رهيا هئا. ماڻهن مٿي تي ٽوڻن جهڙا ٽوپلا پائي ڇڏيا هئا، جن ۾ هڪ هڪ ڳاڙهو ڦندڻ لڳل هو. اسٽار سرڪس جي جانورن جا پڃرا فٽ پاٿن تي رکيا هئا. جانور حيرت مان ماڻهن ڏانهن ڏسي رهيا هئا.

مشڪرن اسان کي هڪ ننڍي رستي جي اڌ ۾ لارين مان لاٿو ۽ ڇتين جي ڇانوَ ۾ سينگاريل سڙڪ تائين وٺي آيا. اسان کي اڳ بيٺل ماڻهن سان ڪلهوڪلهي ۾ ملائي بيهڻ جو حڪم مليو. حڪم جي پيروي ڪئي سين. اُن گوڙ گهمسان ۾ اسان ڳوٺائي ٽڙي پکڙي، هجوم ۾ گم ٿي وياسين. مون، خانڻ، لالوءَ ۽ ڇيهي پنهنجي ٽولي نه ٽوڙي. اسان ڪن پڳل ڪندن کي به پاڻ سان ملايو ۽ سڙڪ جي پاسي کان بيهي رهياسين.

مون کي اهو ڏسي حيرت ٿي ته هجوم ۾ به اسان جهڙا، اسان سان هم شڪل، ڏٻرا، نبل، بيمار ۽ ٿڪل ٽٽل ماڻهو بيٺا هئا.

اڳ آيل هڪ پاڻ جهڙي کان پڇيم، ”تون ڪير آهين؟“

چيائين، ”مان اُٺ جو پٽ آهيان.“

”۽ مان مجهول آهيان.“ ساڻس پنهنجي سڃاڻپ ڪرايم. هن مون سان هٿ ملايو. ڪيس ٻڌايم، ”مونکي پنجاهه ميلن جي پنڌ تان عظيم جوڪر جو استقبال ڪرڻ لاءِ آندو ويو آهي.“

اُٺ جي پٽ کي منهنجي ڳالهه ٻڌي ڪا به حيرت نه ٿي. نه ئي هن مونسان همدرديءَ جو اظهار ڪيو. هن چيو: ”مان هڪ سؤ ساڍن سٺن ميلن جي پنڌ تان ٻڪرين ۽ رڍن وانگر ڌوئجي هت پهتو آهيان.“

اوچتو اُٺ جي پٽ کي مٿي تي لٺ لڳي. هُن ۽ مون منهن ورائي پوئتي نهاريو. هڪ مشڪرو (ان ڏينهن سڄي ملڪ جو انتظام اسٽار سرڪس جي مشڪرن جي هٿ ۾ هو.) اکين ۾ شور وجهي اُٺ جي پٽ ڏانهن نهاري رهيو هو. هن اُٺ جي پٽ کي چيو: ”تنهنجي ميڄالي ۾ ڏيڏر آهي، جيڪو توکي ماٺ ڪري بيهڻ نٿو ڏئي. پنهنجي ٽان ٽان بند ڪر، ورنه اُڦٽ نه ماري وجهانءِ.“

اُٺ جو پٽ ڏڪ ڇڇائي رنگارنگي جهنڊين ڏانهن ڏسڻ لڳو. مون مشڪري ڏانهن ڏٺو. هو رنگ جو ڪارو هو ۽ چروٽ چڪي رهيو هو. چروٽ جو رنگ به ڪارو هو.

اُٺ جي پٽ ۽ منهنجي پرسان هڪ ڪراڙو شخص بيٺو هو، جنهن جا وار، ڀرون ۽ پنبڻيون ڪير جهڙيون اڇيون هون. ٽڪڻ وٽان وار ڪٽل هئس، جتان سندس مٿي جي اڇي ۽ چلڪٽي کل سڄ جي روشنيءَ ۾ تجلا ڏيئي

رهي هئي. هن اول اُٺ جي پٺ سان همدرديءَ جو اظهار ڪيو ۽ پوءِ آهستي چيو: ”سڄي دنيا ۾ ائين ٿيندو رهيو آهي.“

اُٺ جي پٺ سائس نه ڳالهايو.

مون ڪانئس پڇيو: ”توکي ڪيئن خبر پيئي ته سڄي دنيا ۾ ائين ٿيندو رهيو آهي.“

وراڻيائين: ”مان سڄي دنيا جو سير ڪري چڪو آهيان. ابن خلدون ۽ واسڪو ڊي گاما مون سان همسفر رهي چڪا آهن.“

خانڻ منهنجي ڪن ۾ ڦسڪيو: ”خبردار ٿجاءِ مجهول، ان ڪَڪَ جي ڊيري ڊلي اٿئي.“

مون خانڻ جي ڳالهه اڻٻڌي ڪندي تاريخي پوڙهي کان پڇيو: ”ڀلا سڄي دنيا ۾ ڪو اسان جهڙو نظر آئيو.“

”ها. ٽرتيءَ جو چپو چپو اسان جهڙن انسانن سان ڀريو پيو آهي.“

تاريخي پوڙهي وراڻيو: ”مون صدين کان وٺي انسان کي زندگيءَ جي ڪچريءَ آڏو ليلائيندي ڏٺو آهي. انسان کي مانيءَ جي گول ڦيٿي پٺيان ڊوڙندي ڏٺو آهي. جيڪي انسان پيٽ ٻڪيا ۽ انگ اُگهاڙا هوندا آهن، انهن کي متارن لاءِ بيلٽ باڪسن ۾ ووٽ وجهي خوش ٿيندي ڏٺو اٿم.“

ڪاري مشڪري، پنهنجي ڪاري واتِ مان ڪارو چروٽ ڪڍي، تاريخي پوڙهي جي چلڪٽي ٽڪڻ تي مهٽي، وسائي ڇڏيو.

تاريخي ڪراڙي جي منهن تي ڪوبه تاثر نه آيو. هن رڙ نه ڪئي. سيسڙات به نه ڀريائين. هٿ مٿي ڪري اچن وارن تان چروٽ جي رک ڇنڊي ڇڏيائين. پوءِ منهن ورائي مشڪري کي چيائين: ”مهرباني.“

مشڪري کلندي چيو: ”تون صدين کان وٺي ائين ئي چوندو رهيو آهين.“

”تون صدين کان وٺي مون سان ائين ئي ڪندو رهيو آهين.“

”ان ۾ منهنجو ڏوهه ڪونهي.“ مشڪري وراڻيو: ”مان جتي به ويندو آهيان، تون اُتي موجود هوندو آهين.“

تاريخي پوڙهي جواب ڏنو: ”پاڻ قيامت تائين ملندا رهنداسين، دوست.“

ڪاري مشڪري وساميل چروٽ پيهر دکايو ۽ ڪش هٽي، وڏا وڏا ٺهڪ ڏيڻ لڳو. مان سندس وات ڏانهن نهارڻ لڳس، جنهن مان ڪنهن ڪارخاني جي ڪاري چمنيءَ وانگر چروٽ جو دونهون نڪري رهيو هو.

تاريخي پوڙهي ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو.

بيٺي بيٺي پهر گذري ويا. سج لهي ويو. اوندهه آئي. ٽيوب لائيٽون ۽ رنگارنگي پتڪڙا بلب ٻرڻ لڳا. عظيم جوڪر جي سواري نه آئي. اکيون ٿڪجي پيون. پير ساٽا ٿي پيا. بدن نستو ٿي ويو. عظيم جوڪر جي سواري نه آئي. اڄ ڪان نڙي خشڪ ٿي ويئي. چپ ڦاٽي پيا. پيٽ ۾ بک جا وٽ پوڻ لڳا. عظيم جوڪر جي سواري نه آئي. وقت نه بيٺو. اسان بيٺا رهياسين. عظيم جوڪر جي سواري نه آئي.

نيٺ عظيم جوڪر جي سواري آئي، ۽ اک ڇنڀ ۾ لنگهي ويئي. تاڙيون وڄيون، وڄي بند ٿي ويون. رنگارنگي جهنڊيون لڏيون، لڏي پٽ تي ڪري پيون.

تڏهن سڄي هجوم ڪي پنهنجي پنهنجي گهر واپس ورڻ جي وائي ورائي ويئي.

گهٽين ۾، رستن تي ۽ سڙڪن تي اسٽار سرڪس جا مشڪرا ۽ لاريون گوليون سين، پر ناڪام رهياسين. هرڪو ٽولي ٽولي ٿاهي اسٽار سرڪس جي مشڪرن کي تلاش ڪرڻ لڳو. اسان جي ٽوليءَ ۾ ڪل پنج ڄڻا هئا – مان، لالو، خانڻ، ڇيهو ۽ ڪندن.

اسان پنجن ئي وسان ڪين گهٽايو. اسٽار سرڪس جا مشڪرا لارين سميت جڻ وانگر نظرن کان غائب رهيا. ڄڻ سندن وجود ئي نه هو. خيالي جسم هئا. هوا ۾ تحليل ٿي ويا.

ڪلاڪن تائين جڏهن اسٽار سرڪس جي مشڪرن کي ڳولي ڳولي ٿڪجي پياسين، تڏهن هڪ فٽ پاٿ تي اچي ويناسين. اتي حاجي سانوڻ جي پٽ خانڻ چيو: ”مجهول، کيسي ۾ گهڻا پيسا پيا اٿئي.“

”منهنجي قميص کي کيسو آهي ئي ڪونه.“

ڇيهي چيو: ”مون وٽ پنج پيسا آهن.“

”يار اهي پنج پيسا ڏي ته برف جو پاڻي پي پيٽ ٺاريون.“ خانڻ هڪدم چيو.

چيهي پنج پيسا ڪڍي خانڻ کي ڏنا ۽ خانڻ هڪ پاڪڙي ۾ گهڙي ويو. ٿوري دير کان پوءِ جست جو هڪ چِبو ٿنڊو جڳ ۽ هڪ مرؤڙيل جستي گلاس کڻي آيو. اسان پنجن ئي ڏوَ تي ٿڌو پاڻي پيي، اکين تي ٿڌي پاڻيءَ جا ڇنڊا هنيا. ڪجهه هوش آيو. هوش آيو، تہ بکَ پڙڪي اُٿي. بک لڳي، تہ بيمار مائٽن جو خيال لهي ويو. اسان منجهان ڪنهن وٽ بہ هڪ دمڙي نہ هئي.

ان وقت رات جا اٺ – نَوَ ڪن ٿي رهيا هئا. هٿ پير هٽي ۽ محنت مزوري ڪري ڪجهہ ڪمائڻ جو سوال ئي نٿي پيدا ٿيو.

لالوءَ چيو: ”بک کان منهنجو هانءُ ٿو ڏرڪندو وڃي.“

ڪندن چيو: ”منهنجو مٿو ٿو ڦري.“

پوءِ خانڻ هڪدم ٽپ ڏيئي اٿيو. چيائين: ”مونکي هڪ اٽڪل مٿي ۾ آئي آهي.“

”ڇا جي.“

”ڪجهہ ڏوڪڙ ڪمائي بيت پالڻ ۽ پاڙو ڪري ڳوٺ ورڻ جي اٽڪل.“

”سچ.“ اسان سڀئي متس ڳاهت ٿياسين.

”ها.“.

”ٻڌاءِ.“

هن اسان سڀني جي منهن ۾ نهاريو، پوءِ ڪجهہ دير تائين نهاريندو رهيو.

”ٻڌاءِ يلا.“ چيهي چيس.

”ٻڌو.“ خانڻ ورائيو: ”اچو تہ پنڻ شروع ڪيون.“

”پنڻ! يعني فقير ٿيون!“

”ها.“

”نہ يار. ڪهڙي چرين جهڙي صلاح ٿو ڏئين.“

”تہ پوءِ پل بک مرو ۽ وينا رهو.“

ڪجهہ دير سڀني ڏاڍي غور سان اهو مسئلو حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هرڪو ناڪام رهيو. آخر ۾ سڀني کي يڪراءِ ٿي خانڻ جي صلاح مڃڻي پيئي.

خانڻ چيو: ”اسان پنداسين. خيرات مان اول ماني کائينداسين، ۽ پوءِ ڳوٺ هلنداسين.“

خاڻ ڪي چيم: ”يَرَ اڄ ميٽوئي پيو تہ تون آڙيڪاپ آهين.“
خاڻ چيو: ”دير نہ ڪريو. هڪ ٻئي جي ڪلهي تي هٿ رکي نڪري پئو.“
اسان سڙڪن، رستن ۽ گهٽين ۾ نڪري آياسين. پنندا رهياسين ۽ سين هٽندا رهياسين.
”نيڪ مائي، نيڪ بابا.
ڏي خدا جي راهہ ۾.“
خاڻ چيو: ”اکيون بند ڪري انڌا ٿي هلو. شهري ماڻهو سڄن کي خيرات نہ ڏيندا آهن.“
اکيون بند ڪري جڏهن سينَ هٽين سين، تڏهن بہ – چار سخي، حاتم کي لت هڻي، خاڻ جي جهوليءَ ۾ ڪجهہ پيسا وجهي رمندا رهيا.
خاڻ، جنهنکي ڪامڻ هو، تنهن کان پنهنجي تڪليف وسري ويئي هئي ۽ هو زور شور سان آلاپ جي اڳواڻي ڪرڻ لڳو: ”نيڪ مائي، نيڪ بابا، ڏي خدا جي راهہ ۾.“
اسان چارئي، مان، ڪندن، لالو ۽ چيهو ڪيس سُر وٺائيندا رهياسين. اسان ۾ ڪندن سيني کان وڌيڪ سُريلو هو. جيتوڻيڪ سندس لونڊڙي ۽ ڪن مان آهستي آهستي رُت ٽمي رهيو هو، تڏهن هو ڏاڍي سوز مان، وڏي آواز ۾ خاڻ کي سُر وٺائي رهيو هو: ”نيڪ مائي، نيڪ بابا، ڏي خدا جي راهہ ۾.“
شهري ماڻهو، جن کي شايد اسان کان وڌيڪ فڪر ورائي ويا هئا، اسان جي آوازن ۽ صدائن تي ڪن لاٽار ڪندا اڳتي وڌندا پئي ويا. جرڪندڙ هوٽلن ۽ دڪانن مان ڪنهن بہ منهن ڪري اسان ڏانهن نہ نهاريو. رستن تي ڊوڙندڙ موٽرون، بسون، ٽيڪسيون، سائيڪلون ۽ ڦٽڦٽيون ماحول ۾ گهمسان پيدا ڪنديون رهيون. ۽ اسين شهر جي روشنين ۽ تاريڪين ۾ خيرات لاءِ سين هٽندا رهياسين: ”نيڪ مائي، نيڪ بابا، ڏي خدا جي راهہ ۾.“
هڪ هنڌ فٽ پاٿ تي هجوم ماڻهن جو بيٺو هو. هجوم وٽان لنگهندي خاڻ چيو: ”خبردار جو ڪنهن اک کولي آهي.“
هجوم جي جڏهن پرسان پهتاسين، مون اک ٽيٽ ڪري ڪُڙيون ڪٽي

هجوم جي وچ ۾ نهاريو. ڪجهه اسان جهڙا ٻ اسان منجهان ڳوناٺا مداريءَ وارا ڪرتب ڏيکاري رهيا هئا.

مون خاڻ کي چيو: ”جاڙو ٻ ڦتو ابتا بيٺا آهن. ٻنهي کي پيرن تي پڳ رکي آهي ٻ اکيون ٽاندا تي ويون اٿن.“

خاڻ کي خار لڳا. وراڻيائين: ”جاڙو ٻ ڦتو وچي ڪڏ پوَنِ. تون منڍ کان ٿي اکيون ڦاڙيو پيو هلين. خيرات ڏوڙ ملندي.“

مون هڪدم اکيون بند ڪري ڇڏيون، پر اهڙي نموني جو اکيون چنجهيون ٿي ويون ٻ هرڪا شيءِ ڇتي نظر اچي رهي هئي.

ڪلاڪ ڏيڍ ٻخي هٽڻ کان پوءِ خاڻ جي جهوليءَ ۾ ڪجهه پئسا گڏ ٿيا. هڪ سئنيما وٽ ترسي (جتي ڪا نئين فلم لڳي هئي، تنهن ڪري بلبن ۾ چمڪي رهي هئي.) خاڻ پاڻ اکيون کوليون ٻ اسان کي اکيون کولڻ لاءِ چيائين. منهنجيون اکيون اڳ ٿي ڪليل هيون، رڳو چنجهيون هيون. پيسا ڳڻياسين. هڪ رپيو ويهه پيسا گڏ ٿيا هئا. خاڻ انهن پيسن مان ڊبل روٽيون ٻ پڪوڙا وٺي آيو. ان وقت سئنيما ۾ انٽرويل ٿيو هو ٻ هرڪو ٻاهر نڪري آيو هو ٻ ڪو پڪوڙا، ڪو چولا ٻ ڪو گول گپا کائي، اوڳرايون ڏيئي رهيو هو.

ڊبل روٽي ٻ پڪوڙا کائي، سئنيما جي ڪئنٽين مان پاڻي پي ٻاهر نڪتاسين. در وٽ هڪ مڪرانيءَ چيو: ”اڙي ام سمجها سالا لوگ ڇي آنا والا هے. اڙي نڪلو مفت خورا!“

اسان ٽوڙ پائي سئنيما مان نڪري آياسين.

سئنيما کان پرڀرو ٿي، جڏهن اونداهه ۾ پهتاسين، تڏهن خاڻ چيو: ”پاڻ کي ڳوٺ پهچڻ لاءِ ساڍا ست رپيا گهرجن. جلدي پنڻ شروع ڪريو.“

هڪدم آلاپ هنيوسين: ”نيڪ مائي، نيڪ بابا، ڏي خدا جي راهه ۾.“

خاڻ چيو: ”آواز ۾ درد پيدا ڪريو.“

آواز ۾ درد پيدا ڪيوسين.

ڪندن چيو: ”منهنجي ڪن ۾ سور آهي. مان ڳائي نٿو سگهان.“

چيهي کيس صلاح ڏني: ”تون رڳا چپ چور.“

ڪندن چپ چورڻ لڳو. پوءِ چيائين: ”منهنجي ڏيءَ الاءِ بچي يا مري ويئي هوندي.“

خانڻ چيو: ”ڏسو، مونکي ڪامڻ آهي، مان تڏهن بہ ڳايان ٿو. پنو تہ ڳوٺ پهچي سگهئون.“

پيٽ پرجڻ ڪان پوءِ آلاپ ڍرو ٿي ويو هو. مونکي رکي رکي امان جو خيال ٻي آيو. لالوءَ کي پنهنجي بيمار پٽ جو فڪر ورائي ويو هو. رڳو خانڻ ويچارو پنهنجو ڪامڻ وساري اسان کي پنڻ جي تاڪيد ڪري رهيو هو.

جيئن جيئن وقت ويو ٿي گذرندو، تيئن تيئن سڙڪن، رستن، گهٽين ۽ فٽ پاٿن تان ماڻهو ويا ٿي گهٽ ٿيندا. ٻوڙندڙ موٽر گاڏين جو تعداد بہ گهٽ ٿي ويو هو.

اسان خانڻ جي سمجهائڻ ڪرڻ تي پنندا رهياسين: ”نيڪ مائي، نيڪ بابا، ڏي خدا جي راهہ ۾.“

هڪ فٽ پاٿ تان سامهون هڪ ٿلهو ماڻهو اچي رهيو هو، جنهنجو پيٽ بيحد وڏو ۽ منهن ننڍو هو. هن چيو: ”توهان مڪريل انڌا آهيو.“

”سچ ٿو چوين، ادا.“ چيهي هڪدم اکيون کولي ڇڏيون.

ٿلهي مونکي چيو: ”تون پنهنجين چنجهين اکين مان ڇا پيو ڏسين! اکيون کول.“

مون بہ اکيون کولي ڇڏيون. پوءِ لالوءَ، خانڻ ۽ ڪندن بہ اکيون کولي ڇڏيون.

ٿلهي چيو: ”اڙي شرم نٿو اچيوَ! پنو ٿا.“

خانڻ ورائيو: ”شرم تہ سچ پچ ڏاڍو ٿو اچي. پر ڇا ڪريون، مجبور آهيون.“

”هون!“ ٿلهي چيو: ”مسلمانن لاءِ پنڻ گناهہ آهي.“

”ڏاڙا هڻون؟“

”لاحول ولله. نوڪري ڪريو.“

”نوڪري ڏيار يلا.“

”مار!“ ٿلهي پڻ پڻ ڪئي: ”هڪ تہ نصيحت ڪريان ۽ وري نوڪري بہ وٺي ڏيان!“ ۽ هو ڇپن ۾ ڪجهہ چوندو هليو ويو.

اڳتي هلي اسان هڪ محلي ۾ پهتاسين جتي ٻنهي طرف وڏيون وڏيون عمارتون هيون. عمارتن جون بتيون ٻريل هيون ۽ روشني ڪاون مان ٻاهر نڪري رهي هئي. ان گهٽيءَ ۾ ماڻهو گهٽ ۽ هٿ گاڏا وڌيڪ هئا.

مون خانڻ کي چيو: ”هاڻي ڪجهه به ٿي پوي، مان انڌو نه ٿيندس.“

”۽ اسان به انڌا نه ٿينداسين.“ لالوءَ، ڪندنَ ۽ چيهي هڪدم چيو.

”چڱو ڇائي پايو.“ خانڻ چيو: ”هي شهري سڄڻ ڪبي رڳو موڇڙا هٽندا آهن.“

”ڇا ڪندين؟“

”اسان هڻ ڪڻ پير جا مريد ٿي شهرين کان خيرات وٺنداسين.“

اجا منهنجي صلاح تي ڪنهن به پڪو فيصلو نه ڏنو هو، جو هڪ بندرو، سنهڙو ماڻهو، اسان وٽ اچي بيٺو. هن جون اکيون اندر پوريل هيون ۽ ڳلن جا هڏا اُپريل هئس. سندس نڪ سنهڙو، چنهنبائي ۽ ڪنڍيءَ وانگر وريل هو. سندس ڪاڌي ننڍڙي ۽ هينين چپ سان مليل هئي. کيس خاڪي پتلونَ ۽ اڇي بشرٽ پاتل هئي. اڇي بشرٽ جي اڌ ٻانهن مان هن جون هڏائيون ٺوئيون ڪنهن ڪتل ڪانوَ جي ڪنپن وانگر لڳي رهيونَ هيون.

هُن اسان کان پڇيو: ”مزور آهيو نه؟“

”مزور!“

”ها، مزور.“

خانڻ حيرت مان ڪجهه چوڻ تي هو، جو مون هڪدم کيس روڪيو ۽ جواب ڏنم: ”ها، اسان مزور آهيون.“

”اڄ شايد روزگار نه مليو اٿوَ؟،

”نه.“

”ڏاڍو چڱو.“ هن جي سنهڙن چپن تي مرڪ ڦهلجي ويئي. چيائين: ”اچو، اوهان کي روزيءَ سان لڳايان.“

چيهي لالوءَ کي چيو: ”مون اجهو هينئر قلندر کان دعا پني هئي. آگهامي ويئي.“

ڪندن چيو: ”مزوري وٺي اڄ رات ٺي ڳوٺ ورنداسين. منهنجي ڏيءَ شل جيئري هجي. آهه. منهنجي ڪن ۾ سور آهي.“

”ها ضرور موٽنداسين.“ لالوءَ چيو: ”منهنجي پٽ جو الاءِ ڪهڙو حال ٿيو هوندو.“

کيس دلداري ڏنم: ”وٽ ڪنجڪ ڪريم جي، جڳ جو والي جو.“

سنهڙو اجنبي اسان کي هڪ بلڊنگ جي سوڙهي در مان وڏي گدام ۾ وٺي ويو. گدام بيحد وڏو. ويڪرو ۽ ڊگهو هو. ڇت به تمام مٿي هئس. گدام جي هڪ ڪنڊ ۾ ڪوڪا پيا هئا.

سنهڙي اجنبيءَ چيو: ”هي ڪوڪا هن پوئين در مان ڪڍي، بيئل ٽرڪن ۾ چاڙهيو.“

سنهڙي اجنبيءَ گدام جي اونداهيءَ ڪنڊ ۾ هڪ در ڏانهن اشارو ڪيو. در ڪليل هو. ڪليل در مان ٽرڪون نظر اچي رهيون هيون.

اسان پنجن ئي ڄڻن هڪ هڪ ڪوڪو مٿي تي کنيو، ۽ اونداهي در مان نڪري، ٽرڪن تائين پهتاسين.

اتي ڪندن چيو: ”منهنجي لونڊڙيءَ ۾ سور آهي، مان ڪوڪو نٿو کڻي سگهان.“

ان وقت ڇيهي چيو: ”مان گڙنگ چرسي آهيان. هنن ڪوڪن ۾ چرس آهي.“

اسان حيرت مان ڏانهس ڏٺو.

”قسم آ موليٰ عليءَ جو، هنن ڪوڪن ۾ چرس نه هجي، ته قلندر جو مريد سڏائڻ ڇڏي ڏيان.“ ڇيهي چيو.

خانڻ چيو: ”چرس جي نيڪالي ته نه ٿي رهي آهي!“

”ير ڪنهن ڏچي ۾ نه پئجي وڃون.“ لالوءَ چيو.

مون ڪيس صلاح ڏني: ”چڱائي ان ۾ اٿوَ جو پيڇي جان بچايون. پوليس ڇاپو هنيو ته سيٺ سان گڏ اسان جو به لاهه نڪري ويندو.“

سيني ان ڳالهه تي عمل ڪيو. اتان جو ڊوڙ پاتيسين ته به – چار ڪلاڪ، هڪ پارڪ، به سڙڪون ۽ هڪ ٽيڪسي اسٽينڊ ٽپي، ساهه پٽيوسين. سڀ سهڪي رهيا هئاسين.

خانڻ جو ساهه جڏهن جائيتو ٿيو، تڏهن هن مونکي گاريون ڏنيون. پوءِ چيائين: ”تو اسان کي ذري گهٽ مصيبت ۾ ڦاسايو هو.“

مون ڪانئس معافي گهري. خانڻ جي حڪم تي ٻيهر سڀ هٽي پنڻ شروع ڪيون: ”نيڪ مائي، نيڪ بابا، ڏي خدا جي راهه ۾.“

ڪندن پنهنجي ڏيءَ کي ياد ڪري روئڻ لڳو.

خانڻ چيس: "ڪندن روئڻ ڇڏ. پنڻ تي زور رک."
"مولا سٺائي ڪندو." چيهي ڳالهايو.
هڪ اونداهي گهٽيءَ ۾ هڪ قداور ۽ مضبوط شخص ڏنڊو کڻي اسان جي سامهون اچي بيٺو. اسان جو آلاپ بند ٿي ويو!
هن پڇيو: "اڙي ڪهڙي ٽوليءَ مان آهيو؟"
"ٽولي!" ۽ خانڻ پڇيو: "ڇا جي ٽولي؟"
"پٺهين جي ٽولي." هن ڏنڊو اولاريندي چيو: "هيءَ بابهين جي حد آهي، جو ٽپي آيا آهيو."
"ڇا جي حد ادا." خانڻ پڇيو.
"اڙي لک لعنت اٿئي." هُن خانڻ کي گهرڙي منهن ۾ پونڊو ڏنو: "وڏا ٺگ فقير آهيو، پڇو ٿا ڇاجي حد."
ڏڪندي ڏڪندي چيم: "سائين، اسان کي ڪابہ خبر ڪونهي."
"ڇا؟" هو ڏمريو: "اها خبر بہ ڪونهيوَ تہ هيءَ فقير بخشڻ ۽ سندس ساٿين جي حد آهي؟ هتي ڪنهن بہ ڌارئي فقير کي اچڻ جي اجازت ڪونهي."
چيم: "رحم. اسان کي ڪا خبر ڪونهي سائين."
"۽ اها خبر بہ ڪونهيوَ، تہ هن علائقي ۾ فقط سُرَ ۾ پنڻ جي اجازت آهي." هن چيو: "هن علائقي ۾ وڏا وڏا حاتم رهندا آهن."
عرض ڪيم: "اسان بہ سُرَ ۾ پنندا سين، سائين."
"وڏا ڪي گڏهہ آهيو." مضبوط مڙس چيو: "هيءَ حد فقير بخشڻ جي آهي. هي سڄو شهر فقيرن جي مختلف ٽولين ۾ ورهايل آهي."
مون کيس ڳالهہ سمجهائي تہ اسان ڪير هئاسين ۽ ڪيئن اسٽار سرڪس جي عظيم جوڪر جو استقبال ڪرڻ لاءِ شهر آندا ويا هئاسين. هن اسان جو احوال ٻڌي اسان سان همدرديءَ جو اظهار ڪيو ۽ پوءِ چيو: "توهان سچ پچ همدرديءَ جي لائق آهيو."
ڪانئس پڇيم: "تون ڪير آهين سائين."
هن وراڻيو: "مان سائين بابا ٺيڪيدار آهيان. فقيرن کان اوڳڙ ڪري، مٿي تائين پهچائيندو آهيان."
ڪانئس پڇيوسين: "پلا اسان وڃون، سائين بابا."

”اول ڪيسا خالي ڪريو ۽ پوءِ وڃو.“

خانڻ جهوليءَ مان پيسا ڪڍي سائين بابا ٺيڪيدار کي ڏنا.

”بس!“ هن رڙ ڪئي.

”سائين، اسان نوان فقير آهيون. پنجن ڇهن ڪلاڪن ۾ بس ايترو ئي ڪمائي سگهيا آهيون.“

”ڪوڙا آهيو. مان توهان جي تلاشي وٺندس.“

سائين بابا ٺيڪيدار اسان جي تلاشي ورتي. جڏهن ڪجهه نه مليس تڏهن چيائين: ”ٻئي ڪنهن هنڌ پيسا ته نه لڪايا اٿوَ.“

”نه سائين. اسان خانداني فقير ناهيون.“

”خانداني هجو، يا نه هجو. مونکي پيسا مٿي پچائڻا آهن.“

”سائين اسان وٽ دمڙي به ڪونهي.“

”اڄ سڄو شهر توهان بيوقوف ڳوٺاڻن سان ڀرجي ويو آهي. خيرات جو سرشتو هيٺ مٿي ڪري ڇڏيو اٿوَ.“ ٺيڪيدار چيو: ”لاهيو ڪپڙا.“

”ڇا!“

”ڇا جا پٽ، لاهيو ڪپڙا ۽ بوٽ به.“

اسان هٻڪياسين ته هن چيو: ”لاهيو لاهيو. دير نه ڪريو. پادر نه کائو.“

قميصون لاهي ٺيڪيدار کي ڏنيون سين.

چيائين: ”سٿڻون به لاهيو. ۽ تون، اي.“ هن چيهي ڏانهن اشارو ڪندي چيو: ”تون ڳوڏ لاهه.“

ڳوڏ ۽ سٿڻون وٺندي چيائين: ”بوٽ به لاهيو.“

”هي بوٽ ناهن سائين.“ عرض ڪيم: ”هي گهيتلا آهن، سي به ڇڳل آهن.“

”بڪ نه ڪر.“ هن ڏندبو اولاريندي چيو: ”لاهيو، پير اُگهاڙا ڪريو.“

گهٽيءَ ۾ اونده هئي، تنهن ڪري هڪ ٻئي جي ڦڪائي ڏسي نه سگهياسين. ٺيڪيدار اسان جا ڪپڙا ۽ گهيتلا کڻي روانو ٿي ويو.

شرم ۾ ٻڏل هئاسين. ڪنهن کي به چُرڻ پُرڻ جي همت نه هئي. آواز نڙيءَ ۾ اٽڪي پيا هئا.

چيهي چيو: ”يَر حيف آهي اسان تي. هڪڙو چٽو اسان کي اُگهاڙو ڪري هليو ويو.“

ان وقت ٻه ٻار پنهنجي گهر جي دريءَ مان گند اچلائڻ آيا. اوچتو هنن جي نگاهہ اسان تي پئجي ويئي. هو دريءَ وٽ بيهي رهيا. اوندهہ ۾ اسان ڏانهن چتائي ڏسڻ لڳا. پوءِ هنن وٺي رڙيون شروع ڪيون: ”چريا ڙي چريا، چريا ڙي چريا.“

گهرن جون بتيون ٻرڻ لڳيون. در دريون کلي پيا. بالڪونين مان ماڻهو ڳاٽ ڪڍي نهارڻ لڳا ۽ پوءِ ڏسنديئي ڏسندي، ٻارن پٿرن، ٺڪرن، خالي دٻن ۽ پُراڻن بوٽن جو وسڪارو شروع ڪري ڏنو. ڪجهہ وڏن بہ سندن ساٿ ڏنو، ۽ سندن همٿ وڌائي.

اسان هڪ ٻئي جي اوٽ ۾ ڏکن کان بچڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئاسين. هڪ ٺڪري چيهي کي نڪ تي لڳي ۽ چيهي جي نڪ مان رت وهڻ لڳو. آنا ۽ تماشا لڳا. مون کي نراڙ ۾ پٿر لڳو، رت نہ وهيو. ڊول تي پيو ڪندن کي پيٽ ۾ ٻاٺو لڳو هو ۽ هو ٻٺو تي ڌرتيءَ تي ڪِري پيو هو.

اُن وقت پٺاپٺي لاريون آيون، اسان جي ويجهو اچي بيٺيون، پٿرن، ٺڪرن، لٺين ۽ ٻاٺن جو وسڪارو بند ٿيو. لاريءَ مان وڏو مشڪرو ۽ سندس تابعدار مشڪرا لهي آيا. مشڪرن اسان کي ڪنڌ کان وٺي لاريءَ ۾ چاڙهي ڇڏيو ۽ پاڻ بہ چڙهي ويٺا.

وڏي مشڪري ٻاڙي وارن کي مخاطب ٿيندي چيو: ”اڄ سڄو شهر چرين سان ڀرجي ويو آهي. چڻ چرين جو ميڙهن وسيو آهي. پر توهان هينئر آرام ڪريو. اسان شهر جي هڪ هڪ چرئي کي گدو بندر موڪليندا سين.

۽ پوءِ لاري چرين جي اسپتال ڏانهن رواني ٿي ويئي.

ٽئين دنيا

[تنهنجو غم، ۽ منهنجو غم ساڳيو آهي، نہ تون مونکان سواءِ مڪمل آهين، ۽ نہ مان توکان سواءِ مڪمل آهيان.]

مان ٽئين دنيا ۾ پنهنجي ٽئين درجي جي مسواڙي جاءِ جي نهايت سوڙهي ۽ واهيات اڱڻ ۾ ويٺو هوس، ۽ ٽئين دنيا جي هڪ ٽئين درجي جي سياسي، سماجي، فلمي ۽ فيشني رسالي مان هڪ معمو حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس. معمو مشڪل هو، ۽ مشڪل ڪشا جي مدد کان سواءِ حل ٿيڻ جوڳو نہ هو. مان معمو حل ڪري هڪ لک رپيا هٿ ڪرڻ جي چڪر ۾ ذري گهٽ چريو ٿي پيو هوس. ڇت ڪتائيءَ سبب مان ٽئين دنيا جي سياسي، سماجي، فلمي ۽ فيشني رسالي کي خارن مان چڪ پائي رهيو هوس.

ٽئين درجي جي مسواڙي جاءِ جي واحد ڪمري مان مون پنهنجي زال جو آواز ٻڌو. وڏي واڪ چيائين: "ٻڌين ٿو."

ان وقت صبح جو وقت هو، جمعي جو ڏينهن هو، ۽ هڪ پاڙيسري ريڊيو تان اگٺن ۽ عجيبن جو ڪلام ٻڌي رهيو هو. مون پنهنجي زال کي چيو: "اگٺن ۽ عجيبن کان وڌيڪ عجيب هيءُ معمو آهي، جيڪو حل ڪرڻ جي ڪوشش ۾ مان ٽئين دنيا کان چوٿين دنيا ڏانهن سفر ڪرڻ جا سانباها ڪري رهيو آهيان."

نهايت ناگوار لهجي ۾ چيائين: "معمو حل ڪندي ڪندي چريو تہ نہ ٿي پيو آهين."

"ڪجهہ يقين سان چيئي نہ ٿو سگهان تہ چريو ٿي پيو آهيان، يا سچو آهيان." چيم: "پر، ياد رک بختاور، هيءُ معمو حل ٿيڻ کان پوءِ اسان جا وارا نيارا ٿي ويندا."

"چوانءِ ٿي هڪدم اندر آءُ." سخت ڪاوڙ وچان دريءَ مان منهن

ڪڍندي چيائين: ”دودي جي نڙيءَ ۾ ڪجھہ اٽڪي پيو آهي. ڳالهائي نٿو سگھي.“

مون کي ان شيءِ تي سخت ڪاوڙ آئي، جيڪا بيوقت دودي جي نڙيءَ ۾ اٽڪي پئي هئي. دودو منهنجو پٽ آهي. پنجن سالن جو آهي.

چيم: ”بختاور، ٽئين دنيا جي هڪ رسالي مان معمو حل ڪري رهيو آهيان. چرچي جي ڳالھہ ڪونهي.“

”پتهين ڳالهائڻ ڇڏي ڏنوآهي.“ منهنجي زال جيڪا مون کان ٿلهي آهي، رنگهارڪي آواز ۾ چيو: ”اڄي ڏسينس تہ سهي. دودو ڳالهائي چو نٿو.“

”آچار ڪارائي ضرور سندس ٽرانسميٽر خراب ڪري ڇڏيو اٿئي.“

معمي تي ڌيان ڏيندي چيم: ”في الحال دودو هڪ هفتي تائين ڳالهائي نہ سگھندو. هفتي کن کان پوءِ ٽرانسيمٽر نيڪ ٿيڊبس تہ انشاءَ الله تعاليٰ وري ڳالهائڻ شروع ڪندو ۽ ابراهيم ڪير واري کي ست سريون ٻڌائيندو.“

”خبردار جو بابا جو نالو ڪنيو اٿئي.“ منهنجي زال هڪدم جذباتي ٿي ويئي. ابراهيم سندس والد صاحب جو نالو آهي، سندس والد صاحب ڪير جو واڙو هلائيندو آهي. چيائين: ”دودو ست سريون ٻڌائيندو تلهي محمودان کي – بابا ويچاري کي چو ٻڌائيندو!“

محموده جو نالو ٻڌي مان ڇرڪي پيس. ٽئين دنيا جو سياسي، سماجي، فلمي ۽ فيشني رسالو عجيبن جي اڳڻ ۾ رکي مان ٽئين دنيا ۾ مسواڙ تي ورتل ٽئين درجي جاءِ جي واحد ڪمري ۾ داخل ٿيس، جيڪو اسان لاءِ ڊرائينگ روم، ڊائينگ روم، بيڊ روم، ڪچن ۽ باٿ روم جو ڪم ڏيندو آهي.

ڪمري ۾ داخل ٿيندي چيم: ”توکي لک دفعا چيو اٿم تہ دودي کي ڪڪڙ نہ کارائيندي ڪر. نڙيءَ ۾ ضرور ڪڪڙ جي هڏي ڦاسي پئي اٿس. ايلزبيٿ ٽيلر کي بہ نڙيءَ ۾ ڪڪڙ جي هڏي اٽڪي پيئي هئي.“

”اها رن بہ توسان يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندي هئي ڇا!“ اکيون ڦوٽاريندي چيائين: ”محمودان ڪان اڳ هئي، يا پوءِ!“

ڊجي، وک کن ڪانٽس پري ٿي بيٺم. چيم: ”ايلزبيٿ ٽيلر انگريزي فلمن ۾ ڪم ڪندي آهي.“

دودو ٿهڪ ڏيئي کلڻ لڳو.

واٽڙو ٿي دودي ڏانهن ڏٺم. بختاور کي چيم: ”هيءُ تہ ڪلي پيو!“

”ها، ڪلي پيو.“ بختاور چيو: ”پر ڳالهائي نٿو سگهي.“

مون دودي کان پڇيو: ”يار دودا نڙيءَ ۾ ڪڪڙ جي هڏي تہ نہ ڦاسي پئي اٿئي.“

بختاور چيو: ”گذريل پنجويهن ڏينهن کان گهر ۾ دال چڙهي آهي. ڪڪڙ جي هڏي وري ڪٿان ڦاسندس!“

دودو وري کلڻ لڳو – پر عجيب نموني.

بختاور روئڻ لڳي.

”نڙيءَ ۾ ڇا ڦاٿو اٿئي دودا؟“ دودي کان پڇيم: ”يار ڳالهائين ڇو نہ ٿو!“

دودو عجيب نموني کلڻ لڳو.

بختاور کي چيم: ”سمجهان ٿو، دودي جي نڙيءَ ۾ هاٿي ڦاسي پيو آهي.“

”هاٿي!“ بختاور کان رڙ نڪري ويئي. چيائين: ”تنهن دنيا جو معمو حل ڪندي ڪندي چريو تہ نہ ٿي پيو آهين!“

”اڙي سچ پچ جو هاٿي نہ.“ چيم: ”مون ڪالهہ دودي کي پلاسٽڪ جو هاٿي آڻي ڏنو هو.“

بختاور هيٺ جهڪي، هٿ وڌائي، کٽ هيٺان پلاسٽڪ جو هاٿي ڪڍي ورتو. چيائين: ”اڇي وٺ، پنهنجو پلاسٽڪ جو هاٿي.“

معاملي جي نزاڪت اوچتو گنڀير ٿي ويئي. مون دودي کي چيو: ”يار دودا تون ڳالهائين ڇو نہ ٿو! فقط کلين ڇو ٿو! ۽ کلين بہ اهڙي نموني ٿو، ڄڻ اسان تان ٺٺولي ڪري رهيو آهين!“

بختاور چيو: ”هڪدم دودي کي کڻي ڊاڪٽر ڏانهن وٺي وڃ.“

”اڄ جمعي جو ڏينهن آهي.“ چيم: ”جمعي بازار ۾ سڀ ڪجهہ ملندو آهي، پر ڊاڪٽر ۽ قسمت جو حال ٻڌائڻ وارا پروفيسر نہ ملندا آهن.“

بختاور چيو: ”جمعي ڏينهن ڊاڪٽر خادم حسين منجهند تائين مريضن کي مفت ڏسندو آهي، ۽ دوا ڏيندو آهي.“

”هو نہ مفت مريضن کي ڏسندو آهي، ۽ نہ مفت دوا ڏيندو آهي.“

چيم: ”ڊاڪٽر خادم حسين وڏو پلستر آهي. هو علاج معالجي لاءِ ماڻهن کان پيسن بدران واعدا وٺندو آهي.“

”ڇاجا واعدا؟“ بختاور پڇيو.

”ته جڏهن به چونڊون ٿينديون، اسين پنهنجو ووٽ خادم حسين کي ڏينداسين ۽ مان ان قسم جو ڪوبه واعدو ڪرڻ لاءِ تيار نه آهيان.“

”ڇو!“ بختاور اکيون ڏيکاريندي پڇيو؛ ”تون پنهنجو ووٽ ٺلهي محمودان کي ڏيندين!“

”ڪير محموده! ڪهڙي محموده!“ مٿو ڪُنهندي چيم: ”مان ڪنهن به محموده کي نه سڃاڻان.“

”هائي تهيو! اجايو معصومڙو نه ٿيءُ.“ بختاور چيو: ”اهائي ٺلهي محمودان جيڪا توسان يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندي هئي، ۽ جنهن سان تون...“

ان کان اڳ جو بختاور پنهنجو جملو پورو ڪري، دودو ٿهڪ ڏيئي کلڻ لڳو.

”بار جي سامهون اهڙيون ڳالهيون ته نه ڪر.“ چيم: ”محموده چونڊن ۾ حصو نه وٺندي، شادي ڪرڻ کان پوءِ هوءَ تيزيءَ سان ملڪ جي آباديءَ ۾ اضافو ڪري رهي آهي، ۽ هن وقت تائين خدا جي فضل سان پندرهن ٻار ڄڻي چڪي آهي.“

”هوءَ رن چونڊن ۾ حصو وٺي يا نه وٺي، تون ته پنهنجو ووٽ ٺلهي محمودان کي ئي ڏيندين.“ بختاور چيو: ”وٺي وڃ دودي کي ڊاڪٽر خادم حسين ڏانهن جو دل ۾ قوم جو درد رکندو آهي.“

دودو وري کلڻ لڳو، پر بلڪل ٻئي نموني! منهنجي لونءَ لونءَ ڪانڊارجي ويئي. مون بختاور کي چيو: ”مان دودي کي ڊاڪٽر خادم حسين ڏانهن وٺي ٿو وڃان. دودي جي حالت ڪا چڱي نه آهي. معاملو سيريس آهي.“

دودي کي هنج ۾ کڻي مان ڊاڪٽر خادم حسين جي اسپتال پهتس. اسپتال جي ٻاهران، ۽ اسپتال جي اندر مريضن جو هجوم هو. هرڪو مريض زنده رهڻ جي آرزوءَ ۾ طرحين طرحين قسم جا واعدا ڪري رهيو هو.

ڊاڪٽر خادم حسين مون کي سڃاتو، ۽ هٿ جي اشاري سان هڪ ڪرسيءَ تي ويهڻ لاءِ چيو. مان ڪرسيءَ تي ويهي رهيس.

ڊاڪٽر خادم حسين پڇيو: ”تنهنجي انجمن جو ڪهڙو حال آهي؟“

”انجمن جي شادي ٿي ويئي آهي، ڊاڪٽر صاحب، ۽ هينئر هوءَ ٻن ٻارن جي ماءُ آهي.“ مون ٿڌو ساهه کڻندي چيو: ”مون به شادي ڪري ورتي آهي. ابراهيم ڪير واري جي ڌيءَ سان. هيءُ منهنجو پٽ دودو آهي. هن جي نڙيءَ ۾ ڪجهه اٽڪي پيو آهي. ڳالهائي نٿو سگهي.“

ڊاڪٽر خادم حسين دل آويز مرڪ منهن تي آڻيندي چيو: ”ياءُ، مان تنهنجي انجمن دال روٽي زندهه باد جي باري ۾ پڇا ڪري رهيو آهيان.“

دودو ڪلڻ لڳو.

مون کي پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو. هڪدم چيو: ”اُها انجمن ولايتي دالين جي قيمت معلوم ڪرڻ کان پوءِ ڪلعدم ٿي ويئي آهي.“

دودو وري ڪلڻ لڳو.

ڊاڪٽر خادم حسين چيو: ”تنهنجو پٽ ته ڏاڍو ڪلڻو آهي.“

”ها، ڏاڍو ڪلڻو آهي.“ چيم: ”پر اڄڪلهه ٻولتي بند اٿس.“

دودو وري ڪلڻ لڳو.

”هوبهو مون تي ويو آهي.“ چيم: ”مان به جڏهن پنجن سالن جو هوندو هوس، تڏهن ڏاڍو ڪلندو هوس. هينئر مان ڪلندو آهيان ته ماڻهو روئيندا آهن، ۽ جڏهن روئيندو آهيان ته ماڻهو ڪلندا آهن.“

ڊاڪٽر خادم حسين منهنجي پٽ دودي جو معائنو ڪيو. لوهي چمٽو دودي جي نڙيءَ ۾ لاهڻ کان پوءِ، هن ٽارچ ٻاري دودي جي نڙيءَ ۾ لاهڻ کان پوءِ، هن ٽارچ ٻاري دودي جي نڙيءَ جو باريڪ بينيءَ سان جائزو ورتو. ڪافي دير کان پوءِ ڊاڪٽر خادم حسين چيو: ”تنهنجي پٽ جي نڙيءَ ۾ ڪجهه به ڦاٿل نه آهي.“

دودو ٺهڪ ڏيئي ڪلي پيو. ڊاڪٽر خادم حسين کي دودي جو ڪلڻ پسند نه آيو. مون کان پڇيائين: ”تنهنجو پٽ ٺٺولي پيو ڪري ڇا!“

چيم: ”مان سمجهان ٿو، دودو تاريخ تان ٺٺولي ڪري رهيو آهي.“

”تون پنهنجي پٽ کي وٺي وڃ.“ ڊاڪٽر خادم حسين چيو: ”تنهنجو پٽ بلڪل ٺيڪ ٺاڪ آهي.“

چيم: ”منهنجو پٽ فقط ٺاڪ آهي! ٺيڪ نه آهي.“

”نيڪسٽ.“ ڊاڪٽر خادم حسين اشاري سان ٻئي مريض کي سڏ ڪيو.

دودي کي هنج ۾ کڻي، ڊاڪٽر خادم حسين جي اسپتال مان مايوس ٿي ٻاهر نڪتس. اسپتال جي ٻاهران وليداد عرف ولو ملي ويو. هن مون کان حال احوال ورتو. ڪو وٺيس، يا نه وٺيس وليداد عرف ولو مشورا جام ڏيندو آهي. چيائين: ”تون پنهنجي پٽ کي ڪنهن ماهر نفسيات ڏانهن وٺي وڃ. مونکي ته تنهنجو پٽ نفسياتي مريض ٿو لڳي.“

دودي هٿ وڌائي وليداد عرف ولوءَ جي ٿوڙهه تي ٺونگو هنيو.

”تنهنجو پٽ بدتميز قسم جو نفسياتي مريض آهي.“ وليداد عرف ولوءَ چيو: ”هن کي هڪدم ماهر نفسيات ڏانهن وٺي وڃ.“

چيم: ”ماهر نفسيات کي ڏيڻ لاءِ مون وٽ ڪجهه نه آهي – نه دمڙي، نه چمڙي.“

”ڪا وڏي ڳالهه ڪونهي.“ وليداد عرف ولوءَ چيو: ”تون پنهنجي بدتميز پٽ کي دماغي مرضن جي ڊاڪٽر، ڊاڪٽر عبدالجبار ڏانهن وٺي وڃ. تازو تازو آمريڪا مان ڊاڪٽري ڪري آيو آهي. دماغي ۽ نفسياتي مريضن جو انتظار ڪندي ڪندي ويچارو پاڻ به نفسياتي مريض ٿي پيو آهي.“

چيم: ”پر، فِي ته وصول ڪندو هوندو.“

”اهوئي ته ڪمال آهي، جو فِي نه وٺندو آهي.“ وليداد عرف ولوءَ چيو: ”هو پنهنجو علم آزمائڻ لاءِ مريضن جو منتظر رهندو آهي – ۽، فِي وٺڻ بدران مريضن کي ويندي مهل به ٽي رپيا خرچي ڏيئي ڇڏيندو آهي.“

دماغي ۽ نفسياتي مرضن جي ڊاڪٽر، ڊاڪٽر عبدالجبار جو ڏس پتو وٺي، دودي کي هنج تي کڻي، مان سڌو ڊاڪٽر عبدالجبار جي اسپتال پهتس. هو ڏسڻ ۾ ٺاهوڪو جوان هو، پر پيٽ ڪم خراب ڪري وڌو هوس. سندس پيٽ بيحد وڏو هو، ۽ مٿي جا چڳا چوڪا وار ڪتل هئس. نهايت تفصيل سان مون عبدالجبار کي دودي جي باري ۾ ٻڌايو، ته ڪيئن هو ڳالهيون ڪندو هو – ٺٺوليون ڪندو هو – ڪُنڊين عورتن جي اَهل ڪندو هو – پنهنجي ناني ابراهيم ڪير واري سان ته ٻنهه نه ٺهندو هو – سندس نڪ ۾ دم ڪندو هو – پر اڄ صبح کان خاموش ٿي ويو آهي – بولتي بند اٿس، بس ڪلڻ تي زور اٿس.

دودو، ڊاڪٽر عبدالجبار جي بيحد وڏي پيٽ ڏانهن ڏسي کلڻ لڳو.

عبدالجبار ڏاڍي پاٻوهہ مان دودي کان پڇيو: ”يار، ڪيئن آهين؟“

دودي وات کولي، آڱر سان پنهنجي وات ڏانهن اشارو ڪيو.

عبدالجبار مون کان پڇيو: ”ڇا ننڍپڻ ۾ دودي کي ڪو سخت ذهني صدمو پهتو هو.“

”ڪهڙي قسم جو صدمو!“ مون عبدالجبار کان پڇيو.

ڊاڪٽر عبدالجبار چيو: ”ڪو اهڙو صدمو، جيڪو دودي جي تحت الشعور مان ٿيندو سندس لاشعور ۾ شامل ٿي ويو آهي.“

”مان دودي جي تحت الشعور ۽ لاشعور کان بنهہ بي خبر آهيان.“ چيم، ”مون کي فقط ايتري خبر آهي تہ منهنجو پٽ ڏاڍو باشعور آهي.“

چيم: ”منهنجو پٽ ٽيليويزن تي سگريٽ جي اشتهار ۾ سيٽسفيڪشن سان نظر ايندڙ ڇوڪريءَ تي عاشق ٿي پيو آهي.“

دودو هاڪار ۾ مٿو ڌوڻڻ لڳو.

ڊاڪٽر پڇيو: ”ڇا تنهنجو پٽ ان ڇوڪريءَ سان شاديءَ جو خواهشمند آهي؟“

چيم: ”شايد ها.“

ڊاڪٽر پڇيو: ”هڪ سخت ۽ جابر پيءُ وانگر ڇا تون ان شاديءَ جي حق ۾ نہ آهين!“

”منهنجي حق ۾ هئڻ، يا نہ هئڻ جو مسئلو نہ آهي.“ چيم: ”اها شادي نہ ٿي سگهندي.“

”ڇو نہ ٿي سگهندي!“ ڊاڪٽر چڙب ڏيندي مون کان پڇيو.

مون دودي ڏانهن ڏسندي چيو: ”دودو هينئر پنجن سالن جو آهي. دودو جڏهن شاديءَ لائق ٿيندو، تڏهن سيٽسفيڪشن واري ڇوڪري پوڙهي ڪک ٿي چڪي هوندي، ۽ سنڌن جي سور ۽ مٺن پيشابن جي مرض ۾ مبتلا هوندي - يا ان وقت تائين وڃي مالڪ حقيقي کي ملي هوندي.“

”اوه! آءِ سي!“ ڊاڪٽر جباز سوچ ۾ پئجي ويو. ڪجهہ دير کان پوءِ هن پڇيو: ”هيءُ جڏهن ننڍو هو، تڏهن سندس ماٽيجي ماءُ جو سائس ڪهڙي قسم جو رويو هوندو هو.“

”هيءَ تہ هينئر بہ ننڍڙو آهي – فقط پنجن سالن جو آهي.“ چيم: ”هن جي ماءُ ابراهيم ڪير واري جي ڌيءَ آهي. ابراهيم ڪير واري جي ڌيءَ جي مرڻ جو تہ سوال ئي پيدا نہ ٿو ٿئي. دودي لاءِ ماتجي ماءُ ڪٿان ايندي!“

دودو ڏاڍي زور سان کلڻ لڳو، ۽ کلي کلي ڪيرو ٿي پيو.

عبدالجبار جي منهن تي گهنڊ پئجي ويو. هن غور سان دودي ڏانهن ڏسندي پڇيو: ”هيءُ ڪٿي ڪو ڇامڙو پوڙهو تہ نہ آهي، جيڪو ناڪام محبت جا صدما سهندي سهندي تحت الشعور ۽ لاشعور جي ڪشمڪش ۾ مبتلا ٿي ويو آهي!“

جهٽ ڏيئي مون دودي کي ڪٽي ورتو. ان کان اڳ جو ڊاڪٽر عبدالجبار جي اسپتال مان نڪري وڃان. ڊاڪٽر عبدالجبار منهنجي ڪيسي ۾ ڏهن رپين جو نوٽ وجهي ڇڏيو.

دودي کي هنج ۾ کڻي، مايوسيءَ جي عالم ۾ مان هيڏانهن هوڏانهن ڀٽڪندو رهيس. ۽ پوءِ، هيڏانهن هوڏانهن ڀٽڪندي بي انداز ڏينهن گذري ويا، ۽ بي انداز راتيون گذري ويون. دودي جي نڙيءَ ۾ بدستور ڪا پُراسرار شيءِ قائل رهي، ۽ هن جو ڳالهائڻ بند رهيو. بظاهر ڪيس ڪابہ تڪليف نہ هئي، بس، هن ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو هو. دودي جي خاموشيءَ سبب مان پريشان رهڻ لڳس.

هڪڙي ڏينهن منهنجي پهلوان سهري، ابراهيم ڪير واري چيو: ”اڙي پولا، بيمار ڇو ٿي پيو آهين! ڪهڙي وڏي ڳالهہ آهي جو پٽهين ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو آهي.“

”تمام وڏي ڳالهہ آهي، بابا سائين.“ چيم: ”ڳالهائيندو نہ، تہ پوءِ راڳ درباريءَ جو وڏو ڳائڻو ڪيئن ٿي سگهندو!“

”اڙي پولا، دودي کي ميراثي ڪندين ڇا!“ منهنجي سهري الر ڪندي پڇيو: ”پٽ کي ڳائڻ وڄائڻ ۾ هڻندي ڇا!“

”ڳائڻ وڄائڻ نہ، سائين بابا.“ چيم: ”مان دودي کي فقط راڳ درباريءَ جي تربيت ڏياريندس.“

منهنجي سهري کي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي. چيائين: ”اڙي پولا، متو تہ جائيتو اٿئي!“

”منهنجو مٿو جاتيتو آهي، سائين بابا.“ چيم: ”دودو راڳ درباريءَ کان سواءِ دنيا ۾ ترقي ڪري نہ سگهندو.“

”وڏو ٿي ڌاڙها ماريندو ڇا؟“ منهنجي سهري پڇيو.

”جيستائين دودو وڏو ٿيندو، تيستائين ملڪ مان ڌاڙها ختم ٿي ويندا.“ چيم: ”تڏهن دودو پاڻ ڌاڙهو ٿي پوندو، ۽ شڪاريءَ کان جان بچائڻ لاءِ کيس راڳ درباري ڳائڻو پوندو.“

منهنجو سهرو، ابراهيم ڪير وارو، ڪير جو ڏيو ڪٽي، مون کي گهٽ وڌ ڳالهائيندو هليو ويو.

مون دودي کي پيار ڪندي چيو: ”پيارا پٽ دودا، تنهن دنيا ۾ زنده رهڻ لاءِ توکي راڳ درباريءَ جو فنڪار ٿيڻو پوندو. اهو لازمي آهي. هينئر، راڳ درباريءَ کان سواءِ، اسان جهڙن انسانن لاءِ دنيا ۾ جيئڻ ممڪن نہ آهي.“

دودو کلڻ لڳو.

۽ پوءِ، دودي جي خاموشيءَ جي خبر اوڙي پاڙي ۾ پکڙجي ويئي. ڪجهہ ڪڪ ڪراڙين، جن کي وات ۾ ڏند نہ هو، فتويٰ ڏيندي چيو تہ دودي تي جنن جو واسو آهي، ۽ جنات سندس نڙيءَ ۾ ڪا پراسرار شيءِ اٽڪائي، سندس ڳالهائڻ بند ڪري ڇڏيو آهي.

پاڙي جي ڪُندين پوڙهين جي صلاح تي مان دودي کي هڪ بنگالي پروفيسر ڏانهن وٺي ويس، جنهن جو جنن سان سڌو ۽ اٽسڌو واسطو هو. بنگالي پروفيسر سنهڙو سيپڪڙو هو، ۽ هوبهو سڪل ڇوهاري جهڙو نظر پئي آيو. مون کان دودي متعلق سربستو احوال وٺڻ کان پوءِ هن دودي کي هڪ ميز تي سمهاري ڇڏيو، ۽ سمجهہ کان ٻاهر جملا وات مان ڪڍڻ لڳو. اوچتو، ڪڏهن ٻانهون آسمان ڏانهن ڪري، ۽ ڪڏهن دودي جي اکين ۾ اکيون وجهي هو بي معنيٰ جملا وات مان ڪڍندو رهيو.

بنگالي پروفيسر جون حرڪتون ڏسي دودو ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳو.

بنگالي پروفيسر جنتر منتر پڙهڻ کان پوءِ: ”تنهنجي پٽ تي ڪوهہ ڪاف جي هڪ پري عاشق ٿي پيئي آهي. هن پنهنجي مٺ تنهنجي پٽ جي نڙيءَ ۾ وجهي ڇڏي آهي.“

”وڏي ڪا بيوقوف آهي، ڪوهه ڪاف جي پري!“ چيم: ”مون ڪي چڏي منهنجي پٽ تي عاشق ٿي پيئي آهي!“

”اِها ڪا چرچي جهڙي ڳالهه نہ آهي.“ بنگالي پروفيسر چيو: ”ڪجهه پريون اصل ۾ جنن کان وڌيڪ خطرناڪ هونديون آهن.“

چيم: ”پر دنيا جي ڪابہ پري ابراهيم ڪير واري جي ڌيءَ کان وڌيڪ خطرناڪ نہ هوندي.“

بنگالي پروفيسر پڇيو: ”ابراهيم ڪير واري جيَ ڌيءَ ڪير آهي، ۽ تنهنجو هن سان ڪهڙو تعلق آهي؟“

”ابراهيم ڪير واري جي ڌيءَ منهنجي زال آهي.“ چيم: ”هوءَ منهنجي پٽ دودي جي ماءُ آهي. پروفيسر صاحب، دنيا جي ڪابہ پري ابراهيم ڪير واري جي ڌيءَ جي پٽ تي قبضو ڪري نہ سگهندي.“

بنگالي پروفيسر سان وڌيڪ مٿو مارڻ بيڪار سمجهيم. دودي کي هنج تي کڻي سندس آفيس مان نڪري ويس.

پوءِ ڪنهن ٻڌايو تہ شهر ۾ هڪ درويش آيو آهي، جيڪو دلين جي راز تان پردو کڻندڙ، ۽ ماضي، حال ۽ مستقبل تي دسترس رکندڙ آهي – پهتل، ۽ الله لوڪ شخص آهي. مان دودي کي درويش ڏانهن وٺي ويس.

درويش جون اکيون بند هيون. هو گهري سوچ ۾ گم هيو. معتقد ۽ سوالي ڪنڌ جهڪائي خاموش ويٺا هئا.

ڪجهه دير کان پوءِ درويش اکيون کوليون ۽ پنهنجيون نگاهون دودي جي چهري تي اٽڪائي ڇڏيون. دودي تان نگاهون پري ڪندي، ۽ مون ڏانهن ڏسندي درويش چيو: ”تنهنجو پٽ سڄي عمر هڪ عورت جي چاهت ۾ ڦٿڪندو رهندو، پر ان عورت سان پنهنجي بيپناهہ محبت جو اظهار ڪري نہ سگهندو.“

مون تعجب وچان اول دودي ڏانهن، ۽ پوءِ درويش ڏانهن ڏٺو.

”تنهنجو پٽ ڪُل جڳ ۾ عشق جو امام ٿيندو.“ درويش چيو: ”هو سڄي عمر فرهاد وانگر خوابن جا ٽڪر ڪٽيندو پر تعبيرن ۾ پنهنجي شيرين کي حاصل ڪري نہ سگهندو.“

مون ڏٺو، دودو تمام غور سان درويش جونَ ڳالهيون ٻڌي رهيو هو.

درويش چيو: ”ست سُرَ تنهنجي پٽ جي وجود ۾ سنگيت جي ڪائنات ڪي جنم ڏيندا، پر پيار جا گيت سندس چپن تي اچڻ کان اڳ خاموش ٿي ويندا.“

مون کي ڏاڍو ڏک ٿيو. مون دودي کي هنج ۾ کڻي پيار ڪيو.

مون درويش کان پڇيو: ”پر هن ڳالهائڻ چو ڇڏي ڏنو آهي؟“

درويش پنهنجو منهن مونن ۾ وجهي ڇڏيو. ڪجهه دير کان پوءِ، هن منهن مٿي ڪيو، ۽ چيو: ”تنهنجو پٽ جڏهن جوان ٿيندو، تڏهن دنيا جو رنگ ڍنگ نرالو هوندو. هو معاشري جي روش مطابق ڪوڙ جا ڪوٽ ڪڙا ڪري نه سگهندو. هو ڪوڙ کي سچ، اونده کي روشني، ۽ ظلم کي انصاف چئي نه سگهندو.“

مون واٺڙو ٿي دودي ڏانهن ڏٺو.

درويش ٻانهون وڌائي دودي کي منهنجيءَ هنج مان کڻي ورتو. هن دودي کي پيار ڪيو. دودو خاموشيءَ سان درويش ڏانهن ڏسندو رهيو.

دودي کي منهنجيءَ هنج ۾ ڏيندي، درويش چيو: ”تنهنجي پٽ پيار جي پيالي مان خاموشيءَ ۽ صبر جي زهر جو ڍُڪ ڀري ورتو آهي. هو سڄي عمر صبر جي علامت ٿي جيئندو، ۽ خاموش رهندو.“

پڙلاءُ

هال خالي ٿي ويو. هال جون بتيون وسامي ويون، ۽ در بند ٿي ويا. اسٽيج مئنيجر ڪجهه ضروري ۽ قيمتي سامان ڪٺائي، ۽ اسٽيج تي آخري نگاهه وجهي، هليو ويو. اسٽيج - مئنيجر جي وڃڻ کان پوءِ، نه هال ۾ ۽ نه اسٽيج تي ڪو پاڇو رهيو، ۽ نه ڪنهن آواز جو پڙلاءُ ٿيو. اڳ جتي زندگيءَ جي زهريلي وجود جو نقل ڪيو ويو هو، اُتي خاموشي هئي. آواز پٽيءَ سان متو هٽي مات ٿي ويا هئا. زندگي موڪلائي ويئي هئي.

ٿياسافيڪل هال جو ڪراڙو چوڪيدار، هال جا در بند ڪري، اسٽيج جا چار ڏاڪا چڙهي، پردو هٽائي اونداهي اسٽيج تي داخل ٿيو. گُهگهه اونده ۾ هن تارچ بتي ٻاري اسٽيج جو جائزو ورتو. اسٽيج تي جهوپڙيءَ جو سيٽ لڳل هو. تارچ بتيءَ جا سدا ڪرڻا دائرو ٺاهي، جهوپڙيءَ ۽ جهوپڙيءَ ۾ ٽڙيل پکڙيل سامان جو جائزو وٺي، اسٽيج کان ٻاهر نڪري ويا.

چوڪيدار تارچ جي روشنيءَ ۾ سامان کان بچندو، ڪاٺ جي اسٽيج تي پنهنجي لوڙهه سان آواز ڪندو، ونگ مان نڪري، ميڪ اپ روم وٽ آيو. ميڪ اپ روم جو در ڪليل هو. هن تارچ جي روشني ميڪ اپ روم ۾ وڌي. ميڪ اپ روم جي پرينءَ ڪنڊ ۾ هڪ شخص آرام ڪرسيءَ تي ويٺو هو. سندس پير سامهون رکيل پلاسٽڪ جي واٽيل ڪرسيءَ تي رکيا هئا. هن جون اکيون بند هيون. ڪنڌ جهڪيل هوس. ڪاڏي سيني سان لڳي رهي هيس. ڪيس معمولي قسم جا خاڪي ڪپڙا پيا هئا. پيرن ۾ سادو چمپل هوس، جيڪو هن لاٿو نه هو ۽ چمپل سوڌو پير ڪرسيءَ تي رکي ويٺو هو. چوڪيدار جي تارچ جا ڪرڻا جڏهن سندس منهن تي پيا، ته هن منهن مٿي ڪري، اکيون کولي، روشنيءَ ڏانهن نهاريو. سندس منهن تي جهريون هيون.اکيون وڏيون، غمناڪ ۽ ذهين هيس. سندس پيشاني ويڪري هئي ۽ اڇا - ڪارا وار اُچي پيشانيءَ تي پيا هئس. سندس رنگ ڪڻڪ.رنگو هو، ۽

جيتوڻيڪ ويٺو هو، پر تڏهن به قد - بت جو پريل ۽ طاقتور نظر اچي رهيو هو. سندس عمر پنجاهه - پنجونجاهه جي لڳ ڀڳ هئي.

"ساجن بابو!"

چوڪيدار جو آواز ٻڌي، ساجن ڪرسيءَ تان اٿيو ۽ ڪلهيءَ تان ڪوٽ لاهي، ڪلهي تي رکي، ميڪ - اپ روم جي وڏي آئيني جي سامهون اچي بيٺو. اونڌهه ۾ سندس اڻچٽو عڪس هن وانگر ئي مبهم ۽ گم سم هو.

"سڀ وڃي چڪا آهن، ساجن بابو."

هن منهن ورائي ڪراڙي چوڪيدار ڏانهن ڏٺو. پوءِ ٿڪل پرانگهن سان ميڪ اپ روم مان نڪري، پنهنجي ساءِ ورجاياائين، 'سڀ وڃي چڪا آهن.' پوءِ در وٽ چوڪيدار جي ڪلهي تي هٿ رکندي، ڳوري آواز ۾ چيائين: "اسان به هليا ويندا سين، لالا."

چوڪيدار ميڪ اپ روم جو در بند ڪري ڇڏيو. ساجن هٿ وڌائي فٽ لائيٽ جون بتيون ٻاري ڇڏيون، ۽ اوچتو، سمورو اسٽيج روشن ٿي ويو. هو آهستي آهستي هلندو، ونگ مان نڪري، اسٽيج تي تيز روشنين جي سامهون اچي بيٺو.

چوڪيدار ونگ مان ڏانهس ڏسي رهيو هو. هن ڳوري ۽ ٿڪل آواز ۾ چوڪيدار کي چيو: "پردو هٽائي ڇڏ، لالا."

چوڪيدار سئيچ - بورڊ وٽ پردي جي ڀليءَ کي ڦيرائي، اسٽيج جي آڏو پردو هٽائي ڇڏيو. ساجن به - چار وکون ڪٽي، فٽ - لائيٽ جي عين مٿان وڃي بيٺو. پنهنجيءَ جاءِ تي ڄمي ويو. نگاهون هال جي وچين سيٽن تي کپائي ڇڏيائين. پوءِ ائين ئي، ڪيتريءَ دير تائين، هو پنهنجي جاءِ تي بيٺل رهيو - ڄڻ پٿر جو بت هو.

"لالا." ساجن اسٽيج تان ڳالهايو، پر منهن ورائي لالي ڏانهن نه ڏٺائين. لالو ونگ وٽ اچي بيهي رهيو.

"اڄ هيرو کي زبردست اوويشن (Ovation) ملي هئي نه، لالا."

"ها، ساجن بابو."

"۽ لالا." هن اوچتو ڦيرو ڪاڌو. اکين ۾ غير معمولي ظهور هيس. آواز وڏو، گرجدار ۽ ڳورو ٿي ويس. چيائين: "۽ ياد اٿئي، لالا، اڄ ڪان

پنجويهه - ٽيهه سال اڳ جڏهن مان اسٽيج تي ايندو هوس، تڏهن اوويشن جو ڇا حال هوندو هو!"

"هال تاڙين جي آواز سان ڦاٽڻ لڳندو هو." چوڪيدار جي ڪراڙين اکين ۾ ماضيءَ جا پاڇا موٽڻ لڳا: "تڏهن، ساجن بابو، ماڻهو توهان جي هڪ جهلڪ ڏسڻ لاءِ بيچين رهندا هئا. ٻه - ٻه ڪلاڪ اڳ اچي اسٽيج جي پويان اوهان کي ڏسندا هئا. توهان سان هٿ ملائي، فخر محسوس ڪندا هئا."

"پر ڇا مليو؟ هڪ گهڙيءَ جي خوشي! هڪ لمحي جي خوشي! جر جو ڦوٽو... لهر جو لوڏو..." ساجن خالي سيٽن ڏانهن ڏسندي چيو: "پر تڏهن به، لالا، مان جڏهن به ماضيءَ ڏانهن نهاريندو آهيان، جڏهن به گذريل وقت کي ورجائيندو آهيان، تڏهن دل جي اونده ۾ روشنيءَ جو ڪو پتڪيل ڪرڻو پلجي ايندو آهي، ۽ موتي ويندو آهي."

"هن اسٽيج تي مون هزارين ڊراما ڏٺا آهن، ساجن بابو." چوڪيدار چيو: "پر جيڪو لطف پنجويهه - ٽيهه سال اڳ ايندو هو، اهو هينئر نه رهيو آهي."

"ڌرتيءَ جي اسٽيج تي اڄڪلهه هڪ هيبتناڪ ڊرامو هلي رهيو آهي، لالا." ساجن ونگ ڏانهن ڏسندي چيو: "موت، ظلم ۽ عذاب جو ڊرامو! فن ڪٿي آهي؟ فنڪار ڪٿي آهن؟ اڄ جو فن لاڪپ ۾ آهي، جيل ۾ آهي، جنگ جي ميدان ۾ آهي."

ساجن جو آواز خالي هال ۾ گونجندو رهيو. ساجن پنهنجو اوپرو آواز ٻڌندو رهيو.

"ساجن بابو."

"جي."

"مون کي اوهان جو اهو ڊرامو به ياد آهي، جنهن ۾ توهان اسٽيج تي روئي پيا هئا."

"ها، لالا. مون کي به ياد آهي." ساجن جو آواز پرجي ويو. "ان ڪان پوءِ مان ميڪ اپ روم ۾ اچي رنو هوس. ايترو رنو هوس، جو اڄ تائين ٻيهر روئي نه سگهيو آهيان."

خاموشي ڇانئجي ويئي.

”لالا.“

”جي.“

”فٽ – لائيٽ جون بتيون وسائي ڇڏ، لالا.“

لالي فٽ – لائيٽ جون بتيون وسائي ڇڏيون، ۽ سمورو هال تاريڪيءَ ۽ خاموشيءَ ۾ گم ٿي ويو. اونده زمان ۽ مڪان جي احساس کي مٽائي ڇڏيو.

سمورو هال تاڙين جي ٺهڪي سان لُڏڻ لڳو. سوين هزارين آواز ۽ سوين آوازن جا پڙاڏا، سمنڊ وانگر بي انت، هوا وانگر اڏندا پر چٽا، شعور جي وهڪري سان وهندا ويا. ساجن! ساجن! ساجن، توهان سان ڪا ڇوڪري ملڻ چاهي ٿي، چوي ٿي، توهان ۾ ڪم اٿس. نه نه. ساجن ڪنهن سان نه ملندو. هزارين ماڻهو پنهنجي ٽيپ ڪيس ساڻو ڪري ڇڏيندا. ساجن في الحال ڪنهن سان نه ملندو. تاڙيون! تاڙيون! ساڳي ڇوڪري ساجن سان ملڻ چاهي ٿي، چوي ٿي، ڪيس ساجن ۾ ضروري ڪم آهي ۽ سندس نالو الماس آهي. الماس! الماس. ها، ها. مان ڪيس ملندس. هيئن ڪر، الماس کي اسٽيج جي پويان، مئنيجر جي آفيس ۾ وٺي اچ. تاڙيون! تاڙيون! مهرباني، مهرباني. ڪيئن، ڊرامو پسند آيئه، الماس؟ ڊرامو توکي پسند آيو، ان ڳالهه وڌيڪ منهنجي لاءِ ٻي ڪابه خوشي ڪونهي، الماس. مان التجا ڪرڻ آئي آهيان. ڇئه. مون کي چاهين ٿو نه عزيز؟ ها الماس، منهنجي تقدير، منهنجو نصيب، منهنجي ڪاميابي تون آهين الماس، تون آهين. ته پوءِ، اڄ توکي فيصلو ڪرڻو پوندو ته تون عزيز ٿي رهڻ چاهين ٿو، يا ساجن. الماس! ها عزيز. اڄ مون سان بابا، چاچا، اما ۽ اسان جي خاندان جا ڪيترائي ڀاتي ڊرامو ڏسڻ آيا آهن. بابا صفا چيو آهي ته جيستائين تون ڊراما لکندين ۽ ڊرامن ۾ ڪم ڪندين، تيستائين تنهنجي ۽ منهنجي شادي ٿي نه سگهندي. الماس! مان مجبور آهيان. عزيز توکي اڄ ئي فيصلو ڪرڻو پوندو ته تون اڄ کان فقط عزيز ٿي رهندين، ساجن نه. اِن جو اعلان هينئر ئي ڪرڻو پوندوءِ، اسٽيج تان، منهنجي خاندان جي ڀاتين آڏو. تون خاموش ڇو آهين، مون کي نٿو چاهين. مون سان محبت نه اٿئي. مان غريب آهيان الماس، ۽ تنهنجو خانبهادر پيءُ توکي مون کان ڌار ڪرڻ چاهي ٿو. ائين ناهي، عزيز، ائين ناهي. تون هينئر ئي، جڏهن آئيڊينس آڏو پيش ٿيندين، چئي ڇڏ، ته تون ڊرامن ۾ ڪم نه ڪندين، اسٽيج کان

دور رهندين، ۽ پوءِ ڏس، تہ تنهنجي ۽ منهنجي جدائي فقط ڪجهہ ڏينهن جي وچي رهندي ۽ ان ڪان پوءِ، مان ڪهنبي وڃي پر، هميشه لاءِ تنهنجي گهر هلي ايندس. جواب ڏي ساجن، تون خاموش ڇو آهين؟ چا، تون منهنجي لاءِ فقط عزيز نہ رهندين، عزيز، جيڪو تنهنجو پنهنجو اصلي نالو آهي. جواب ڏي خاموش ڇو آهين.

مان ساجن آهيان، مان ساجن تي زندگي گذاريندس ۽ ساجن تي مرندس. عزيز منهنجو ظاهر هو، ڪوڙ هو، ڏيک هو. ساجن سچ آهي، منهنجو باطن آهي، حقيقت آهي. مان ساجن رهندس. اسٽيج منهنجي زندگيءَ جو ازلي حصو آهي. الماس! تنهنجو پيءُ ڊرامو ڏسي تاڙيون وڄائي سگهي ٿو، پنهنجو نالو ڪڍڻ لاءِ انعام آڇي سگهي ٿو، ٽرافي رکي سگهي ٿو، پر ڪيس اسٽيج ڪان نفرت آهي. خبر اٿئي ڇو؟ ڇو جو تنهنجي پيءُ جي سيني پر نمرود جو آتشڪدو آهي. هو فن جو دشمن آهي. هلي وڃ الماس. هلي وڃ. مان تنهنجي جدائيءَ جو غم سهي ويندس. مان تنهنجو غم ڪٽي اسٽيج تي ايندو رهندس – الماس، مان تنهنجو آهيان، مان توڪان سواءِ ڪنهن جو ٿي نہ سگهندس.

مون ڪي ڇڏي ڏيو. مون ڪي اڪيلو ڇڏي ڏيو. بند ڪريو ميڪ اپ روم جو در. مون ڪي اڪيلائي گهرجي. ساجن. ساجن. ماڻهو توڪي ڏسڻ چاهين ٿا. سڀ تنهنجو انتظار ڪري رهيا آهن. ڇئي ڇڏيون تہ هو هليا وڃن. مان تماشو ناهيان جو مون ڪي ڏسن. مان ’زو‘ جو باندر ناهيان، جو مونکي ڏسن. ۽ ڪير ٿا ڏسڻ چاهين؟ اهي سيٺيون، جيڪي ٽڪيٽ خريد ڪري اسان تي احسان ڪن ٿا! اسان ڪي ڏند ڪوٺڻ جي تيلي سمجهن ٿا! سئيٺ ڊش سمجهن ٿا! چئونِ تہ هليا وڃن. مون ڪي اڪيلائي گهرجي. اڪيلائي. ماٺ، خاموشي، پولار جي خاموشي.

”مان ميڪ اپ روم جو در بند ڪري ايترو رنو هوس لالا، جو اڄ تائين پيهر روئي نہ سگهيو آهيان.“

ساجن ڪوٽ ڪلهي تي رکي، ونگ مان نڪري وراندو لتاڙي، ٿياسافيڪل هال جي پڌر پر پهتو، اُتان منهن ورائي هن لالي ڪي چيو: ”در بند ڪري ڇڏ، لالا.“

ساجن ٿياسافيڪل هال مان نڪري، بندر روڊ جي فٽ پاٿ تي اچي بيٺو. ٽرئفڪ جهڪي ٿي ويئي هئي. تاج محل سئنيما جو پويون شو ڪڏهانڪو ختم ٿي ويو هو. سئنيما جا پيداگير ۽ مڪراني سئنيما جي ڏاڪڻين تي الوٽ پيا هئا. رات جو گهڻو حصو گذري ويو هو.

ساجن تاج محل سئنيما ۽ ٿياسافيڪل هال جي وچ ۾ فٽ پاٿ تي بيٺل پپر جي گهاٽي وڻ هيٺان اچي بيٺو. جتي هو بيٺو هو، اُتي ٽيوب - لائيٽ جي روشني، پهچڻ کان اڳ، پنن ۽ ٽارين سان وچڙي ختم ٿي پئي ويئي. ڪڏهن ڪو هوا جو جهوٽو پنن کي لوڏي ٿي ويو، تڏهن روشنيءَ جا ڪجهه ڪرڻا ساجن تائين پهچي گم ٿي پي ويا. هر دفعي جڏهن ائين ٿيو پئي، هن ڪنڌ ڪڻي مٿي نهاريو پئي. پپر جو وڻ قديم هو. پنجويهه - ٽيهه سال اڳ جڏهن هو پهريون دفعو ڏڪندو ڪنبندو، هڪ ڊرامي جي ريهرسل ڪرڻ لاءِ ٿياسافيڪل هال ۾ داخل ٿيو هو، تڏهن به ساڳيو پپر جو وڻ پنهنجي جاءِ تي موجود هو. اُن وقت ايڏو گهاٽو نه هو. گذريل پنجويهن - ٽيهن سالن ۾ پپر گهاٽو ته ٿي سگهيو هو، پر وڏي نه سگهيو هو. پپر جڏهن وڌندو نه آهي، تڏهن سندس ٽارين مان پاڙون ڦٽي نڪرنديون آهن. ساڳيءَ طرح جڏهن حالتون هڪ ذهين شخص کي زندگيءَ ۾ وڌڻ نه ڏينديون آهن، تڏهن ان شخص جي وجود مان ڪروڌ ۽ نفرت جون پاڙون ڦٽي نڪرنديون آهن، جيڪي محسوس ته ٿينديون آهن، پر ڏسڻ ۾ نه اينديون آهن.

ساجن. ساجن.

ڪير آهي؟ مون کي ڪير سڏي رهيو آهي؟ هي ڪنهن جو آواز آهي؟ ساجن. ساجن. تون پنهنجو آواز به سڃاڻي نٿو سگهين. هي تنهنجو پنهنجو آواز آهي ساجن. تنهنجو آواز تنهنجن ئي ڪنن لاءِ اوپرو ٿي ويو آهي! ساجن! ڇا مليو اٿئي اسٽيج تان. ڇا مليو اٿئي ڊرامن مان. جواب ڏي ساجن، ڇا مليو اٿئي اسٽيج تان. اوجاڳا؟ اڪيلائي؟ روح جا زخم؟ غمن جي ڪائنات؟ ڇا مليو اٿئي ساجن، ڇا مليو اٿئي؟ خاموش. مون کي پريشان نه ڪريو. مان نه فقط ساجن آهيان، پر عزيز به آهيان، عزيز. جنهن کان مون کي نفرت آهي، پر تڏهن به مان ڪيس پنهنجي وجود کان ڌار ڪري نه سگهيو آهيان. عزيز اڪائونٽس آفيسر آهي، جنهن کي صبح کان شام تائين به واڌو به برابر چار

ڪرٽو پوندو آهي. مون کي ڪانئس نفرت آهي. مان ساڄن، عزيز کان نفرت ڪندو آهيان. پر نہ. عزيز مون لاءِ روزي ڪمائيندو آهي. صبح کان شام تائين پہ واڌو پہ برابر چار ڪري مون کي ماني کارائيندو آهي. عزيز ساڄن جو پيٽ پاليندو آهي. بيوقوف، عزيز تنهنجو پيٽ پاليندو آهي. ها، ها، ها. پر مون کي عزيز کان نفرت آهي. نفرت! تو عزيز کان سندس محبت ڦري ورتي هئي. تو کيس الماس جو ٽيڻ نہ ڏنو هو، تو مٿس ظلم ڪيو هو، پر تڏهن بہ عزيز توکان خفي نہ ٿيو آهي، توکان ناراض نہ ٿيو آهي. ۽ تون، جيڪو ساڄن آهين، عزيز کي ڏڪارين ٿو! جيڪڏهن تون فقط ساڄن هجين ها تہ هوند اڄ بک مرين ها، بي گهر هجين ها، پين جو محتاج هجين ها. هت فنڪار جي نصيب ۾ گمنامي، بيروزگاري ۽ بک لکيل آهي. ڪئپيٽل سئنيما واري گهٽيءَ ۾ منروا مووِيٽون جو راجا ڏنو اٿئي! هن کي چتائي ڏنو اٿئي! سندس اکين ۾ مايوسيءَ ۽ بربادِيءَ جا ڪنبر ڏٺا اٿئي! وڃ، ساڄن وڃ. عزيز کي آرام ڪرڻ ڏي. صبح جو عزيز کي پہ واڌو پہ برابر چار ڪرٽو آهي، تنهنجي لاءِ کيس روزي ڪمائڻي آهي. وڃ ساڄن وڃ.

"ڊائريڪٽر – ليکڪ ساڄن صاحب آهي؟"

هڪ عورت، جنهن کي ڪير جهڙا اڇا ڪپڙا پاتل هئا ۽ جنهن جا وار بہ برف جهڙا اڇا هئا. ٿياسافيڪل هال جي در ٻاهران بيٺي هئي. ڦٽ پاٽ وٽ وڏي، چمڪندڙ ۽ اڇي رنگ جي بيوڪ ڪار بيٺي هئي. عورت ٿياسافيڪل هال جي چوڪيدار سان ڳالهائي رهي هئي.

"مون کي ڊرامي جي ڊائريڪٽر، ساڄن صاحب سان ملڻو آهي."

"هو هليو ويو."

"هليو ويو!"

"ها. ٿوري دير اڳ هليو ويو."

عورت در وٽان هٽي ويئي. ڪار ڏانهن ويندي پنهنجي ساءِ چيائين:

"مان جڏهن بہ کيس ڏسڻ آئي آهيان، هو ٿوري دير اڳ هليو ويندو آهي."

عورت هلي ويئي.

ان وقت ساڄن وڻ جي پاڇي مان نڪري ٽيوب – لائيٽ جي هيٺان اچي بيٺو.

”ساجن بابو! توهان اڃا گهر نہ ويا آهيو.“

”مان ٽيڪسيءَ جو انتظار ڪري رهيو آهيان، لالا.“

”الماس سلڪ ملز جي مالڪڻ اوهان ڪي ڏسڻ آئي آهي.“

چوڪيدار لوهي در کولي ٻاهر فٽ پاٿ تي نڪري آيو. چيائين: ”هوءَ اڳ بہ ڪيترائي دفعا توهان جي ڊرامن کان پوءِ توهان کي ڏسڻ آئي آهي. پر هر دفعي سندس اچڻ کان اڳ توهان هليا ويندا آهيو.“

”مون کي خبر آهي لالا، مون کي خبر آهي.“

ساجن ڪوٽ ڪلهي تي رکي، ڪنڌ جهڪائي تڪل تڪل قدمن سان بندر روڊ جي ٻئي پار هليو ويو.

هو، مان ۽ هوءَ

[ڪجهه سياڻن جو خيال آهي ته مان چريو آهيان، ۽ ڪجهه چرين جو خيال آهي ته مان سياڻو آهيان.]

هڪ اوپري شخص کي پنهنجي ڪمري ۾ ڏسي مونکان ڇرڪ نڪري ويو. هو الاءِ ڪيئن ۽ ڪڏهن منهنجي ڪمري ۾ داخل ٿيو هو. مان ڪٿ هيئان ٻاهر نڪتس ته هن کي ڪمري ۾ موجود ڏٺم. جڏهن طرحين طرحين جا خوف مونکي ورائي ويندا آهن، تڏهن مان ڪٿ هيئان هليو ويندو آهيان. اتي مان سک جو ساهه کڻي سگهندو آهيان، ۽ امان محسوس ڪندو آهيان. ڪيتري دير تائين هٿ ڪڇن ۾ ڏيئي ۽ منهن گوڏن ۾ لڪائي ڪٿ هيئان پيو هوندو آهيان. ٻاهر تڏهن نڪرندو آهيان، جڏهن ڊپ کان آجو ٿيندو آهيان.

اُن ڏينهن ڪٿ هيئان ٻاهر نڪتس ته هن کي پنهنجي ڪمري ۾ موجود ڏٺم. مون کان ڇرڪ نڪري ويو. الاءِ ڪير هو! اوپرو شخص هو. هو ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسي رهيو هو. مونکي هو ٻنهن نه وڻيو. مون ڪيس چيو: ”منهنجي ڪمري ۾ فقط ٻن قسمن جا ماڻهو اچي سگهندا آهن. هڪڙو منهنجي پيءُ جي ٽين زال جا مائٽ، ۽ ٻيو ڊاڪٽر ۽ سندس ٻه برجستا ڪمپائونڊر. ڪمپائونڊر مون کي ڏسي قابو ڪندا آهن، ڊاڪٽر مونکي هڪ سئي هڻي ڇڏيندو آهي، ۽ پوءِ مونکي ننڊ اچي ويندي آهي، ۽ مان ورهين جا ورهيه ننڊ ڪندو آهيان.

هو خاموش رهيو ۽ مون ڏانهن ڏسندو رهيو. چيم: ”انهن ٻن قسمن جي ماڻهن کان سواءِ، ٽئين قسم جو ڪوبه شخص منهنجي ڪمري ۾، منهنجي اجازت کان سواءِ داخل ٿي نه سگهندو آهي. منهنجو پيءُ به منهنجي ڪمري ۾ اچڻ جي سگهه ساري نه سگهندو آهي. تون منهنجي ڳالهه سمجهين پيو نه!“

هن جواب نہ ڏنو. خاموش رهيو. سندس چهري تي ڪنهن قسم جو تاثر اُڀري نہ آيو. هو بدستور ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندو رهيو. ڏاڍو ڪو نؤڊ هو. الاءِ ڪير هو. منهنجي پيءُ جي ٽين زال جو ڪو مائٽ هو، يا ڊاڪٽر هو! الاءِ ڪير هو.

مون اوپري شخص کي چيو: "يار ڳالهہ ٻڌ! جيڪڏهن تون منهنجي پيءُ جي ٽين زال جو ڪو مائٽ مٿ آهين، تہ پوءِ مهرباني ڪري هڪدم منهنجي ڪمري مان گم ٿي وڃ، منهنجي پيءُ جي ٽين زال جي ناطي تون منهنجي پيءُ جو مائٽ تہ ٿي سگهين ٿو، پر منهنجو هرگز نہ."

هو بيهودو شخص خاموش رهيو. مون ڏانهن ڏسندو رهيو. چيم: "اهڙي طرح مون ڏانهن نہ ڏس. منهنجي ڳالهہ سمجهڻ جي ڪوشش ڪر."

سندس چهري تي ڪو تاثر نہ آيو.

کيس ڳالهہ سمجهائڻ خاطر چيم: "مان جنهن ڇوڪريءَ سان محبت ڪندو آهيان، اها ڇوڪري منهنجي پيءُ جي ٽين زال کان عمر ۾ ٽي سال وڏي آهي. منهنجي پيءُ جي ٽين زال عمر ۾ مون کان پنج سال ننڍي آهي. تون منهنجي ڳالهہ سمجهين پيو نہ!"

مون غور سان اوپري شخص ڏانهن ڏٺو. هو اهڙو ڪجي، جهڙي پٽ! ماٽ جو قسم ڪنيو هٿائين شايد. الاءِ ڇو هو مونکي احمق محسوس ٿيڻ لڳو. تڏهن چيم: "يار! منهنجي ڳالهہ چڱن چوڪن سياڻن جي سمجهہ ۾ نہ ايندي آهي، تون تہ شڪل شبيهہ مان مونکي احمق پيو لڳين. منهنجي ڳالهہ ڌوڙ تنهنجي سمجهہ ۾ ايندي! سچ پڇين تہ ڪڏهن ڪڏهن مونکي پڻ پنهنجيون ڳالهيون سمجهہ ۾ نہ ايندڙيون آهن."

نہ اڪ چنبياٽين، ۽ نہ ٿي وات مان ڪو اکر اُڪلياٽين. جڻ پٿر جو بت هو. بيحس هو. سندس مسلسل خاموشي مونکي بيزار ڪرڻ لڳي. چيم: "ڪجهہ ماڻهن جو خيال آهي تہ منهنجي مٿي ۾ ٽيومر آهي. ٽيومر سمجهين پيو نہ ! خاص انگريزي قسم جي بيماري آهي. سولي سنڌيءَ ۾ ٽيومر کي ڳوڙهو چئبو آهي. ٽيومر جو علاج فقط لنڊن ۾ ٿيندو آهي. پر مان لنڊن هرگز نہ ويندس. لنڊن کان مون کي نفرت آهي. مان جنهن ڇوڪريءَ سان محبت ڪندو آهيان، سا ڇوڪري لنڊن ۾ هڪ ڊاڪٽر سان مخفي محبت ڪندي

آهي. ۽ يار، سچ پڇين تہ لنڊن وڃڻ لاءِ مون وٽ پيسا بہ نہ آهن. مان تہ ٿنڊي باڳي وڃڻ جهڙو بہ نہ آهيان. اصل ۾ مان ڪنگلو آهيان. مان تہ ان قابل بہ نہ آهيان جو پنهنجي محبوبہ کي هڪ لڏون وٺي ڪارائي سگهان. هونءَ بہ منهنجي محبوبہ کي ذيابيطس جي بيماري آهي. هوءَ مٺين شين کان پرهيز ڪندي آهي. تون منهنجي ڳالهہ غور سان پيو ٻڌين نہ !"

اوپرو شخص خاموشيءَ سان منهنجيون ڳالهيون ٻڌندو رهيو، ۽ مون ڏانهن ڏسندو رهيو. چيم: "منهنجي ماءُ کي ذيابيطس جي بيماري نہ هئي. منهنجيءَ ماءُ جي دل ۾ گڙبڙ هئي. دل جو معاملو تہ نازڪ ٿيندو آهي نہ! سو هڪڙي ڏينهن منهنجي ماءُ مري ويئي. تڏهن زندگيءَ ۾ پهريون دفعو مان ڪٽ هيٺان وجي لڪي پيو هوس. منهنجي پيءُ مونکي ڪٽ هيٺان ڪڍي پيار ڪيو هو. منهنجا لڙڪ اُگهندي چيو هئائين تہ، پٽ روئين ڇو ٿو – هڪ ٻدران مان توکي بہ بہ مائرون آڻي ڏيندس. تون منهنجي ڳالهہ غور سان ٻڌ ۽ منهنجي ڳالهہ سمجهڻ جي ڪوشش ڪر، موڳا مٺڙ."

هو بنا ڪنهن تاثر جي منهنجي ڳالهہ ٻڌي رهيو هو. چيم: "منهنجو پيءُ سچ پچ منهنجي لاءِ بہ مائرون وٺي آيو – هڪ عمر ۾ مون کان پنج سال ننڍي، ۽ ٻي عمر ۾ مون کان ڏهہ سال وڏي."

نہ تعجب جو تاثر ڏنائين، ۽ نہ حيرت جو. ٽڪ ٻڌي مون ڏانهن ڏسندو رهيو. مان ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. کيس ڪرسيءَ تي ويهڻ جي آڇ ڪيم، قبول نہ ڪيائين. بيٺو رهيو.

چيم: "بابا جي ٻي زال جيڪا عمر ۾ مون کان ڏهہ سال، ۽ بابا جي ٽين زال کان عمر ۾ پندرهن سال وڏي هئي، سان نيڪ بخت پنهنجي زندگيءَ جو چڱو چوکو وقت قياس آرائين ۾ گذاريندي هئي. هوءَ بابا جي ٽين زال، منهنجي ٿوهہ ۾ رهندي هئي. آٺ ئي پهر پنهنجي ننڍ ڦٽائي ڇڏي هئائين. جاسوسيءَ جي مهم شروع ڪري ڇڏي هئائين. هوءَ وڏو ڪو راز فاش ڪرڻ جي چڪر ۾ هئي. تڏهن، کيس خبر پيئي تہ مان هڪ اهڙي ڇوڪريءَ سان محبت ڪندو آهيان، جيڪا بابا جي ٽين زال کان ٽي سال وڏي آهي؛ تڏهن کيس ان ڳالهہ جو صدمو رسيو. هوءَ اُداس رهڻ لڳي، ۽ پوءِ هڪڙي ڏينهن پنهنجي پيڪي هلي ويئي. اناالله وانا اليه راجعون."

پٽر جي بت جھڙو اوپرو شخص خاموش رهيو. مون محسوس ڪيو ته هو منهنجي پيءُ جي ٽين زال جو مائٽ نه هو. هو مونکي ڊاڪٽر محسوس ٿيڻ لڳو. مونکي ڪنبڻي وٺي ويئي. هو پنهنجن ٻن برجستن ڪمپائونڊرن هٿان مونکي قابو ڪرائي، منهنجي ٻانهن ۾ هڪ سُئي يعني انجيڪشن ٺنبي ڇڏيندو آهي. ۽ پوءِ مونکي، ورهين تائين ننڊ اچي ويندي آهي. مان جاڳڻ چاهيان ٿو. هو مونکي سچ پچ ڊاڪٽر محسوس ٿيڻ لڳو. سندس ٻيئي ڪمپائونڊر غائب هئا. مون ڪنبندي ڪنبندي اوپري شخص کي چيو: ”تون ضرور ڪو نئين قسم جو ڊاڪٽر آهين. مونکي سئي هڻي ورهين تائين سمهارڻ آيو آهين. مان جاڳڻ چاهيان ٿو ڊاڪٽر. مان سجاڳ رهڻ چاهيان ٿو. مونکي نه سمهار. مونکي نياڱي ننڊ نه ڏي. مان ڏاڍو ٿڪجي پيو آهيان. مون ته هينئر ڳالهائڻ به ڇڏي ڏنو آهي. مان پنهنجي وهمن، سودائن ۽ انومانن جو ذڪر به ڪنهن سان نه ڪندو آهيان. جڏهن سوچن جا غبار ورائي ويندا آهن، تڏهن خوف وچان مان ڪٿ هيٺان لڪي ويهي رهندو آهيان. مان پنهنجن وهمن ۽ پنهنجين سوچن متعلق ان ڇوڪريءَ سان به ذڪر نه ڪندو آهيان، جنهن سان مان محبت ڪندو آهيان، ۽ هوءَ لنڊن جي هڪ ڊاڪٽر سان مخفي محبت ڪندي آهي.“

اوپرو شخص اوپروئي رهيو. هو پٽر جي بت وانگر خاموش رهيو. اک ڇنڀڻ بنا مون ڏانهن ڏسندو رهيو. ڪجهه دير کان پوءِ هو مونکي پنهنجي پيءُ جي ٽين زال جو مائٽ وغيره محسوس نه ٿيو، ۽ نه ئي هو مونکي ڊاڪٽر محسوس ٿيو. سندس چهري تي ڇڻ ٻيحسيءَ جو نقاب چڙهيل هو. نه خوشي، نه غم، ۽ نه غصو! هو مونکي پُراسرار مخلوق مجسوس ٿيڻ لڳو. سندس گهور کان گهٻرائجي مان ڪمري ۾ هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ لڳس. پيت سان لٽڪايل خالي فريم ڏانهن اشارو ڪندي چيم: ”هن تصوير جو نالو آهي تصويرِ ابيض. هيءُ فريم بظاهر خالي نظر پيو اچي، پر اصل ۾ ائين نه آهي. ان فريم ۾ جڏهن به ڪنهن اهم شخص جي تصوير سينگاربي آهي، تڏهن ڪجهه عرصي کان پوءِ تصوير غائب ٿي ويندي آهي، ۽ فريم خالي رهجي ويندو آهي.“

هو شخص تڏهن به خاموش رهيو. ڪيس جيڪڏهن روم ۾ ڏسان ها ته

مائيڪل اينجيلو جو تاهيل بت سمجهي ويهان ها. پر مون ڪيس روم ۾ نہ ڏٺو هو. مون ڪيس پنهنجي ڪمري ۾ ڏٺو هو. لڳو تہ جيئرو جاڳندو پئي، پر بت وانگر خاموش هو!

مون اوپري پُراسرار شخص کي چيو: ”يار ٿون ڪهڙي قسم جو انسان آهين! منهنجي ڪنهن بہ ڳالهہ جو جواب نٿو ڏئين. ڪا ٽيڪا ٽپڻي بہ نہ ٿو ڪرين! شايد گونگو آهين. سمجهان ٿو تہ ٻوڙو بہ آهين. جيڪڏهن ٻوڙو نہ هجين ها تہ منهنجيون ڳالهيون ٻڌي مرڪڻ لڳين ها – شايد ٺهڪ بہ ڏيئي وٺين ها. ماڻهو منهنجيون ڳالهيون ٻڌي کلندا آهن، ۽ پوءِ اوچتو مونکي چوڪنيو ٻڌي ڊاڪٽر کي گهرائيندا آهن، ۽ مونکي هڪ عدد سئي هڻائي ڇڏيندا آهن. سئي لڳڻ کان پوءِ مونکي صدين تائين ننڊ ڪٽي ويندي آهي. ننڊ ۾ مان ان چوڪريءَ جا خواب ڏسندو آهيان، جيڪا مخفي طرح لنڊن ۾ هڪ ڊاڪٽر سان محبت ڪندي آهي.“

بس! اوپرو شخص مونکي نهايت واهيات ۽ بيهودو محسوس ٿيو. سوچيم، سندس اکيون ڪڍي ڇڏيندس. اهڙيون اکيون نڪتيون پليون! مان ڪرسي ڇڏي هن جي سامهون وڃي بيٺس. اڳريون سندس اکين آڏو جهليم. سوچيم، ضرور ڊپ وچان اکيون بند ڪري ڇڏيندو! پر نہ. هن جون اکيون کليل هيون. هو بظاهر ڏسي رهيو هو، پر اصل ۾ ڏسي نہ رهيو هو. سندس اکين ۾ روشني نہ هئي. هو انڌو هو.

خوف منهنجي وجود کي ڏونڌاڙي ڇڏيو. ڪٿ هيٺان لڪڻ محال محسوس ٿيو. هن کي ڪن هئا، پر ٻڌڻ کان معذور هو. کيس اکيون هيون، هن کي ڪن هئا، پر ٻڌڻ کان معذور هو. کيس اکيون هيون، پر ڏسڻ کان مجبور هو. سندس وات ۾ زبان هئي، پر ڳالهائڻ کان لاچار هو! اهڙو شخص مون زندگيءَ ۾ ٻڌو، نہ ڏٺو! الاءِ ڪيئن، ۽ ڇو منهنجي ڪمري ۾ داخل ٿيو هو.

تيزيءَ سان ڊوڙندو، ٿڙندو، ٿاٻڙندو پنهنجي ڪمري مان نڪري ويس. سڌو وڃي نانيءَ جي ڪمري ۾ سڪ جو ساهہ ڪنيم. هوءَ ڏاڍي اطمينان سان طوطي ۽ مينا وارو پڪي جلد سان قصو پڙهي رهي هئي ۽ بيحد متاثر نظر اچي رهي هئي. مان سندس ڪٽ تي ويهي رهيس، ۽ چيم: ”اڄ

مون هڪ اهڙي شخص کي ڏٺو آهي جنهن کي ڪيپراڻيءَ جي پنهي پاسن کان ٻه ڪن ته آهن، پر ٻڌڻ کان معذور آهي: ڪيس اکيون ٻه آهن، پر ڏسڻ کان محروم آهي. سندس وات ۾ لڳيل ته، زبان ٻه آهي، پر ڳالهائڻ کان لاچار آهي."

"ڪا وڏي ڳالهه ڪونهي." نانيءَ چيو: "عمر گذاري ڇڏي اتم اهڙن ماڻهن کي ڏسندي ڏسندي."

مون سندس پوڙهو هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهليندي چيو: "هڪ اهڙو ئي شخص منهنجي ڪمري ۾ موجود آهي."

"هو تنهنجي ڪمري ۾ ڇا ڪرڻ آيو آهي!" نانيءَ پڇيو.

"مونکي ڪهڙي خبر ته هو منهنجي ڪمري ۾ ڇا ڪرڻ آيو آهي؟"

چيم: "مان سمجهان ٿو، هو ماسٽر چندر جو ڳايل ڪلام ٻڌڻ آيو آهي.

رکي ناتو نباهين ها،

پنهل منهنڙو مٽايئه ڇو."

"ڏاڍو ڪو پوڪ آهين!" نانيءَ چيو: "هوڏانهن ڇوين پيو ته هو ٻوڙو آهي ۽ مٿان ڇوين پيو ته چندر جو راڳ ٻڌڻ آيو آهي! اڙي چريا، ٻوڙا ماڻهو فقط تقريرون ٻڌندا آهن، گيت ۽ سنگيت نه."

"هو في الحال منهنجي ڪمري ۾ آهي." چيم: "مان ڊجان ٿو سندس انڌي هئڻ کان، سندس ٻوڙي هئڻ کان ۽ سندس گونگي هئڻ کان."

نانيءَ چيو: "تون پنهنجي پيءُ جي ٽين زال کي وڃي چئه ته اُن انڌي، گونگي ۽ ٻوڙي شخص کي تنهنجي ڪمري مان ڪيرائي ڇڏي، هن گهر تي ته هينئر اُن چنديءَ جو راڄ آهي."

سوچيم، ناني نيڪ ٿي چوي - جنهن جو راڄ هجي، تنهن سان ئي ڳالهائجي. نانيءَ جي ڪمري مان نڪري سڌو بابا جي ٽين زال جي ڪمري ۾ وڃي نڪتس. مون کي ڏسي، بابا جي ٽين زال جي چهري تي مرڪ تري آئي. پڇيائين: "ڪيئن آهين پٽ؟"

"اوهو!" چيم: "تون عمر ۾ مون کان پنج سال ننڍي آهين، تنهنجي واتان پنهنجي لاءِ پٽ جو لفظ مونکي زهر ٿو لڳي، تون مونکي منهنجي نالي سان ڇو نه ٿي مخاطب ڪرين!"

”توکي تنهنجي نالي سان مخاطب ڪريان!“ معنيٰ خيز مرڪ سان چيائين: ”۽ پوءِ تون مون کي شميم جي نالي سان سڏيندين؟“

شڪي ٿيندي چيم: ”ڇا اهو ممڪن ڪونهي جو اسين اصلي نالي کان سواءِ هڪ ٻئي کي مخاطب ڪريون.“

”جو نہ ممڪن آهي!“ هن ساڳيءَ طرح مرڪندي چيو: ”ڪو خاص ڪم اٿئي ڇا؟“

”ها.“ چيم: ”منهنجي ڪمري ۾ هڪ اهڙو شخص موجود آهي، جيڪو انڌو آهي، گونگو آهي، ۽ ٻوڙو بہ آهي. تون مهرباني ڪري ڪيس منهنجي ڪمري مان ڪيرائي ڇڏ.“

”تون خوش تہ آهين نہ پٽ!“ منهنجي پيءُ جي ٽين زال پڇيو.

”اوهو!“ چيم: ”تون عمر ۾ مون کان پنج سال ننڍي آهين. خدا جي واسطي مون کي پٽ نہ چوندي ڪر.“

پڇيائين: ”پر، هونءَ تون ڇاڪ تہ آهين نہ؟“

”ها، مان ٺيڪ آهيان. مون کي سٺيءَ جي ضرورت نہ آهي. مان جاڳڻ چاهيان ٿو. مان سمهندس نہ. مونکي ننڊ کان نفرت ٿي ويئي آهي.“ چيم: ”گونگو، ٻوڙو ۽ انڌو شخص منهنجي ڪمري ۾ موجود آهي. مون ڪيس پنهنجي اکين سان ڏٺو آهي.“

”تون اتيئي ترس.“ بابا جي ٽين زال چيو: ”مان وڃي ڏسي ٿي اچان تہ هو ڪير آهي ۽ تنهنجي ڪمري ۾ ڇا ڪري رهيو آهي.“

مون کي اتي ئي ڇڏي، هوءَ منهنجي ڪمري ڏانهن هلي ويئي. مان صوفي تي ويهي رهيس ۽ شوڪيس تي سينگاريل وحشي عقاب ڏانهن ڏسڻ لڳس، جنهن هڪ جهرڪيءَ کي پنهنجي چنبن ۾ قابو ڪري ڇڏيو هو، ۽ سندس ماس پٽي رهيو هو. عقاب مئل هو. سندس جسم ۾ ڪپھ ۽ ڪاٺ جو ٻورو پريل هو: پر تنهن هوندي بہ نهايت خوفناڪ ۽ وحشي نظر اچي رهيو هو. جهرڪي بہ جيئري نہ هئي، مري ويئي هئي. سندس جسم ۾ بہ ڪپھ ۽ ڪاٺ جو ٻورو پريل هو: پر تنهن هوندي بہ جهرڪي مظلوم ۽ ڏتڙيل پئي لڳي. عقاب ۽ جهرڪيءَ جي پرسان منهنجي پيءُ جي سونهري فريم ۾ سينگاريل قديم تصوير رکي هئي، جنهن ۾ هو لڳ ڀڳ منهنجي عمر جو پئي لڳو.

ڪجهہ دير ڪان پوءِ بابا جي ٽين زال منهنجي ڪمري مان موٽي آئي. هوءَ ڪجهہ ڪجهہ ڏنل ۽ هيسيل پئي لڳي. مون ڪانئس پڇيو: ”چا هن شخص تو ڏانهن ڏٺو، تو سان ڳالهايو، ۽ تنهنجو حال احوال پڇو جو تون ايتري قدر پريشان آهين؟“

هن چيو: ”تنهنجي ڪمري ۾ اوپرو شخص موجود نہ هو.“

”نہ نہ!“ چيم: ”مان ڪيس پنهنجي ڪمري ۾ چڙي آيو هوس!“

بابا جي ٽين زال چيو: ”اوپري شخص بدران تنهنجي ڪمري ۾ هڪ ڇوڪري ويٺي هئي، جيڪا توڪان عمر ۾ پنج سال ننڍي هئي. ان ڇوڪريءَ کي اکيون هيون، پر ڏسڻ کان مجبور هئي، ڪيس ڪن هئا، پر ٻڌڻ کان لاچار هئي، ڪيس وات ۾ زبان هئي، پر ڳالهائڻ کان معذور هئي.“

تڏهن مونکي پنهنجي پيءُ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. هو چئي رهيو هو: ”توکي سئيءَ جي سخت ضرورت آهي پٽ. شايد تون ڪافي دير کان جاڳي رهيو آهين. توکي سمهڻ گهرجي. توکي ننڊ جي ضرورت آهي. مون ڊاڪٽر کي گهرايو آهي، هو توکي سئي هڻي سمهارڻ آيو آهي.“

مون منهن ورائي ڏٺو، ڊاڪٽر ۽ سندس ٻہ برجستا ڪمپائونڊر مون ڏانهن وڌي رهيا هئا.

دي موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان

ٿوري دير ۾ اِها ڳالهه سموري گهر جي ٻارن تائين پهچي ويئي ته، اڄ رات ڏاري 'موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان' سندن گهر ۾ اچي لڪندو، ۽ صبح جو سوير، جهونجهڪڙي ۾ ڪيڏانهن هليو ويندو.

چاريئي ٻار، جن جي عمر پنجن ۽ ڏهن سالن جي وچ ۾ هئي، اِها ڳالهه ٻڌي اول ڊنا، ۽ پوءِ گدگد ٿيا. هنن پنهنجي ننڍڙي عمر ۾ ڪڏهن به پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو نه ڏٺو هو.

چاريئي ٻار رات جي ماني کائڻ کان پوءِ، هڪدم پنهنجي پنهنجي هنڌ تي سَوڙين هيٺان منهن لڪائي ليٽي پيا، ۽ مخفي طرح، اندرئي اندر جاڳندا رهيا. ان وقت رات جا اٺ ٿي رهيا هئا. منجهانئن ڪنهن به ٽيليويزن جا پروگرام ڏسڻ، ۽ گوڙ ڪرڻ تي ضد نه ٻڌو. ڪين پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو ڏسڻ جو شوق ورائي ويو هو.

پنجن سالن جي سپي، ۽ ڇهن سالن جو ڪوڏ هڪ ئي هنڌ تي ساڳي سوڙ هيٺان ليٽيا پيا هئا. سندن پاسي ۾، ٻئيءَ کٽ تي مسڪين احمد بينو سمهيو پيو هو. مسڪين جي عمر ست سال هئي، ۽ هن جا ست ڏند پڳل هئا. مسڪين جو منهن موڪرو هو، ۽ موڪري منهن تي چنجهين اکين هيٺان چنبڙيل هوس هڪ عدد ڦِتل نڪ! ٻار سڏيندا هئا - بينو! بينو، جنهن پنهنجي ننڍڙيءَ دل ۾ فيصلو ڪري ڇڏيو هو، ته هو وڏي هوندي تارزن ٿيندو، پولڙن سان دوستي رکندو، ۽ گهوڙو ڪري وڻن جي ٽارين تي لٽڪندو. سو خاص طرح 'موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان' کي ڏسڻ لاءِ سڀني کان وڌيڪ آتو هو. بيني جي پرسان کاٽئن وڏو ڀاءُ محمد عمر سَوڙ ۾ ويڙهيو سيڙهيو پيو هو، ۽ جاڳي رهيو هو. محمد عمر جي عمر ڏهه سال هئي. هو رتن تلاءُ اسڪول ۾ پنجون درجو سنڌي پڙهندو هو، ۽ شام جو اسڪول جي ميدان ۾ فٽبال راند ڪندو هو. هن هڪ دفعي محمدن ڪلب ڍاڪا جي

شيدي سينٽر فارورڊ محمد عمر کي ڪراچي پورٽرسٽ ٽيم خلاف مٽي سان بال کي ٽڪر هڻي گول ڪندي ڏٺو هو. محمد عمر فٽبالر جي اها ادا ڪيس ڏاڍي وڻي ويئي هئي. اُن ڏينهن کان هو بال کي اڪثر مٽي سان ٽڪر هڻڻ جي ڪوشش ڪندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ته پيرن ۾ تڏجي آيل بال کي به گُت ڏيئي، مٽي سان ٽڪر هڻڻ جي ڪوشش ڪندو هو. ان جدوجهد ۾ هو گهڻو ڪري مٿو ڦاڙائي ويهندو هو. سندس مٿي ۾ ايترا ته گُهپ پئجي ويا هئا، جو بيني مٿس نالو رکيو هو اڪروٽ!

بيني سوڙ مان ڪنهن ڪڍي، سپيءَ ۽ ڪوڏ جي ڪٽ ڏانهن نهاريو. ڪين ننڊ ۾ ستل سمجهي، هن هٿ وڌائي عمر اڪروٽ جي سَوڙ کي سٽ ڏني.

عمر اڪروٽ منهن تان سوڙ لاهي ڪاٺس پڇيو: ”چاهي؟“

بيني سڙٻاٽن ۾ پڇيس: ”موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان ڪڏهن ايندو؟“

اڪروٽ وات تي آڱر رکندي، آواز ڪڍيو: ”ههش.“

ههش جي آواز تي پنجن سالن جي سپيءَ جا ڪن ڪڙا ٿيا. هوءَ شام کان پنهنجن ڀائرن ۽ گهر جي ٻين ڀاتين جي پُراسرار رويي سبب سخت مونجهاري ۾ هئي. هوءَ ان مونجهارن مان نڪرڻ لاءِ پنهنجي ننڍڙي مغز سان معاملي کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي، پر ناڪام ٿي رهي هئي. گهڻي مٿاڪٽ کان پوءِ به جڏهن ڪجهه سمجهه ۾ نه آيس، تڏهن هوءَ گهيرٽ ۾ پئجي ويئي، ۽ کيس ننڊ ڪٽي پئي ويئي.

ههش جي آواز تي سپي گهيرٽن مان جاڳي پئي. سوڙ جي هڪ ڪنڊ مٿي ڪري، پنهنجو ننڍڙو ڪن ٻاهر ڪڍيائين.

ان وقت اڪروٽ وات تي آڱر رکندي سڙٻاٽن ۾ بيني کي چيو: ”آهستي ڳالهاءِ، ادا اڪبر جيو پئي، ته ٻين کي به ڪن ٿيندا آهن!“

سپيءَ اها ڳالهه ٻڌي ڊڄي ويئي. اڪبر سندن وڏو ڀاءُ هو. هو ڪاليج ۾ پڙهندو هو، ۽ ڀاڻ کي اسٽوڊنٽ ليڊر سڏائيندو هو. ٻار سندس ڳالهه کي پٿر تي ليڪو سمجهندا هئا. سپيءَ جڏهن ٻڌو، ته ٻين کي به ڪن هوندا آهن، تڏهن هن سوڙ جي ڪنڊ مان هڪ ٻاهر ڪڍي چڱيءَ طرح ٻين

ڏانهن ڏٺو. ڪيس پٽين جا ڪن ڏسڻ ۾ نہ آيا. هُوءَ دل ئي دل ۾ پنهنجي وڏي ياءُ جي ڳالهہ تي ڪلڻ لڳي، پوءِ هن بيني ڏانهن ڏٺو.

بينو وڏي خبرداريءَ سان پنهنجي سوڙ مان ٻاهر نڪتو. ڪنڌ ورائي چئني طرف ڏٺائين. هرطرف اوندهہ هئي. اوندهہ ۾ ورانڊي جي بلب جي جهڪي روشنيءَ جا ڪجهہ ڪرڻا داخل ٿي رهيا هئا. هو ٻئي گوڏا مٿي ڪري، پنهنجي کٽ جي ٻانهيءَ تي چڙهي ويٺو. ان وقت ڪيس ٽارزن جا اهي سمورا ويهڻ جا انداز ياد آيا، جڏهن ٽارزن چئني طرفن کان شينهن، واڳن، چيتن ۽ گينڊن جي حملن سان وڪوڙجي ويندو هو.

اُين گوڏن تي هٿ رکي، سينو ڦوڪي، ڪنڌ کي ڪلهن کان ڪجهہ اڳتي ڪري، بينو ٻانهيءَ تي پختو ٿي ويٺو. پوءِ، تمام جهيڻي آواز ۾ عمر اڪروٽ کان پڇيائين: ”پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو ڪڏهن ايندو؟“

”اڌ رات کان پوءِ ايندو؟“

”۽ اڌ رات ڪڏهن ايندي؟“

”اڌ رات گذرڻ کان پوءِ اڌ رات ايندي.“

عمر جو جواب بيني جي سمجهہ ۾ نہ آيو. مٿو ڪنهندي عمر کان پڇيائين: ”اڪروٽ: موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان، سچ پچ پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي؟“

”ها.“ عمر ورائيو: ”ادا اڪبر، بابا کي ٻڌايو پئي تہ هو پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي. موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان!“

عمر منجهند ڌاري پنهنجي وڏي ياءُ اڪبر کي مخفي نموني ٻيءُ سان ڳالهائيندي ڏٺو ۽ ٻڌو هو. هنن پاڻ ۾ انگريزيءَ ۾ پئي ڳالهايو. سموري گفتگوءَ مان هن انگريزيءَ جو هڪ جملو، ”موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان“ ياد ڪري ورتو، پر ڪيس ان جملي جي معنيٰ سمجهہ ۾ نہ آئي. ۽ پوءِ، جڏهن ياءُ کي اهو چوندي ٻڌائين، تہ هو پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي، تڏهن ڪيس سموري گفتگوءَ جو ٿورو ٿورو مفهوم سمجهہ ۾ اچي ويو، تہ موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان، پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي، ۽ هو اڌ رات ڌاري سندن گهر ۾ اچي لڪندو، ۽ پوءِ،

اسر ويل، جهونجهڪڙي ۾ ڪيڏانهن هليو ويندو. عمر اها خبر بيني کي ٻڌائيندي، ڪيس تاڪيد ڪيو تہ اها خبر ڪنهن کي بہ نہ ٻڌائي، ڇو جو پتين کي بہ ڪن هوندا آهن. بيني اِها خبر، وڏي خبرداريءَ سان ڪوڏ کي ٻڌائي ڇڏي. ڪوڏ اها خبر سڀيءَ کي ٻڌائڻ جي هر ممڪن ڪوشش ڪئي، پر سڀيءَ کي ڪا ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي.

بيني، عمر کان پڇيو: ”موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان سچ پچ خطرناڪ ماڻهو آهي؟“

”ها.“ عمر وراڻيو.

”هو گينڊي سان وڙهي سگهندو؟“

”ها.“

”ڀلا چيتي سان؟“

”ها.“

”۽ واڳوءَ سان؟“

”هو واڳوءَ سان بہ وڙهي سگهندو.“ عمر اڪروٽ چيو: ”هو موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان آهي.“

بينو منجهي پيو. مٿو کنهندي چيائين: ”مان سمجهان ٿو، هو گورو بينگارا سان وڙهي نہ سگهندو.“

”ڇو نہ وڙهي سگهندو!“ عمر اڪروٽ چيو: ”هو آخر بہ تہ پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي.“

بيني کي جيتوڻيڪ اڪروٽ جي ڳالهہ تي اعتبار نہ آيو، پر تنهن هوندي بہ هو لاجواب ٿي، خاموش ٿي ويو. هن کي يقين هو، تہ ٽارزن کان سواءِ دنيا جو ٻيو ڪوبہ شخص گهٽ ۾ گهٽ گورو بينگارا سان مقابلو ڪري نہ سگهندو.

عمر اڪروٽ چيو: ”پر، مان سمجهان ٿو، موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان ڪنهن بہ صورت ۾ محمد عمر سينٽر فارورڊ سان فٽبال ميچ ۾ مقابلو ڪري نہ سگهندو.“

اڪروٽ جي ان ڳالهہ ۾ بيني کي ٽارزن لاءِ گهٽتائي نظر آئي. چيائين: ”ٽارزن هڪ دفعي آدمخور شينهن سان بہ وڙهيو هو.“

عمر اڪروٽ چيو: ”گذريل سال پريزيڊنٽ گولڊ ڪپ فائينل ۾ محمد عمر مٽي سان ٽڪر هڻي ٽي گول ڪيا هئا.“

بينو سوڙ جي ڪنڊ مٿي ڪري، هنڌ ۾ هليو. عمر اڪروٽ به پنهنجو منهن سوڙ ۾ لڪائي ڇڏيو.

پنجن سالن جي سپي، جنهن کي اڪروٽ ۽ بيني جي گفتگوءَ جو هڪ لفظ سمجهه ۾ نه آيو هو، تنهن پنهنجي چپٽي ڪوڏ جي نڪ ۾ وجهي ڇڏي،

ڪوڏ سندس هٿ پري ڪندي چيو: ”شاهي؟“

سپيءَ ڪانئس پڇيو: ”اڏ لات جو ڇا ٿيندو؟“

”شمهي پئو.“ ڪوڏ ڪيس دڙڪو ڏنو.

”نه ٿمهنديس.“ سپيءَ پڇيو: ”اڏ لات جو ٿا ٿيندو؟“

ڪوڏ وڏي رازداريءَ وچان چيو: ”اِن موشت پاڪشتان ڏينجر اشان جي گهر ايندو.“

سپيءَ کي ڪوڏ جو جواب سمجهه ۾ نه آيو. سندس ذهن ۾ خوفناڪ شڪلين وارن جنن ۽ راڪاسن جو تصور تري آيو. پڇيائين: ”مونکي ٿائي ويندو؟“

”ها.“ ڪوڏ کيس ڏيڄاريندي چيو: ”شمهي پئه.“

سپي خاموش ٿي ويئي، ۽ دل ئي دل ۾ ڪوڏ جو اُچاريل جملو، ’ان موشت پاڪشتان ڏينجر‘، ياد ڪندي ۽ اچاريندي رهي.

ڪوڏ ڪجهه دير ڪان پوءِ سوڙ مان منهن ڪڍي بيني جي ڪٽ ڏانهن نهاريو. بينو ڪانئس عمر ۾ هڪ سال وڏو هيو، تنهنڪري هو بيني کي پاڻ کان وڌيڪ عقلمند سمجهندو هو. هن بيني کي سڏ ڪيو.

ستن سالن جي بيني منهن تان سوڙ لاهي ڇڏي.

ڪوڏ ڪانئس پڇيو: ”ان موشت پاڪشتان ڏينجر، مونکي چڪ پائيندو؟“

”تون ننڍڙو آهين، توکي ته هن جو نالو به نه ٿو اچي.“ ستن سالن جي بيني وڏي فخر سان چيو: ”هن جو نالو – موسٽ ڊينجرس مين ان پاڪستان آهي.“

”ها. ها.“ ڪوڏ هڪدم ٽڪڙ ۾ جملو ورجائيندي پڇيو: ”موشت ان پاڪشتان ڏينجر مونکي چڪ پائيندو؟“

”ها.“ بيني ورائيو: ”هو پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي.“

اها بدخبر ٻڌڻ کان پوءِ ڪوڏ ڪي ڊپ ورائي ويو. هو هڪدم سَوڙ ۾ گم ٿي ويو. سبيءَ کي چيائين: ”شپي، شمجهانءِ نہ.“

”تو؟“

”مونکي پڻہ تو ٿئي.“

”اڙي ماٺ ڪريو.“ ڏهن سالن جي عمر اڪروٽ کين ڇڙٻ ڪيندي چيو: ”اَدا اڪبر چيو آهي، تہ پتين کي بہ ڪن ٿيندا آهن.“

ان ڳالهہ تان سبيءَ کي ڏاڍي کل آئي. هن ڪجهہ دير اڳ، هڪ هڪ پت ڏانهن جاچي ڏٺو هو، پر ڪيس پتين جا ڪن نظر نہ آيا هئا. هن ڪوڏ کي ڪن ۾ چيو: ”اڪلوٺ ڪول تو ڳالهائي - گناهہ پوندس.“

ڪوڏ هڪدم سَوڙ مان منهن ڪڍي بينيَ کي چيو: ”اڪروٺ ڪوڙ تو ڳالهائي - گناهہ پوندش.“

”مان ڪوڙ نہ تو ڳالهايان.“ عمر اڪروٽ چيو: ”مونکي ادا اڪبر ٻڌايو آهي، تہ پتين کي بہ ڪن هوندا آهن.“

بيني پڇيس: ”پلا پتين کي نڪ بہ هوندو آهي؟“

”مونکي خبر ناهي.“ عمر اڪروٽ چيو: ”مونکي ادا اڪبر ٻڌايو آهي، تہ پتين کي ڪن ٿيندا آهن.“

ڪوڏ، سبي ۽ بينو ٿهہ ٿهہ ڪري کلڻ لڳا.

ان وقت سندن وڏو ڀاءُ اڪبر ڪمري ۾ آيو. ٻارن کي جاڳندي ۽ پاڻ ۾ ڳالهائيندي ڏسي آپي مان نڪري ويو. چيائين: ”توهين نالائق اجا تائين جاڳو پيا!“

اڪروٽ چيو: ”اسين مونسٽ ڊينجرس مين ان پاڪستان کي ڏسنداسين.“

اڪبر کان چرڪ نڪري ويو، پر پوءِ هڪدم پاڻ سنڀالي ورتائين. چيائين: ”توهان ٻارن کي خبر پئجي ويئي آهي، تہ پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو اڄ اسان جي گهر ايندو!“

”ها.“ اڪروٽ ورائيو: ”۽ اسان کي اها بہ خبر پئجي ويئي آهي، تہ هو اڌ رات کان پوءِ، اسر ويل ڪيڏانهن روانو ٿي ويندو.“

اڪبر سوچ ۾ پئجي ويو.

پار سوڙين مان منهن ڪڍي ڏانهس ڏسڻ لڳا.

اڪبر ڏاڍي گنڀير لهجي ۾ چيو: "پارو، جيئن تہ اوهان کي پاڪستان جي سڀ کان خطرناڪ ماڻهوءَ جي باري ۾ خبر پئجي وئي آهي، تنهن ڪري، مان اوهان کي اهو بہ ٻڌائي ڇڏيان تہ هو اڄوڪي رات اوهان جي ڪمري ۾ گذاريندو."

"اسان جي ڪمري ۾!" ٻارن کي رڙ نڪري ويئي. سڀ ۽ ڪوڏ روئڻ لڳا. بيني کين دلداري ڏيندي چيو: "ڊڄو نہ. مان ٿارزن جو دوست آهيان."

اڪبر چيو: "هو مون واري کٽ تي اچي سمهندو."

ڏهن سالن جي اڪروٽ پنهنجي وڏي ڀاءُ اڪبر کان پڇيو: "۽ تون ڪٿي سمهندين، ادا؟"

اڪبر وراڻيو: "مان غسلخاني ۾ سهندس."

اڪروٽ حيرت مان چيو: "غسلخاني ۾!"

"ها."

"ڇو؟"

"ڇو جو سياست جي ستين راز موجب اهڙن موقعن تي غسلخاني ۾ رات گذاريي آهي."

عمر اڪروٽ پڇيو: "ادا، سياست جو سَتون راز ڇاهي؟"

اڪبر وراڻيو: "تون جنهن ڏينهن مون وانگر اسٽوڊنٽ ليڊر ٿيندين، تنهن ڏينهن توکي سياست جي ستين راز جي خبر پئجي ويندي."

اڪبر جي ايڏي وڏي ڳالهہ ٻڌڻ کان پوءِ، ٻارڙا بيحد متاثر ٿيا. هو فخر وچان پنهنجي وڏي ڀاءُ اڪبر ڏانهن ڏسڻ لڳا، جيڪو اسٽوڊنٽ ليڊر هو، ۽ کيسي ۾ پستول رکي ڪاليج ويندو هو.

اڪبر چيو: "هاڻي منهنجي ڳالهہ ڪن کولي ٻڌو."

بيني چيو: "اسان ڪن کولي ڇڏيا آهن."

"نيڪ آهي." اڪبر ٻارن کي سمجهائيندي چيو: "پاڪستان جي سڀ کان خطرناڪ ماڻهوءَ جي باري ۾ اوهان کي ڪجهہ بہ ڳالهائڻو ناهي. ڇو جو پتين کي بہ ڪن ٿيندا آهن."

اها ڳالهہ ٻڌڻ کان پوءِ پنجن سالن جي سپي ۽ ڇهن سالن جو ڪوڏ ٺهہ ٺهہ ڪري کلڻ لڳا. ڪوڏ پنهنجي وڏي ڀاءُ کان پڇيو: ”ادا، پٽين جو نڪ ڪٽي ٿيندو آهي؟“

”بس ڪر، چورا.“ اڪبر ڪوڏ کي دڙڪو ڏنو. ڪوڏ چپ ڪري روئڻ لڳو. سپيءَ هٿ وڌائي ڪوڏ جو چپ اندر ڪري ڇڏيو. ڪوڏ روئڻ بند ڪري ڇڏيو.

بيني، اڪبر کان پڇيو: ”پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو، ڇا گينڊي کان بہ وڌيڪ خطرناڪ آهي؟“

”مونکي خبر ناهي، بينا.“ اڪبر چيو: ”مونکي فقط ايتري خبر آهي، تہ هو اڄ رات اسان جي گهر ۾ اچي لڪندو.“

اڪروٽ پڇيو: ”ڇا هو محمدن ڪلب ڊاڪا جي سينٽر فارورڊ محمد عمر جهڙو مضبوط آهي؟“

”مونکي خبر ناهي.“

”ڇا هو واڳوءَ سان وڙهي سگهندو؟“

”بيوقوفيءَ جهڙا سوال نہ پڇندو ڪر، بينا.“

”ڀلا هو مٿي سان بال کي ٽڪر هڻي ٽي گول ڪري سگهندو؟“

”الاءِ.“

”۽ هو گورو بينگارا سان مقابلو ڪري سگهندو؟“

”مونکي خبر ناهي – خبر ناهي.“ اڪبر ڪاوڙ وچان اڪروٽ ۽ بيني کي ڇڙٻ ڪڍندي چيو: ”بڪ بند ڪريو، ۽ ننڊ ڪريو.“

اڪروٽ انهن ڏينهن ۾ پختون زلمي جي خبر اخبار ۾ پڙهي هئي. پڇيائين: ”ڇا هن وٽ سنڌي زلمي آهن.“

”يار سمهي پئہ، اڪروٽ.“ اڪبر چيو: ”مونکي فقط ايتري خبر آهي تہ هن کي پاڪستان جي بچاءَ واري قاعدي ڊي پي آر هيٺ گرفتار ڪرڻ جو حڪم ڪڍيو اٿائون. تنهن مان سمجهان ٿو، تہ هو پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي، ۽ هن جي ڪري پاڪستان جو وجود خطري ۾ پئجي ويو آهي.“

اها ڳالهہ اڪروٽ کي ڪجهہ ڪجهہ سمجهہ ۾ آئي. هو خاموش ٿي ويو.

اڪبر پنهنجيءَ ڪٽ تي هنڌ وڇائي ۽ ڪمري جي بتي وسائي هليو ويو.

اڪبر جي وڃڻ کان پوءِ سيني ٻارن اڌ رات تائين جاڳڻ جي ڪوشش ڪئي، پر آهستي آهستي، هڪ هڪ ڪري سمهندا ويا. سڀيءَ ۽ ڪوڏ ڪي ڙڪام هو. تنهن ڪري، جيئن ئي ڪين ننڊ ڪٽي ويئي، سندن نڪ مان سيٽيءَ جهڙا زوڪات نڪرڻ لڳا. زوڪاتن جي آواز ۾ اڪروٽ ۽ مسڪين بينو ڪجهه دير تائين جاڳندا رهيا، پر ڪجهه دير کان پوءِ اڪروٽ جي اک لڳي ويئي، ۽ بينو جاڳندو رهيو.

بيني پنهنجون اکيون وراندي ڏانهن کلندڙ در ۾ اتڪائي ڇڏيون هيون، جتان ٻاهرين ميرانجهڙي روشنيءَ جا ڪجهه ترورا ڪمري ۾ داخل ٿي رهيا هئا.

۽ پوءِ جڏهن رات جو ڇپل حصو گذري ويو، ۽ بيني جي اک لڳڻ لڳي، تڏهن اوچتو وراندي واري در ۾ هڪ هيبتناڪ راڪاس جيڏو شخص اچي بيٺو. بيني جو ساهه وڃي پيرن ۾ پيو.

در ۾ بيٺل شخص هرويرو ايترو قداور نه هو، جيترو بيني کي نظر اچي رهيو هو. هو دڙم وانگر ويڪرو ۽ بيحد ٿلهو ڏسڻ ۾ پئي لڳو. سندس پٺ جيئن ته وراندي مان ايندڙ روشنيءَ ڏانهن هئي، تنهنڪري سندس منهن نظر نه پئي آيو. هو ڪارهن ۽ اوندهه جو پوائتو ميلاپ پئي ڏٺو: بيني جي ننڍڙي دل سيني ۾ سُسي ويئي. ڪانئس وسري ويو ته پاڻ کي ٽارزن جو دوست سڏائيندو هو. چاهيائين ته ٽپ ڏيئي عمر اڪروٽ جي ڪٽ تي وڃي ويهي ۽ پوءِ سندس سَوڙ ۾ گهڙي وڃي. پر پوءِ، جڏهن پاڪستان جي سڀ کان خطرناڪ ماڻهوءَ جي پرسان سندن وڏو ڀاءُ اڪبر اچي بيٺو، تڏهن، بيني جي ساهه ۾ ساهه پيو. سندس خوف ڍرو ٿيو، ۽ کيس خيال آيو، ته پاڻ ٽارزن جو دوست هو ۽ وڏي هوندي کيس ٽارزن جهڙا ڪارناما سرانجام ڏيڻا هئا. اهو خيال اچڻ شرط سندس واڌڻ جهڙيون سنهڙيون مشڪون وٽجي سٽجي ويون؛ ۽ هو تمام غور سان در ۾ بيٺل پنهنجي ڀاءُ ۽ اوپري شخص ڏانهن ڏسڻ لڳو.

اڪبر هٿ جي اشاري سان اوپري شخص کي ڪمري ۾ اندر هلڻ لاءِ چيو. هو اندر هليو آيو.

اڪبر چيو: ”توهين هن ڪٽ تي بي فڪرا ٿي سمهي پئو. اسر ويل مان پاٿهيئي اچي توهان کي اٿاريندس.“

اوپري شخص کو جواب نہ ڏنو، ۽ ڪٽ تي ويهي رهيو. اڪبر ڪانئس موڪلائي هليو ويو.

بينو خاموشيءَ ۽ خبرداريءَ سان ڏانهس ڏسندو رهيو. ميرانجهڙي روشنيءَ ۾ هن ڏٺو، تہ اجنبي ٻئي ٻانهون مٿي ڪري، هٿ ڪلهن تائين ڪٽي آيو. پوءِ جڏهن ست ڏيئي هٿ مٿي ڪيائين تہ سندس جسم تي ويڙهيل تلهي سَوڙ ڇڪجي ڪانئس ڏار ٿي ويئي. سوڙ مان هڪ سنهڙو سيپڪڙو شخص نڪري آيو – اهو ڏسي بينو اچرج ۾ پئجي ويو.

اوپري شخص پيرن مان چمپل لاهي ڇڏي، ۽ پوءِ خبرداريءَ سان هنڌ تي ليٽي پيو، ۽ پنهنجي مٿان سَوڙ وجهي جهونگارڻ لڳو: ”مالڪ تون درد ڪٽيندين، ڪين ڇڏيندين، هر حال ۾ رانول رهبر ٿيندين.“

بينو ڪجهہ دير تائين اوپري شخص ڏانهن ڏسندو رهيو.

اوپرو شخص بنا ڇُرپُر جي سوڙ هيٺان هنڌ تي ليٽيو پيو هو.

بيني آهستگيءَ سان پنهنجي سوڙ مان هٿ ڪڍي عمر جي سَوڙ کي ست ڏني.

عمر پاسو ورائيندي ننڊ ۾ ڳالهايو: ”گول ٿي ويو ڇا؟“

”اڪروٽ!“ بيني سڙٻاٽن ۾ کيس سڏ ڪيو.

”هون.“

”اڪيون ڪول.“

”گول! ڪنهن ڪيو؟“

”گول نہ، اڪروٽ. اڪيون ڪول.“

ڇو؟“

”موسٽ ڊينجرس مين ان پاڪستان اچي ويو آهي.“

”ڪٿي آهي؟“

”ادا اڪبر جي ڪٽ تي سمهيو پيو آهي.“

عمر اڪروٽ کي ماٿس آيت الڪرسي ياد ڪرائي ڇڏي هئي، ۽ کيس تاڪيد ڪئي هئي، تہ جڏهن بہ جن ڀوت ۽ غيبات وغيره جي ويجهو

وچي ۽ خوف محسوس ڪري، تڏهن آيت الڪرسي دم ڪري، سيني تي شوڪارو هڻي ڇڏي. جن ڀوت ڀڄي ويندا.

عمر اڪروٽ آيت الڪرسي دم ڪري سيني تي شوڪارو هڻي ڇڏيو. بيني کي چيائين: ”پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ شخص مونکي اونده ۾ چڱيءَ طرح ڏسڻ ۾ نه ٿو اچي. ڪيئن آهي؟“

”مون کي به چڱيءَ طرح نظر نٿو اچي.“ بيني تمام آهستي ڳالهائيندي چيو: ”مان سمجهان ٿو هو اچڻ شرط ننڊ ۾ الوٽ ٿي ويو آهي. چڱي طرح چڪاس ڪري ٿو اچانس.“

بينو خبرداريءَ سان ڪٽ تان هيٺ لٿو. ٻه - چار وکون پين تي ڪنيائين، ۽ پوءِ جڏهن وچ ڪمري ۾ پهتو، تڏهن هيٺ جهڪي، ٺونٺين ۽ گوڏن تي ٻانبڙا پائيندو اوپري شخص جي ڪٽ وٽ وڃي پهتو. اتان منهن ورائي اڪروٽ ڏانهن ڏٺائين. عمر اڪروٽ اک ڇنڀڻ بنا ميرانجهڙي روشنيءَ جي ترورن ۾ بيني ڏانهن ڏسندو رهيو.

بينو سيرانديءَ وٽان آهستي آهستي اُٿيو ٿيڻ لڳو. سندس منهن جڏهن ڪٽ جي پاتيءَ جيترو مٿي ٿيو، تڏهن هن ڳاٽ اڳتي ڪري اوپري شخص جي منهن ۾ نهاريو.

اوپري شخص جون اونده ۾ اکيون ڪليل هيون. هن جڏهن پاتيءَ وٽان بيني جي ڳهاٽن وارن وارو مٿو مٿي ٿيندي ڏٺو، تڏهن ڪائنس ڊپ وچان دانهن نڪري ويئي.

اُها دانهن پنهنجي نوعيت جي اڪيلي ۽ بيمثال دانهن هئي.

عجيب ۽ حيرت انگيز ڪيڪ ٻڌڻ شرط بيني ٻُل ڪاڍو ۽ سڌو وڃي ڪمري جي وچ ۾ پيو. ڪيس پڪ ٿي ويئي، ته اهو شخص، جنهن جي ڪيڪ اچرج ۾ وجهڻ جهڙي هئي، سو پڪ ئي پڪ پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو هو. هو وچ ڪمري مان، غور سان اوپري شخص ڏانهن ڏسڻ لڳو.

اوپرو شخص اکيون ڦاڙي بيني ڏانهن ڏِسي رهيو هو. پوءِ جڏهن سامت ۾ آيو، تڏهن ڇيڪلي آواز ۾ پڇيائين: ”ڪير آهين؟“

”مان؟“ بينو اُٿي بيٺو. وراڻيائين: ”مان مسڪين احمد آهيان. ماڻهو مونکي بينو سڏيندا آهن. مان تارزن جو دوست آهيان.“

”پر آهين تہ ماڻهو نہ؟“

”نہ.“

”تون ماڻهو ناهين!“

”نہ.“

”تہ پوءِ ڪير آهين، بابا؟“

”مان ڇوڪرو آهيان.“ بيني ڪٽ ڏانهن وڌندي وراڻيو: ”مان رتن تلاءَ پرائمري اسڪول ۾ پيو درجو پڙهندو آهيان.“

اوپري شخص پڇيس: ”اڪبر جو ڇا ٿئين؟“

”پاءُ.“ بيني وراڻيو: ”سامهون ڪٽ تي مونکان وڏو منهنجو ڀاءُ عمر اڪروٽ سمهيو پيو آهي. هو فٽبال کي مٿي سان ٽڪر هڻندو آهي.“

عمر ڪٽ تان اُٿي ڪمري جي بتي ٻاري ڇڏي.

روشنيءَ ۾ عمر ۽ بيني اوپري شخص ڏانهن ڏٺو. اهو ڏسي ڪين سخت حيرت ٿي تہ پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ شخص پوڙهو، ڪمزور ۽ سنهڙو سيپڪ هو. سندس هڏڀاڻون نڪتل ۽ ڏند ڀڳل هئا! اکيون هڏن جي پيالن ۾ پوريل، نڪ سنهڙو ۽ ڊگهو، ۽ ڪن وڏا ۽ ويڪرا هئس. ڪنن جي هيٺان ڪونئريون ڀاپڙيون ڏڏي رهيون هئس.

عمر اڪروٽ وڏي وجي بيني جي پاسي ۾ بيٺو. بيني ڪي سڙٻاٽن ۾ چيائين: ”ادا اڪبر کان ڀڪ غلطي ٿي ويئي آهي. هيءُ ڪارٽون پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ شخص ٿي نہ ٿو سگهي.“

بيني جواب ڏيڻ بدران اوپري شخص کان پڇيو: ”تون گينڊي سان وڙهي سگهندين.“

”هان! ڇا چيئہ؟“ هن کان ڇرڪ نڪري ويو.

”پلا چيتي سان وڙهي سگهندين؟“

”مان! چيتي سان!“

”چڱو پلا واڳونءَ سان وڙهي سگهندين؟“

”واڳون، چيتو، گينڊو!“ اوپرو شخص اوپرا سوال ٻڌي سراپجي ويو. ٻئي هٿ مٿي تي رکي ڇڏيائين. پنهنجي ساءِ چيائين: ”مالڪ تون درد ڪٽيندين، ڪين ڇڏيندين، هر حال ۾ رانول رهبر تيندين.“

”پلا ڳالهہ ٻڌ.“ اڪروٽ اجنبيءَ کان پڇيو: ”تون، موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان آهين. ٻڌاءِ، ڍاڪا محمدن ڪلب جي سينٽر فارورڊ محمد عمر سان ڊاجنگ ڪري سگهندين.“

اوپرو شخص هڪدم اُٿي ويٺو. اڪروٽ ۽ بينو ٽپ ڏيئي ڪائنس پري ٿي ويا.

بيني ڪڙيون مٿي ڪري، پين تي بيهندي، اڪروٽ کي ڪن ۾ چيو: ”موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان بلڪل پوڙهي لومڙ جهڙو آهي.“

اڪروٽ چيو: ”مان سمجهان ٿو، ادا اڪبر کان چُڪ ٿي ويئي آهي.“

”مان ادا اڪبر کي ٻڌائي ٿو اچان، تہ موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان بدران، هو ڪنهن پوڙهي لومڙ کي رات رهائڻ لاءِ گهر وٺي آيو آهي.“ بيني چيو: ”تون ترس. مان ادا اڪبر کي ٻڌائي ٿو اچان.“

بينو پين تي ڊوڙندو ڪمري مان نڪري ويو، ۽ سڌو وڃي غسلخاني جي ٻاهران بيٺو. در اندران بند هو. بيني در کڙڪايو.

اندران اڪبر پڇيو: ”ڪير آهي؟“

بيني وراڻيو: ”مان آهيان.“

”تون ڪير!؟“ اڪبر پڇيو: ”سي آءِ ڊي انسپيڪٽر ايڪس واءِ زيڊ؟“

”نہ.“ بيني چيو: ”مان مسڪين احمد بينو آهيان.“

”اوهہ، بدبخت چورا!“ اڪبر غسلخاني جو در کوليندي چيو: ”ڇو آيو آهين؟“

بيني وڏيءَ رازداريءَ وچان اڪبر کي ٻڌايو: ”موسٽ ڊينجرس مين اِن پاڪستان، اصل ۾ پاڪستان جو خطرناڪ ماڻهو ناهي. توکان غلطي ٿي ويئي آهي. تون هڪ پوڙهي لومڙ کي گهر وٺي آيو آهين.“

”بيوقوف، پوليس ڪيس پاڪستان جي بچاءَ واري قاعدي هيٺ گرفتار ڪرڻ لاءِ ڳولي رهي آهي.“ اڪبر خارن مان بيني کي ڇڙٻ ڪنيدي چيو: ”وڃ، وڃي سمهي پئہ. هوئي پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي.“

بينو مٿو ڪنهندي پنهنجي ڪمري ڏانهن موٽي ويو. عمر اڪروٽ سندس انتظار ۾ بيٺو هو. بيني پين تي بيهي، اڪروٽ کي ڪن ۾ ٻڌايو: ”ادا

اڪبر چيو آهي تہ پوڙهو لومڙ پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهي.“

اڪروٽ چتائي پوڙهي اجنبيءَ ڏانهن ڏٺو، جيڪو ڪن جي پاپڙين ۾ چپٽيون وجهي ڇڇوڻهونگاري رهيو هو: ”مالڪ تون درد ڪٽيندين، ڪين ڇڏيندين، هر حال ۾ رانول رهبر ٿيندين.“

اڪروٽ ۽ بينو وڏي وجي اجنبيءَ جي ڪٽ وٽ بيٺا.

اڪروٽ ڏڄندي ڏڄندي پوڙهي کي چيو: ”اسان جي وڏي ياءُ اڪبر اسان کي پڪ ڏياري آهي، تہ تون ئي پاڪستان جو سڀ کان خطرناڪ ماڻهو آهين.“

بيني، پوڙهي کان پڇيو: ”تون ڪهڙا ڪهڙا خطرناڪ ڪم ڪندو آهين؟“

پوڙهي وراڻيو: ”مان رٽائر ٿيل پرائمري ماستر آهيان. توهان جو وڏو ياءُ اڪبر مون وٽ پڙهيو آهي.“

بيني پڇيس: ”بيو ڪهڙو خطرناڪ ڪم ڪندو آهين؟“

پوڙهي وراڻيو: ”مان هڪ پراڻو راڳ ڳائيندو آهيان.“

اڪروٽ پڇيس: ”ڪهڙو راڳ؟“

پوڙهي راڳ آلاپيو: ”مالڪ تون درد ڪٽيندين، ڪين ڇڏيندي، هر حال ۾ رانول رهبر ٿيندين.“

مسڪين احمد بيني پوڙهي کان پڇيو: ”۽ بيو ڪهڙو خطرناڪ ڪم ڪندو آهين؟“

پوڙهي وراڻيو: ”مان ڪنهن بہ دوَر ۾ پنهنجو نالو نہ مٽائيندو آهيان.“

پوڙهي جو جواب بيني کي سمجهہ ۾ نہ آيو. بينو ڪن ۾ آڱر وجهي مَر ڪڍڻ لڳو.

عمر اڪروٽ، جيڪو ڏهن سالن جي عمر جو هو، تنهن پوڙهي کان پڇيو: ”تنهنجو نالو ڇاهي؟“

”منهنجو نالو رجب علي ديوانو آهي.“ پوڙهي ٻارن کي هٿ ٻڌندي چيو: ”مونکي نند ڌڪرڻ ڏيو. مان اُسر ويل ڪيڏانهن هليو ويندس.“

عمر اڪروٽ، ۽ مسڪين احمد بينو پنهنجين پنهنجين ڪٽن ڏانهن موٽي ويا.

رجب علي ديوانو مٿي هيٺان ٻانهون ڏيئي ليٽي پيو، ۽ جهونگارڻ لڳو، ”مالڪ تون درد ڪٽيندين، ڪين ڇڏيندين، هر حال ۾ رانول رهبر ٿيندين.“

ٻڍ جو غم

["مان زندگيءَ جو اُهو دؤر قبول نہ ڪندس، جيڪو، توکان جدا ٿي گذاريندس."]

ڀڪ سان اوهان کي ٻڌائي نہ سگھندس، تہ مان ڪيتري دير کان ٻڍ جي هن قديم، سڪل ۽ ڪاڏل وڻ جي ويجهو بيٺو آهيان. وقت جي گھڙيال جا مون ٻئي ڪانٽا پڇي ڇڏيا آهن، ۽ ڪيلينڊرن جا ورق ورائي ڇڏيا آهن. لمحن، ساعتن، ۽ پهرن کان بيخبر، مان ٻڍ جي پراڻي، سڪل ۽ ڪاڏل وڻ جي ويجهو بيٺو آهيان. ٻڍ جي وڏي ۽ ويڪري ٿڙ تي نہ دل جو نشان اُڪريل آهي، ۽ نہ ئي ڪيپوڊ جو تير دل مان پار ٿيل آهي. ائين بہ نہ آهي، تہ خدا جي ڪنهن نيڪ بندي مون کي ٻڍ جي ويجهو بيهڻ جي تلقين ڪئي آهي. مان پنهنجي مرضيءَ سان ٻڍ جي ويجهو بيٺو آهيان – مان خوابن جي تعبير جو مالڪ نہ آهيان. فقط پنهنجي مرضيءَ جو مالڪ آهيان. مان پنهنجي مرضيءَ مطابق ٻڍ وٽ بيٺو آهيان. هڪ چبري کي شڪ آهي تہ مان ڪنهن جن يا راڪاس کي پنهنجي قبضي ۾ ڪرڻ لاءِ چلو ڪاٽي رهيو آهيان. نہ، نہ. ائين هرگز نہ آهي. ڪجهہ ماڻهن ۾ مرؤن جو خيال آهي تہ مان پاڻ جن آهيان. مون اُن باري ۾ سنجيدگيءَ سان سوچيو آهي. سمجهان ٿو، مان جن آهيان، جنهن منهنجي لاءِ چلو ڪاٽيو، تنهن جي قبضي ۾ نہ آهيان. جنهن منهنجي لاءِ چلو نہ ڪاٽيو تنهن جي قبضي ۾ آهيان. بهرحال، پراڻي، سڪل ۽ ڪاڏل ٻڍ جي پرسان مان پنهنجيءَ مرضيءَ سان بيٺو آهيان. ڪنهن ڏاڍي جي چوڻ تي نہ بيٺو آهيان.

اڄ صبح جو شميم جڏهن آفيس مان ڪوهہ مريءَ لاءِ رواني ٿي رهي هئي. مون کيس چيو هو: "چتر وٽ هڪ قديم ۽ ڪاڏل ٻڍ جو وڻ آهي. اهو وڻ مون کي وڻندو آهي. سمجهان ٿو، اهو ڪاڏل ۽ ويران وڻ بہ مون کي پسند ڪندو آهي. تنهنجي اُسهڻ کان پوءِ مان چتر وٽ ٻڍ جي ڪاڏل وڻ پرسان وڃي

بيهندس. اڄ شام مريءَ کان موٽندي تون جڏهن فرم جي جنرل مئنيجر سان گڏ چتر وٽان لنگهندينءَ، مان توکي کن پل لاءِ ڏسي وٺندس ۽ خوش ٿيندس، ۽ پوءِ گهر وڃي پنهنجي پوڙهي ماءُ جي هٿ جي پڪل ماني کائيندس. هميشه ائين ئي ٿيندو رهيو آهي. توکي ڏسڻ کان پوءِ مان جڏهن خوش ٿيندو آهيان، تڏهن پنهنجيءَ پوڙهي ماءُ جي هٿ جي پڪل ماني کائي سگهندو آهيان. مان ماني کائيندي اڪثر سوچيندو آهيان ته رزق جي داڻي داڻي تي منهنجي نصيب جي مهر لڳل آهي؛ هونءَ نه ته، ٻڙ جي پراڻي، سڪل ۽ ڪاڏل وڻ ويجهو بيهي ڪنهن جو انتظار ڪرڻ وارا ماني نه کائيندا آهن.“

شام ٿيڻ تي آهي. سج لهڻ تي آهي. ڪا ڪونج اڏامڻ تي آهي! جنرل مئنيجر سان گڏ ڪوهه مريءَ ڏانهن رواني ٿيڻ کان اڳ شميم چيو هو: ”تون ته اجايو ملول پيو ٿئين! ميٽنگن جي سلسلي ۾ جنرل مئنيجر سان گڏ ڪوهه مري، ايبٽ آباد وغيره وڃڻ منهنجي ذميدارين ۾ شامل آهي. يقين ڪر، توکان سواءِ مون کي ڪنهن سان محبت نه آهي. تون مون کي ان ڪري ٻه وڻندو آهين جو هميشه ڪنهن سڪل ٻڙ جي ويجهو بيهي رهندو آهين، ۽ منهنجو انتظار ڪندو آهين. اڄ اسين شام ڌاري چتر وٽان لنگهنداسين. موٽر ۾ مان جنرل مئنيجر پرسان دريءَ وٽ ويٺي هونديس. تون مونکي ڏسي وٺجانءِ، ۽ پوءِ گهر وڃي پنهنجي پوڙهي ماءُ جي هٿ جو رڌل ڪاڌو کائجانءِ ۽ هڪ لولي ٻڌي سمهي پئجانءِ.“

في الحال مونکي بک نه لڳي آهي. مان ٻڙ جي پراڻي ۽ سڪل وڻ وٽ بيٺو آهيان ۽ شميم جو انتظار ڪري رهيو آهيان. شميم کي جنرل مئنيجر جي پاسي ۾ ويٺل ڏسي مان سڙي خاڪ نه ٿيندو آهيان. انسان زندگيءَ ۾ هر دفعي خاڪ نه ٿيندو آهي. انسان پنهنجي زندگيءَ ۾ فقط هڪ دفعو خاڪ ٿيندو آهي، ۽ پوءِ وري سڙي، ٻري خاڪ ٿي نه سگهندو آهي. شميم کي ڏسڻ جي خواهش دل ۾ کڻي مان پراڻي ٻڙ وٽ بيٺو آهيان. مان کيس کن پل لاءِ ڏسندس. خوش ٿيندس، ۽ پوءِ گهر وڃي امان جي هٿ جي پڪل ماني کائيندس. منهنجي ماءُ ڏاڍي پيار ۽ پاٻوهه مان منهنجي لاءِ ماني پچائيندي آهي. مان جنهن ڏينهن ماني کائي نه سگهندو آهيان، سو سمورو ڏينهن امان اُداس اُداس رهندي آهي. مان پنهنجي ماءُ کي اُداس ڏسي نه سگهندو آهيان.

چاهيندو آهيان ته هوءَ خوش رهي. کلندي رهي: مون کي ماني کائيندي ڏسي ٽڙندي رهي. مان ماني فقط تڏهن کائي سگهندو آهيان، جڏهن شميم کي هڪ نظر ڏسي وٺندو آهيان. هڪ افلاطون جو قول آهي ته شميم منهنجي لاءِ ڦوڏني جي ڦڪي آهي، جنهن جو تعلق سڌو سنئون منهنجي هاضمي سان آهي. پر ائين نه آهي. اِهو منهنجو ۽ منهنجيءَ ماءُ جو ذاتي مسئلو آهي، جنهن جو تعلق شميم سان آهي.

سچ ڪجهه گهڙين جو مهمان آهي – منهن لڪائڻ لاءِ ماندو آهي! چهري جو پري پري تائين نالو نشان نه آهي ڪيترا دفعا ائين به ٿيو آهي جو شميم جو انتظار ڪندي سچ وسامي ويندو آهي، ۽ پوءِ هڪ چهرو ڪٽان اُڏامندو ايندو آهي ۽ سڪل ٻڙ جي هڪ ٽاريءَ تي ويهي مون ڏانهن ڏسڻ لڳندو آهي. تڏهن، اُها موٽر جنهن ۾ شميم کي جنرل مئنيجر سان واپس وڙڻو هوندو آهي، سا موٽر چتر وٽان نه لنگهندي آهي. تڏهن رات جا واسينگ ٻڙ جي سڪل ٽارين مان لٽڪڻ لڳندا آهن، ۽ مٿاهين ٽاريءَ تي ويٺل هڪ چهرو مون ڏانهن ڏسي مرڪڻ لڳندو آهي. مان پنهنجي ساءِ آهيان ته وڏو آرٽيڪاپ، پر اڄ تائين اهو سمجهي نه سگهيو آهيان ته اسان کي مجبور ۽ بيوس ڏسي چهرا ڇو مرڪندا آهن! ڍڳا ڇو نه مرڪي سگهندا آهن! سمجهان ٿو، اسان جي ملڪ جا ڍڳا تاريخ ۽ جاگرافيءَ جا ذهين شاگرد آهن. ڪين اسپين جي ڍڳن جو حشر ياد آهي. ڪين خبر آهي ته تيز تلوار فقط ڍڳي جي سيني ۾ لهي سگهندي آهي، ڪنهن چهري جي سيني ۾ نه. تنهنڪري، اسان کي مجبور ۽ لاچار ڏسي، فقط چهرا اسان جي حال تي کلي سگهندا آهن – ڍڳا کلي نه سگهندا آهن. اسين چهري جي سيني ۾ تلوار لاهي نه سگهندا آهيون.

ٻڙ جو هيءُ وڻ جنهن جي پاسي کان مان بيٺو آهيان، بيحد پراڻو ۽ قديم ٻڙ آهي. ان ڳالهه ۾ ڪنهن شڪ جي گنجائش نه آهي. ان باري ۾ مونکي پڪ آهي. پڪ ان ڪري آهي، جو ٻڙ جو وڻ ۽ مان هڪ جيترا آهيون. نه ٻڙ عمر ۾ مون کان وڏو آهي ۽ نه مان ٻڙ کان عمر ۾ وڏو آهيان. اسين ٻئي هڪ جيترا آهيون ۽ هڪ ٻئي جي ماضيءَ ۽ حال کان واقف آهيون. ٻڙ جو ٿڙ ڏسڻ ۾ وڏو ۽ ويڪرو آهي، پر اندران خالي آهي. ڪو غم کيس کائي ويو آهي. هينئر، منجهس ڪو شهر آباد نه آهي. هينئر، منجهس

هڪ طوطو رهندو آهي. بڙ جي طوطي جي منهنجي وجود جي طوطي سان ياري ٿي ويئي آهي. اهوئي سبب آهي جو بڙ جي طوطي مون کي بڙ جي ٿڙ سان لڳي ان موٽر جو انتظار ڪرڻ جي اجازت ڏني آهي جنهن ۾ شميم فرم جي جنرل مئنيجر جي پرسان ويٺي هوندي آهي ۽ مريءَ کان موٽندي چتر وٿان لنگهندي آهي. شميم جو انتظار ڪندي ڪندي، مان ڪنهن وقت پاڻ کي پراڻي ۽ قديم بڙ جو هڪ حصو سمجهڻ لڳندو آهيان. تڏهن مونکي پنهنجي وجود تي بڙ جو، ۽ بڙ جي وجود تي پنهنجي وجود جو گمان ٿيڻ لڳندو آهي.

هڪ دفعي مون شميم کان پڇيو هو: ”فرم جو جنرل مئنيجر آفيس بدران پڪنڪ پوائنٽس تي وڃي ميٽنگ ڇو ڪندو آهي، ۽ توکي نويڪلي ماحول ۾ ڊڪٽيشن ڇو ڏيندو آهي. ڇا هو آئوٽ ڊور شوٽنگ تي ويندو آهي!“

”ڏاڍو ڪم ڪندو آهي ويچارو! ٿڪجي پوندو آهي هڪ ئي ماحول ۾ ڪم ڪندي ڪندي!“ شميم منهنجي عام معلومات ۾ اضافو ڪندي چيو هو: ”پڪنڪ واري هنڌ ۽ هوادار ماحول ۾ ميٽنگ ڪرڻ سان وڏن وڏن مسئلن جو حل نڪري ايندو آهي.“

انهن ئي ڏينهن ۾ مون بڙ جي طوطي کي چيو هو: ”مان هڪ نه هڪ ڏينهن شميم کي هوادار ماحول ۾ وٺي ويندس ۽ پوءِ پنهنجي زندگيءَ جي سڀ کان وڏي مسئلي جو حل تلاش ڪندس.“

بڙ جي طوطي چيو هو: ”تون شميم کي هوادار ماحول ۾ وٺي وڃي نه سگهندين.“

”ڇو نه وٺي وڃي سگهندس!“ مون تعجب وچان پڇيو هو.

”ان ڪري جو هوءَ تنهنجي اسٽينوگرافر يا پرائيويٽ سيڪريٽري نه آهي. هوءَ تنهنجي ماتحت نه آهي.“ بڙ جي طوطي چيو هو: ”۽ يار، تو وٽ ٽويوٽا هائي ايس به ته نه آهي!“

بڙ جي طوطي جي ڳالهه ٻڌي مان خاموش ٿي ويو هوس. مون کي پنهنجو وجود اندران خالي خالي محسوس ٿيو هو. اهو احساس جو ڦريون زخم هو. هينئر، مونکي خبر آهي ته منهنجي وجود ۾ ڪو شهر آباد نه آهي. منهنجي وجود ۾ هڪ وسيع ويراني آهي، ۽ ان ۾ هڪ طوطو رهندو آهي. منهنجي وجود جي طوطي جي بڙ جي طوطي سان دوستي آهي.

هڪڙي ڏينهن ٻڙ جي طوطي منهنجي وجود جي طوطي کان پڇيو هو:
”هيءُ شخص جنهن عورت سان محبت ڪندو آهي، ڇا هوءَ ڏاڍي سهڻي، من موهڻي آهي؟“

”ڏوڙ جي سهڻي آهي!“ منهنجي وجود جي طوطي ٻڙ جي طوطي کي ٻڌايو هو: ”ان عورت جون اکيون مٽيل ٻڪر جي اکين جهڙيون، پير هوبهو بدڪ جي پيرن جهڙا ۽ هٿ خاڪي رنگ جي آلي ٽوال جهڙا آهن.“

ٻڙ جي طوطي حيرت وچان منهنجي وجود جي طوطي کان پڇيو هو:
”ته پوءِ هيءُ شخص ٻڙ جي ٽڙ کي ٽيڪ ڏيئي اهڙي عورت جو انتظار ڇو ڪندو آهي؟“

منهنجي وجود جي طوطي کلندي چيو هو: ”ڇو جو هن شخص کي ان موالي عورت سان محبت ٿي ويئي آهي.“

دڙڪو ڏيندي مون پنهنجي وجود جي طوطي کي خاموش رهڻ جي تلقين ڪئي هئي - نه ڳالهاءِ طوطا - ماٺ ڪر - ڳالهائڻ وارو طوطو.مون کي نه وڻندو آهي، مان گونگن طوطن کي پسند ڪندو آهيان.

لڳيم ٿو ڄڻ صديون گذري ويون آهن. مونکي شميم جو انتظار ڪندي ڪندي! ڪنهن مورخ تاريخ جو هڪ باب لکي ڇڏيو آهي، جنهن جا لفظ ۽ جملا ميسارجي ويا آهن ۽ مفهوم اُڏوهيءَ جو کاڄ ٿي ويو آهي.

مون هڪ دفعي شميم کان پڇيو هو: ”ڇا اهو ممڪن ناهي جو تون پڪنڪ وارن هنڌن ۽ هوادار ماحول ۾ وڃي جنرل مئنيجر کان ڊڪٽيشن وٺڻ کان انڪار ڪري ڇڏين؟“

”نه. اهو ممڪن نه آهي، پر جنرل مئنيجر کي انڪار ڪرڻ مناسب نه آهي.“ شميم چيو هو: ”نوڪريءَ ۾ منهنجي ترقيءَ جو دارومدار جنرل مئنيجر جي ساليانين رپورٽن تي آهي. مان ڪنهن به صورت ۾ ڪيس خفي ڪرڻ لاءِ تيار نه آهيان.“

ڪيتري دير تائين منهنجي وجود جو طوطو ويران شهر ۾ اُڏامندو رهيو، ٻوليون ٻوليندو رهيو، ۽ زندگيءَ جا آثار ڳوليندو رهيو، پر ناڪام رهيو. منهنجي وجود جو طوطو وحشتن جي چمڙن کان ڇڇندو رهيو.

”هيءُ اسلام آباد جو شهر آهي. آڌ شهر سفارتي نمائندن سان ۽ اڌ

شهر ڪامورن سان آباد آهي.“ شميم چيو هو: ”تون سنڌ جي نهايت ئي پنتي پيل ڪنهن شهر مان آيو آهين، تنهنڪري تئين شهر جي جديد ماحول کي سمجهي نہ سگهيو آهين. ڪهڙي شهر مان آيو آهين؟“

آهستي وراڻيو هيم: ”ڪراچيءَ مان.“

شميم چيو: ”نوڪري ڪندڙ عورت سان محبت ڪرڻ جا ڪي اصول هوندا آهن، سمجهيئي؟“

هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيندي چيو هوم: ”ڪجهہ ڪجهہ سمجهي ويو آهيان.“

”گُڊ!“ شميم چيو هو: ”ميٽنگن ۾ ڊڪٽيشن وٺڻ لاءِ مان پنهنجي باس سان پڪنڪن ۽ هوادار ماحول ۾ ويندي رهنديس - آفيس جي ساٿين سان ملندي جلندي رهنديس - کلي کلي هنن سان ڳالهيون ڪندي رهنديس - هنن جي پارٽين ۾ شامل ٿيندي رهندس - هنن سان گڏجي مانيون کائيندي رهنديس - پر، اصل ۾ محبت فقط توسان ڪندي رهنديس. اهي ڳالهيون توکي سمجهہ ۾ اچڻ گهرجن.“

سمجهان ٿو، اِهي سموريون ڳالهيون هينئر منهنجي سمجهہ ۾ اچي ويون آهن. خدا جي فضل سان مان ڏاڍو سمجهو ٿي پيو آهيان. ڳالهين جي تهہ تائين تهہ پهہ پهچي ويندو آهيان. ڦٽل ناسپاتيءَ کي صوف سمجهي اکين تي رکندو آهيان. ٻڙ جي پرسان بيهي شميم جو انتظار ڪندي بيزار نہ ٿيندو آهيان. اڄ بہ مان شميم لاءِ منتظر آهيان. سڪل ٻڙ جي پرسان بيٺو آهيان. آسمان جو رنگ بدلجي ويو آهي - چاهتن جو رت اُفق جي پارن ۾ وهي ويو آهي. سڄ خاموش مرثين جي رديف سان ماتمڪدي ڏانهن وڌي رهيو آهي.

ٻڙ جي طوطي منهنجي وجود جي طوطي کي چيو آهي: ”ٻڙ جو هيءُ وڻ ڪڏهن سرسبز ۽ آباد هو. ٽاريون گهاٽن ساون پنن سان سينگاريل هئس. ان وقت ٻڙ جي وجود ۾ منهنجي لاءِ گنجائش نہ هئي. تڏهن مان سندس ٽارين تي ويهندو هوس. پر پوءِ، هيءُ وڻ ويران ٿي ويو. ڪو غم کيس کائي ويو. اندران خالي ٿي ويو. تڏهن مان سندس ٽارين تان اُٿي، سندس وجود ۾ رهڻ لڳس.“

”هيءُ شخص بہ آباد هو ڪڏهن.“ منهنجي وجود جي طوطي ٻڙ جي

طوطي کي چيو آهي: ”ڏاڍو ڪلندو هو، ماڻهن کي کلائيندو هو. خوشيون ونڊيندو هو، خوشيون ورهائيندو هو. پر پوءِ، ڪيس خاموشيءَ جي خزان ورائي ويئي. ڪو غم ڪيس کائڻ لڳو. جڏهن کان هن شخص جي وجود جو شهر ويران ٿيو آهي، مان هن جي اندر رهڻ لڳو آهيان.“

ان کان اڳ جو مان دڙڪو ڏيئي پنهنجي وجود جي طوطي کي خاموش ڪري ڇڏيان، ٻئي طوطا هڪدم خاموش ٿي ويا آهن. ٻڙ جو طوطو ڪاڏل ٿڙ جي اوندهہ ۾ گم ٿي ويو آهي. منهنجي وجود جو طوطو ڇاهتن جي ٽڻل شهتيرن پنيان وڃي لڪي پيو آهي.

مون ٻڙ جي سڪل تارين ڏانهن ڏٺو آهي. هڪ ڏنگي، ڦڏي ۽ اُگهاڙي تاريءَ تي چهڙو ويٺو آهي، ۽ مون ڏانهن ڏسي رهيو آهي. سندس منحوس منهن تي مرڪ آهي. هو گهور وجهي مون ڏانهن ڏسي رهيو آهي. ائين پيو لڳي، ڄڻ ٿهڪ ڏيئي کلي پوندو. مون کي اُلوءَ کان نفرت آهي. مان ڪيس مارڻ جون ترڪيبون سوچڻ لڳو آهيان. وڏو ڪو بدبخت چهرو آهي! مون تان ڪلڻ جو اختيار هڪ چهري کي ڪنهن ڏنو آهي! الوءَ جو پٽ! مون نفرت ۽ حقارت وچان چهري ڏانهن ڏٺو آهي.

”مون کي خبر آهي، تون مون کي مارڻ جون ترڪيبون سوچي رهيو آهين.“ چهري مرڪندي چيو: ”پر تون مونکي ماري نہ سگهندين.“

زندگيءَ ۾ پهريون دفعو مون ڪنهن چهري کي ڳالهائيندي ٻڌو آهي. تعجب جي ڳالهہ آهي. ائين تہ ناهي، تاريخ جو ڪو نئون باب لکجي رهيو آهي! پر، ڳالهائيندڙ چهري کهڙي آڌار تي دعويٰ ڪئي آهي تہ مان ڪيس ماري نہ سگهندس! مان ڪيس ضرور ماريندس. هن دفعي نہ، تہ اڳئين دفعي ڪيس ضرور ماريندس. ان ڳالهہ جو مون پڪو پهہ ڪري ڇڏيو آهي. وري جڏهن بہ شميم فرم جي جنرل مئنيجر سان گڏ ڪنهن هوادار ماحول ڏانهن ويندي ۽ ڪانٽس ڊڪٽيشن وٺندي، تڏهن مان شميم جي واپسيءَ جو انتظار هٿئين خالي نہ ڪندس. مان پاڻ سان هڪ بندوق ڪٽي ايندس، ۽ هن چهري کي اُڏت ماري وجهندس.مان ڪيس ڪلڻ نہ ڏيندس!

”تون مون کي ماري نہ سگهندين.“ چهري مرڪندي چيو آهي: ”ڇتر وٺ سڪل ٻڙ جي پرسان بيهي ڪنهن جو انتظار ڪرڻ وارا مونکي ماري نہ سگهندا آهن.“

مون تعجب وچان ڪانئس پڇيو آهي: "يار، تون ڪهڙي قسم جو چهرو آهين، جو منهنجي تحت الشعور جا ارادا پروڙي وٺين ٿو. ڪٿي تون ڪنسلٽنٽ سائيڪالاجسٽ ته نه آهين!"

"هر احمق لاءِ زندگيءَ ۾ چتر جو مقام هوندو آهي، جتي ٻڙ جو هڪ سڪل وڻ ايشيائي عاشق لاءِ علامت جي نشاني هوندو آهي. ان وڻ جي پرسان بيهي هو اهڙي ڪنهن اسٽينوگرافر جو انتظار ڪندو آهي، جيڪا محبت ته ساڻس ڪندي آهي، پر ڊڪٽيشن پنهنجي باس کان وٺندي آهي."

اُلوءَ ڪلندي چيو آهي: "مان تنهنجي کوپريءَ ۾ رهندو آهيان. سوچيندي سوچيندي تون جڏهن مري ويندو آهين، تڏهن مان تنهنجي کوپريءَ مان نڪري ڪنهن سُڪل اُگهاڙي ٽاريءَ تي وڃي ويهي رهندو آهيان، ۽ توڏانهن ڏسي مرڪڻ لڳندو آهيان."

منهنجي هٿ ۾ بندوق نه آهي. هڪ چهرو مون ڏانهن ڏسي رهيو آهي، ۽ مُرڪي رهيو آهي. مان صدين کان سڪل ٻڙ جي پرسان بيٺو آهيان، ۽ اهڙي عورت جو انتظار ڪري رهيو آهيان، جيڪا محبت ته مون سان ڪندي آهي، پر ڊڪٽيشن ٻئي ڪنهن شخص کان وٺندي آهي.

تاريخ جو ڪفن

عيد نماز شروع ٿيڻ کان ڪجهہ دير اڳ هڪ ڪارو ڪوجهو شيدي، جنهن جا وار اڇا، اکيون ڏرا ڏنل، ڏيل ڏٻرو ۽ لٽا ليڙون هئا، سو نمازين جي پوئين قطار مان اُٿي ڪڙو ٿيو. هو اڌڙ عمر وارو قداور مڙس هو. ڪلها صليب وانگر سڌا، ۽ سينو ويڪرو هوس. زندگيءَ جو بوجهہ ڪٽنديءَ. سهندي پٺيءَ جو ڪندو ڪمان تي ويو هوس. هن وڏو ساهہ ڪڍي، هڪ اڏامندڙ نگاهہ عيدگاهہ تي وڌي.

سمورو عيدگاهہ ڪراچيءَ جي قسمين قسمين ماڻهن سان ستيو پيو هو. قطارون انت کان ٻاهر، نمازي بي اندازا! ڪن جا وڳا نوان، ڪن جا ڌوتل، ڪن جا اُجرا! رنگ ايترا، ڄڻ آسمان مان رنگن جي اندلٺ زمين تي لهي آئي هئي. عيد نماز شروع ٿيڻ ۾ ڪجهہ گهڙيون وڃيون بچيون هيون. ملان بيحد عقيدت، ۽ تمام جوش سان اسلامي تاريخ جا ورق ورائي رهيو هو. هو ڪنهن وقت ٻانهون کولي، ۽ ڪنهن وقت هيٺ ڪري! آواز چاڙهي، ۽ ڪڏهن لاهي، ڪڏهن سڌو ۽ ڪڏهن سُر ۾ ڳالهائي، ماڻهن ۾ ايمان جو ستل جذبو جاڳائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. ماڻهو ادب سان ويٺا هئا ۽ وعظ دوران ڪنهن ڪنهن وقت جهوٽا کائي رهيا هئا. سندن نگاهون مصلحن آڏو رکيل بوٽن تي ڪتل هيون. ڪجهہ بوٽ نوان، ڪجهہ پراڻا، ۽ چيڳل هئا. بوٽن، سليپرن، سپاٽن ۽ چمپلن جا ترا، ترن سان مليل هئا ۽ سجدي واري هنڌ کان انچ کن پري رکيا هئا. جن نمازين پاڻ سان دُلدُل وانگر سينگاريل ٻار آندا هئا، تن جي هڪ اک بوٽن ۾، ۽ ٻئي ٻارن تي ڪتل هئي. صحتمند ملان، صحتمند آواز ۾ وعظ ڪري رهيو هو، ۽ ماڻهن کي الله سائين جي رحمہ ۽ ڪرم بدران الله سائينءَ جي قهر ۽ قبر جي عذاب جون ڳالهيون ٻڌائي، ڊيڄاري رهيو هو. ائين پئي محسوس ٿيو، ڄڻ جوش ۾ لائوڊ اسپيڪر ڦاڙي وجهندو.

”اڙي ويهي رهہ.“ ڪنگال قسم جي هڪ سنهڙي شخص شيديءَ

ڪي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيو: ”ٻينو ڇو آهين. ٻولي ڇڏائجي ويئي اٿئي ڇا!“

شيديءَ ڪيس جواب نہ ڏنو. سٽ ڏيئي، ٻانهن ڇڏائي، هو پوئين قطار مان نڪري اڳئين قطار ۾ وڃي بيٺو.

”اڙي پري ڪر پنهنجا دانگيءَ جهڙا پير.“ شيديءَ کي ٺونٺ هڻندي هڪ جهرڪيءَ جيتري نوجوان چيو: ”ماڻهو آهين يا ڍامر!“

شيديءَ ڪيس جواب نہ ڏنو، نہ ئي ڪنڌ ورائي ڏانهس ڏٺو. هوَ ان قطار مان نڪري، اڳئينءَ قطار ۾ وڃي بيٺو.

”اوهو! وڏو ڪو پوڪ آهين. اڇن اُجرن ڪپڙن واري هڪ شخص ڪاوڙ وچان شيديءَ ڏانهن ڏسندي چيو: ”شرم نہ ٿو آيئہ منهنجي ڪوري پاجامي جي پانئچي تي پير ڏيندي!“

شيديءَ جي اُداس اکين ۾ پُراسرار روشني اُڀري آئي هئي. هن ڪاوڙيل شخص جي جملي کي ٻڌو اڻٻڌو ڪري ڇڏيو. هو وک وڌائي اڳئين قطار ۾ وڃي بيٺو.

”خبردار!“ فرشتن جهڙي هڪ شخص شيديءَ کي ٽنگ ۾ چهنڊڙي وجهندي چيو: ”لاحول والله! دُٻئي جو مصلحو هٽي ميرو ڪري ڇڏيئہ. ماڻهو آهين يا ابن ابليس!“

شيديءَ چهنڊڙيءَ جي پرواهہ نہ ڪئي، ۽ نہ ئي فرشتن جهڙي شخص جي جملي جي. سندس اداس اکين ۾ پُراسرار روشني وڌندي ويئي. هو وک وڌائي، اڳئينءَ قطار ۾ وڃي بيٺو.

”اڙي او بن مانس!“ هڪ نوجوان، جنهن وِڏي محنت ۽ جفاڪشيءَ ڪان پوءِ پنهنجي ڇلڪندڙ نرڙ تي وار سينگاري ڇڏيا هئا، تنهن شيديءَ کي حقارت آميز لهجي ۾ چيو: ”باغيچي مان ڀڄرو ڀڄائي نڪتو آهين ڇا؟“

پاسي ۾ ويٺل ڪجهہ ايڪٽر ڇاپ نوجوانن ٽهڪ ڏنو. هڪ ٽيڏي نوجوان اداڪارن جهڙي لهجي ۾ چيو: ”پانئجي ٿو، آفريڪا مان هجرت ڪري آيو آهي.“

ايڪٽر ڇاپ نوجوانن جي ٽولي ٽهڪ ڏنو.

هڪ ڪرڙود، جنهن جهوٽا پئي کاڌا، سو ٽهڪ ٻڌي سجاڳ ٿيو.

مونن مان منهن ڪڍي، نوجوانن ڏانهن ڏسندي چيائين: ”اڙي ٽرڙا نہ ٿيو. وعظ ٻڌڻ ڏيو.“

”بس ڪر، ابابيلَ جا پٽ.“ هڪ نوجوان ٺهہ پهہ ڪيس وراڻي ڏني. هو ٻوٿ ٻيلڙو ڪري ويهي رهيو.

ان وچ ۾ شيدي اُٿيا قطار ڇڏي، اڳئين قطار ۾ وڃي ويٺو.

”اڙي اڳتي ڪيڏانهن پيو اچين!“ ڇئن پنجن ڄڻن ڪيس ٻيهاري ڇڏيو. هڪ سندس ڦاٽل پُراڻن ڪپڙن، ۽ ڏٻري ڏيل ڏانهن ڏسندي چيو: ”هتي منائي پئي ورهائجي ڇا!“

شيديءَ ڪو جواب نہ ڏنو. هڪ جون اکيون اڳئينءَ قطار تي ڪتل هيون.

”پوئتي وڃ، دانگيءَ جهڙا.“

”پري ٿيءُ.“

”ٽري وڃ.“

”خبردار جو اڳتي آيو آهين.“

شيديءَ ڪين جواب نہ ڏنو: نہ ئي ڪنڌ ورائي هنن ڏانهن ڏٺو. پُراسرار روشني تمام ڇٽي نموني سندس اکين ۾ چمڪي رهي هئي. هو اڳتي وڌي ويو. ٻرانگهون ڪڍندو، ڇال ماريندو، هو نمازين جون ٻہ – چار قطارون لتاڙي ويو.

ماڻهن ۾ ٿاڪوڙو پئجي ويو. جن جهوتا پئي ڪاڍا، سي سجاڳ ٿي ويٺا. جيڪي سجاڳ هئا، ۽ ڪن سان وعظ ٻڌي رهيا هئا، ۽ اکين سان پنهنجي ٻوٽ ۽ ٻارن جي پرگهور لهي رهيا هئا، سي شترمرغ وانگر ڪنڌ ڦيرائي شيديءَ ڏانهن ڏسڻ لڳا. جڏهن گوڙ ٻڌائون، تڏهن هڪدم جهٽ ڏيئي پنهنجا پنهنجا ٻوٽ ڪڇي ورتائون، ۽ ٻارن کي ڇڪي هنج ۾ ويهاري ڇڏيائون.

ڪجهہ حشمت ڀريل، بهادرن، بيدپن هيڪلي شيديءَ کي قابو ڪري ورتو.

”پڪڙيوس.“

”نہ ڇڏجوس.“

”وٺ ڪجوس.“

گوڙ گهمسان وڌي ويو. ملان وعظ بند ڪري ڇڏيو، ۽ ممبر جي سيِ ڪان مٿاهين ڏاڪي تي چڙهي تماشو ڏسڻ لڳو. سڄيءَ خلق جو ڌيان شيديءَ ڏانهن ڇڪجي ويو.

قسمين قسمين ماڻهو، طرحين طرحين جا لهجا، ڀانت ڀانت جون ٻوليون– پر مفهوم سڀني جو ساڳيو –

”چور آهي.“

”چور ناهي. ڳنڍيچوڙ آهي. بشني آهي.“

”برابر.“

”ضرور ڪنهن مومن جو ڪيسو خالي ڪيو اٿائين.“

”شڪل مان ئي چور، چور جو پٽ ٿو ڏسجي.“

”ٻوٽن جو چور آهي.“

”قابو ڪجوس.“

”جهلجوس.“

”ڀڄڻ نہ ڏجوس.“

”وارو ڪجوس.“

”چور آهي.“

”بشني آهي.“

”بدمعاش آهي.“

”شودو آهي.“

هڪ شخص هجوم مان واٽون ڪندو، ڌوڪيندو، اڳتي هُليو آيو. هن جا چپ سنهڙا، ۽ سڪل، اکيون چنجهيون، ۽ بيرونق، ۽ سندس مٿي جا وار ڪُتل هئا. هن وڏي واڪ ماڻهن کي چيو: ”مان هن کي چڱيءَ طرح سڃاڻان. هيءُ نہ چور آهي، نہ بشني آهي، ۽ نہ ئي شودو آهي. هيءُ فقط شيدي آهي.“

جنهن نيڪ شخص جو هٿ شيديءَ جي ڪَنڌ ۾ هو، تنهن هڪ نگاهہ ۾ سندس جائزو ونڃ ڪان پوءِ، ڇٽر ڪندي ڪانئس پڇيو: ”۽ تون ڪير آهين؟“

هن ورائيو: ”مان مامون خان موچي آهيان.“

”پچي وچ موچي: تون وچي چڳل بوٽن جي مرمت ڪر.“ نيڪ صورت ۽ نيڪ سيرت شخص چيو: ”اسين پاڻئي هن جي خبرچار وٺنداسين.“

مامون خان موچي ڏڪجي، ٿڙجي، منظر مان غائب ٿي ويو.

۽ پوءِ ڪيتري دير تائين وڏي واڪ جملا هڪٻئي سان وچڙندا رهيا-

”ماريوس.“

”ڪُنيوس.“

”اول تلاشي وٺوس.“

”نماز ۾ رُخنو نہ وجهو.“

”وڻ سان ٻڌي چڙيوس.“

”نماز ڪان پوءِ سندس منهن ڪارو ڪري، گڏهہ تي ويهاري جلوس ڪڍبو.“

”هيءَ پاڻ دانگيءَ جهڙو ڪارو آهي. هن جو منهن ڪهڙي ڪارنهن سان ڪارو ڪبو!“

”برابر. اهو تمام وڏو ۽ اهم مسئلو آهي.“

”منهن تي ڪارنهن بدران چوني جي پوچي ڦيرائينداسينس.“

”هرگز نہ. چور جو منهن هميشه ڪارو هوندو آهي.“

”ان مسئلي تي ماڻهن ڪان ووٽ ورتو وڃي.“

”ووٽ وٺڻ جو وقت ڪونهي.“

ماڻهو پاڻ ۾ بحث، مباحثو ڪرڻ لڳا. هو هڪٻئي سان وڙهڻ مرڻ لاءِ تيار ٿي بيٺا. گوڙ گهمسان وڏي ويو. شيديءَ جي حشر بابت ماڻهو ڪنهن بہ هڪ فيصلي تي پهچي نہ سگهيا.

پهرين صف ۾ ملڪ جي نامي گرامي، ۽ چاتل سڃاتل شخصيت، هر دلعزيز، مشهور ۽ معروف جناب محمود صاحب موجود هو. ماڻهن ڪي محمود صاحب جي حفاظت جو اونو ورائي ويو. هو محمود صاحب لاءِ فڪرمند ٿيڻ لڳا. هجومَ مان ڪنهن وڏي واڪ رڙ ڪندي چيو: ”ڪارو شيدي پهرين قطار ڏانهن وڌي رهيو آهي. هيءُ بدبخت ضرور ڪنهن دشمن ملڪ جو ايجنٽ آهي، ۽ محمود صاحب ڪي قتل ڪرڻ لاءِ موڪليو ويو آهي.“

نئين انڪشاف تي ماڻهو وائڙا ٿي ويا.

اوچتو، شيديءَ چال ڏنو. هو چيتي وانگر اڇل ڪائيندو، وڏين ٻرانگهن سان ٽپَ ڏيندو، ماڻهن، مصلحن، بوٽن ۽ چمپلن جون ڪيتريون قطارون لتاڙي ويو.

پهرين صف ۾ محمود سان گڏ شهر جا قابل ڪامورا، صنعتڪار، واپاري ۽ بينڪر ڪلهوڪلهي سان ملائي ويٺا هئا. هو ڪنڌ هيٺ ڪري، پلٿي ماري ويٺا هئا ۽ اخباري فوٽو گرافرن کان فوٽا ڪڍرائي رهيا هئا. پهرين صف جي عين پٺيان، ٻئي صف ۾، محمود صاحب جي حفاظت لاءِ سادن ڪپڙن ۾ حفاظتي عملي جا برجستا ۽ طاقتور ڪارڪن ويٺا هئا. هو بظاهر نماز پڙهڻ، ۽ الله جي عظمت آڏو سجدو ڪرڻ آيا هئا، پر اصل ۾ هو محمود صاحب جي حفاظت لاءِ اُتي موجود هئا، ۽ نئين صورتحال سبب چوڪس ٿي رهيا هئا. سندن وَرَ ۾ موتمار هٿيار لڪايل هئا. تنهن ڪري هو ويهڻ ۾ تڪليف محسوس ڪري رهيا هئا.

شيدي جڏهن اُڇل ڪائيندو، ۽ چال ماريندو، ٻئي صف ٽپي پهرين صف ڏانهن وڌڻ لڳو، تڏهن حفاظتي عملي جي عقابن جهٽ هڻي ڪيس قابو ڪري ورتو. اک ڇنڀ ۾ هو ڪيس لتون، مڪون، ۽ ٺونشا هڻندا عيدگاهه کان ٻاهر ڪڍي ويا. ڄڻ ڪجهه ٿيو ئي نه هو.

لائوڊ اسپيڪرن مان ملان جو آواز گونجڻ لڳو. هو ٻئي هٿ عرش ڏانهن ڪڻي، عاجزيءَ، انڪساريءَ ۽ سُريلي نوع ۾ الله سائين کان محمود صاحب لاءِ وڏي ڄمار جي دعا گهرڻ لڳو.

ماڻهن جو خيال متجي ويو. هو شيديءَ کي وساري اول محمود صاحب لاءِ وڏي ڄمار جون دعائون، ۽ پوءِ وعظ ٻڌڻ لڳا. هنن پنهنجا نوان، پراڻا بوٽ ۽ چمپل سجدي واري هنڌ کان انچ ڪن پري رکي ڇڏيا.

عيدگاهه ٻاهران، هڪ نويڪلي جاءِ ۾ حفاظتي عملي جي هڪ وڏي آفيسر بيد جي لڪڻ جو وسڪارو ڪندي شيديءَ کان پڇيو: "ٻڌاءِ. جواب ڏي. ڪهڙي نيت سان پهرين صف ڏانهن وڌي رهيو هئين."

مُڪن، چماٽن، ۽ ٺونشن لڳڻ سبب شيديءَ جو سمورو چهرو رتو رت ٿي ويو هو. هن جو وات رت سان ڀريل هو. هو ڪوبه جواب ڏيئي نه سگهيو.

”جواب ڏي.“ وري لتون، مڪون، منهن ۾ ٺونشا، ۽ پنين تي لانگ بوٽن جون ٺوڪرون لڳس، ”جواب ڏي. ڪنهن جو چاڙتو آهين؟ ڪهڙي نيت سان اڳتي وڌي رهيو هئين؟“

شيديءَ جي نڪ مان رت ننڍيون ڪري وهڻ لڳو. پيٽ ۽ ڪکين ۾ لتون لڳڻ سبب سَنڌ سَنڌ ساٺو ٿي پيو. اکين آڏو اونده اچي ويس.

”پهرين قطار ڏانهن ڇو، ۽ ڪهڙي نيت سان وڌي رهيو هئين؟“ عملدار ڪيس پيٽ ۾ لتَ، ۽ ڪنڌ تي مُڪ هڻندي پڇيو: ”جواب ڏي. ڪهڙي ارادي سان پهرين صف ڏانهن وڌي رهيو هئين؟“

شيديءَ رت جي گرڙي ڪري، وات ڦاڙل قميص جي ٻانهن سان اُگهي ڇڏيو. سندس چيريل چچريل چپ ڪنبڻ لڳا. هن جهيڻي آواز ۾ چيو: ”مان پهرين قطار ۾ بيهي نماز پڙهندس.“

حفاظتي عملي جا برجستا جوان شيديءَ جو جواب ٻڌي ڪجهه ڪجهه وائڙا ٿي ويا. پوءِ، هو سندس هيٺا حال، ۽ ڪوجها ڪال ڏسي ٺهه ٺهه ڪري کلڻ لڳا. ڪنهن چيو: ”اڙي! تون پهرين قطار ۾ بيهي نماز پڙهندين!“

منجهائنن هڪ چٽي زوڪات ڪري شيديءَ جي نرڙ ۽ نڪ وٽ ٺونشو وهائي ڪڍيو، ۽ چيو: ”تون ڪوڙ ٿو ڳالهائين.“

سمورو ماحول شيديءَ جي نگاهن ۾ پنواتيون ڪائڻ لڳو. سيني ۾ دل ڌڙڪڻ بدران ڦٿڪڻ لڳس. ساهه منجهڻ لڳس. نڪ، وات ۽ ڪنن مان رت وهندو رهيس. هن پڳل ٽٽل لهجي ۾ چيو: ”مان پهرين قطار ۾ بيهي نماز پڙهندس.“

حفاظتي عملي جي هڪ جاٺي عملدار شيديءَ کي ڀرپور قوت سان سيني تي مُڪ وهائي ڪڍي. ۽ پوءِ ڪيس گار ڏيندي چيائين: ”ڊرامو ٿو ڪرين، سوئر جا پٽ. اسين توکي سڃاڻي ويا آهيون. تون غير ملڪي ايجنٽ آهين.“

”مان ايجنٽ نه آهيان.“ شيدي اُجهامڻ لڳو. پڄندي پُرندي چيائين: ”مان پهرين صف ۾ نماز پڙهندس.“

”اڙي پولا!“ هڪڙي جاٺي ڪيس چماٽ وهائيندي چيو: ”عمر ۾ ڪڏهن آئينو ڏٺو اٿئي! پٺ هليو آهي پهرين قطار ۾ بيهي نماز پڙهڻ!“

شيديءَ جيٰ ساهه جو سلسلو سندس نڪ مان وهندڙ رت سان وچڙڻ لڳو. چيائين: ”مان پهرين قطار ۾ بيهي نماز پڙهندس.“

”اڙي اُٺ جا پٽ.“ جانثيءَ عملدار چيو: ”شهر جا معزز ماڻهو محمود صاحب سان گڏ نماز پڙهڻ لاءِ پهرين صف ۾ موجود آهن. تون وري پهرين صف ۾ نماز ڪيئن پڙهندين!“

شيديءَ جهيڻي آواز ۾ چيو: ”مان بہ پهرين صف ۾ محمود صاحب سان گڏ بيهي نماز پڙهندس.“

حفاظتي عملي جي پگهاردارن خوب ٺهڪ ڏنا. هڪڙي چٽي چيو: ”مغز جائيتو ڪونهيس.“

”ڀهروپيو آهي.“ وڏي عملدار پنهنجي عملي کي حڪم ڏيندي چيو: ”پڇوس تہ ڪير آهي، ۽ محمود صاحب سان گڏ بيهي نماز پڙهڻ جو ڍونگ ڇو ڪري رهيو آهي.“

پوءِ، جيڪا جُٽ سندن چاڙهہ ۾ هئي، سا جٽ شيديءَ سان ڪيائون. لتون، مڪون، ۽ نونشا هڻي ڪيس اڌ مئو ڪري ڇڏيائون. شيدي وڃي پَٽَ تي پيو. ڪيس وري ڪنيي ڪٽي ورتائون. ڪيس منهن ۾ پاڻيءَ جا ڇنڊا هڻي هوش ۾ آندائون. شيديءَ رت هاڻيون اکيون کولي حفاظتي عملي ڏانهن ڏٺو.

برجستي عملدار سندس وارن ۾ مٺ وجهندي پڇيو: ”ٻڌاءِ. تون ڪير آهين. محمود صاحب سان گڏ بيهي نماز پڙهڻ ڇو ٿو چاهين؟“

شيدي اُجهامڻ لڳو. هڪ لمحي لاءِ پُراسرار روشني سندس اُداس اکين ۾ موتي آئي. هن ڀڳل ٽٽل لهجي ۾ چيو: ”مان اياز آهيان. مان هڪ ئي صف ۾ بيهي محمود سان گڏ نماز پڙهندس.“

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڀُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا

ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پَڪَ ڄاڻو ته اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيلا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَمَلَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَ کي ڪُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ ڪان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران کين بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڏي تي ڄَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم ـ گولو، جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي ڪي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَڙَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڙَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي پنهنجو حق، فرض ۽ اٽٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا۔ بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪي جو ٻيجل ٻوليو)